

**ІВАНО-ФРАНКІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАФТИ І ГАЗУ
ІВАНО-ФРАНКІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАФТИ І ГАЗУ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СТАВНИЧА Наталія Ігорівна

УДК 330; 330.342

ДИСЕРТАЦІЯ

**СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

спеціальністю 051 «Економіка»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ *Ставнича Н.І.*

Науковий керівник,
доктор економічних наук, професор
Дзьоба Олег Григорович

Івано-Франківськ – 2021

Анотація

Ставнича Н.І. Соціальна безпека України в контексті забезпечення сталого розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – «Економіка». Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Івано-Франківськ, 2021.

Дисертаційну роботу присвячено вирішенню наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних та науково-методичних засад і розробці практичних рекомендацій щодо зміцнення соціальної безпеки з позицій досягнення цілей сталого розвитку держави.

У першому розділі «Теоретико-методичні основи соціальної безпеки в контексті сталого розвитку держави» досліджено економічну сутність та зміст понять «безпека» та «соціальна безпека», з'ясовано роль та місце соціальної безпеки у системі забезпечення реалізації Цілей сталого розвитку України, обґрунтовано науково-методичний підхід до оцінювання.

Осмислення категорій «безпека» та «соціальна безпека» здійснено через імперативи побудови суспільства сталого розвитку. Сутність такого розвитку зводиться до функціонування економіки, коли безпека для людини з одного боку, це - відсутність загрози хвороб, голоду, злочинності, безробіття, соціальних конфліктів і екологічних катастроф. Інший бік безпеки – це вільний і незагрозливий вибір людини, упевненість у тому, що здобує сьогодні не буде втраченим завтра. Саме це є важливою умовою досягнення конкретних Цілей сталого розвитку, спрямованих на соціальну безпеку держави.

Запропоновано авторське визначення поняття «соціальна безпека» як такого рівня захищеності людини, який дає змогу використовувати її потенціал завдяки створенню безпечних умов життя та можливості задоволення потреб, серед яких найважливішими є: доступ до засобів існування, здорове довголіття; набути, розширювати й оновлювати знання.

Проаналізовано існуючі методичні підходи до оцінювання соціальної безпеки. З'ясовано, що всі вони різняться, оскільки: науковці виокремлюють різні

складові, які формують соціальну безпеку; використовують різноманітні показники та методи розрахунків; розглядають різні аспекти як узагальнення, так і практичного спрямування. Запропоновано до складових соціальної безпеки внести: безпеку життя, економічну захищеність, забезпеченість охороною здоров'я та освітою. Визначено набір показників за кожною складовою, зорієнтованих на таких, що трапляються у науково-методичних підходах, а також детермінованих у контексті досягнення Цілей сталого розвитку України і спрямованих на забезпечення соціальної безпеки. Проаналізувавши існуючі науково-методичні підходи дійшли висновку, що для оцінки соціальної безпеки держави використовують переважно інтегральний показник.

У другому розділі «Діагностика й оцінювання соціальної безпеки України» досліджено характер та особливості прояву загроз, пов'язаних із життям, економічною незахищеністю громадян, у забезпеченні охороною здоров'я та освітою. Здійснена оцінка соціальної безпеки держави.

З'ясовано, що передумовою досягнення необхідного рівня соціальної безпеки держави є процеси, які позитивно впливають на зміни основних макроекономічних показників. Розглянуто особливості економічного розвитку України. Виявлено, що вітчизняна економіка демонструє уразливість до таких викликів, як: енергетична, світова фінансова, геополітична кризи. Низький рівень економічного розвитку національної економіки супроводжується проявом значної кількості соціальних загроз.

Виявлено загрози крізь призму показників, які впливають на рівень безпечного життя громадян. З'ясовано джерела небезпеки - зниження моральних критеріїв у суспільстві; зростання кількості злочинів, скоєних неповнолітніми; негативні тенденції, пов'язані із травматизмом громадян; зростання кількості осіб з інвалідністю, особливо серед дітей та пенсіонерів; збільшення частки дітей, позбавлених сімейного виховання.

Розкрито загрози соціальній безпеці крізь призму показників, які впливають на економічну захищеність. З'ясовано динаміку показників бідності в Україні за

різними критеріями. Загрозою є високий рівень безробіття, низький рівень доходів населення, недоспоживання основних продуктів харчування.

Розглянуто процеси, які характеризують прояв загроз щодо забезпечення охорони здоров'я. З'ясовано, що основні загрози проявляються у високих показниках захворювання населення та смертності. Викликом сьогодення є вірус Covid-19. Гострою проблемою в Україні є туберкульоз, ВІЛ-інфекція, серцево-судинні захворювання та шкідлива звичка - куріння.

Проведено огляд процесів, які чинять загрозу соціальній безпеці держави і залежать від рівня забезпечення освітою. Виявлено, що загрозою є: низький рівень охопленості дітей віком 3-5 років дошкільними навчальними закладами; зростання частки учнів, навчальних закладів, які проживають на відстані більше 3 км від і потребують підвезення; зниження кількості випускників, які отримують направлення на роботу. Небезпечними можуть бути наслідки недофінансування науки, яке є втричі меншим за норму.

Здійснено оцінку соціальної безпеки держави на основі побудови інтегрального показника. Він зафіксований в числовому діапазоні між небезпечним (0,474) та незадовільним (0,579) рівнями. Оцінено втрати (25 % щорічно рівня соціальної безпеки) внаслідок анексії АР Крим та окупації частини Донбасу.

У третьому розділі «Перспективи зміцнення соціальної безпеки в контексті сталого розвитку України» досліджено аспекти інтеграції соціальної безпеки у стратегічне національне управління, запропоновано структуру механізму забезпечення, здійснено прогноз рівня соціальної безпеки та сформовано напрями її зміцнення.

Запропоновано вважати інструментом стратегічного забезпечення соціальної безпеки - державну політику. Систематизовано та проаналізовано стратегічні документи національного масштабу, які спрямовані на зміцнення соціальної безпеки з урахуванням досягнення Цілей сталого розвитку України до 2030 року. Складена матриця взаємозв'язків між показниками, які обрано для оцінювання соціальної безпеки та ЦСР дала змогу встановити, що найбільше на

соціальну безпеку буде впливати реалізація 4, 3,10, 1, 2 та 9 Цілі сталого розвитку. Не охоплено в чинній державній політиці такі завдання: зниження материнської смертності, протидія ВІЛ-інфекції, профілактика і виявлення онкозахворювань, вирішення проблем із довозенням школярів на навчання в школи.

З метою зміцнення соціальної безпеки висловлено пропозицію розробити та впровадити механізм забезпечення, який надав би логічне та цілісне уявлення про елементи системи управління, методи та засоби впливу на соціально-економічні процеси з метою їх регулювання. Запропоновано функціональну структуру цього механізму. Окреслено його основні елементи, а саме: стратегічний аналіз, стратегічна оцінка, стратегічний вибір, реалізація стратегії, стратегічний контролінг. Акцентовано на принципах реалізації. Запропоновано розробити та затвердити Державну стратегію соціальної безпеки, яка спрямована на запобігання проявам небезпек.

У структурі механізму визначено важелі організаційного та економічного спрямування. Підкреслено важливість виникнення синергетичних ефектів у системі забезпечення соціальної безпеки, які здатні формувати механізми стратегічних змін.

Здійснено процес прогнозування інтегрального показника соціальної безпеки України з використанням кількісних методів, які базуються на використанні статистичної інформації, а також прогнозованих значень цільових орієнтирів досягнення Цілей сталого розвитку України 2025 року. Сформовано напрями зміцнення соціальної безпеки за визначеними складовими. З метою зміцнення безпеки життя запропоновано: розбудову миру в країні; збільшити кількість зайнятих осіб, охоплених соціальним страхуванням, а також тих, які добровільно застрахували своє життя; розширення підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; активізація інформаційної політики, спрямованої на допомогу найбільш вразливим та найбіднішим верствам населення; ширшу профілактичну діяльність щодо протидії насильству.

З метою зміцнення економічної захищеності запропоновано: проводити активну політику зайнятості; сприяти зайнятості літніх працівників;

забезпечувати підвищення продуктивності праці; підвищувати рівень грошових доходів населення; посилювати адресність надання соціальної допомоги; впроваджувати недержавне пенсійне забезпечення; розвивати підприємництво (пріоритет - сфера промисловості, сільське господарство, фермерство); покращити доступ до ринку праці осіб, які з різних причин відсторонені від суспільного життя.

З метою кращої забезпеченості охорони здоров'я та освіти запропоновано: створити внутрішню систему контролю за безпечністю харчових продуктів; впровадити нові технології очищення стічних вод; підвищити обізнаність громадян стосовно профілактики, тестування та лікування ВІЛ-інфекції; посилити потенціал та підвищити ефективність системи надання медичних послуг; популяризувати та утверджувати здоровий та безпечний спосіб життя та культуру здоров'я; сприяти ефективному функціонуванню системи охорони громадського здоров'я

Ключові слова: соціальна безпека, цілі сталого розвитку України, безпека життя, економічна захищеність, забезпеченість охороною здоров'я та освітою.

Abstract

Stavnycha N.I. Social security of Ukraine in the context of ensuring sustainable development. – Manuscript.

Thesis for a PhD Degree in Economics in the specialty 051 – «Economics». Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, 2021.

The thesis deals with the solution of the scientific problem, which consists in substantiation of theoretical and scientific-methodical bases and development of practical recommendations on strengthening of social security from the standpoint of achieving the goals of sustainable development of the state.

The first chapter "Theoretical and methodological foundations of social security in the context of sustainable development of the state" explores the economic essence and content of the concepts "security" and "social security". It also clarifies the role and

place of social security in the system of ensuring the implementation of the Goals of Sustainable Development of Ukraine, substantiates the scientific methodological approach to the assessment.

The comprehension of the categories "security" and "social security" is carried out through the imperatives of building a society for sustainable development. The essence of such development comes down to the functioning of the economy, when security for a person, on the one hand, is the absence of the threat of disease, hunger, crime, unemployment, social conflicts and environmental disasters. The other side of security is a person's free and non-threatening choice, the confidence that what is gained now will not be lost tomorrow. This is an important condition for achieving specific Sustainable Development Goals aimed at social security of the state.

The author's definition of the concept of "social security" as a level of human security is proposed, which allows using its potential due to the creation of safe living conditions and the ability to meet needs, among which the most important are: access to livelihoods, healthy longevity; acquire, expand and update knowledge.

The existing methodological approaches to assessing social security are analyzed. It has been established that they all differ, because: scientists distinguish various components that form social security; use various indicators and calculation methods; consider various aspects of both generalization and practical orientation. It has been proposed that the components of social security include: life safety, economic security, health care and education. A set of indicators for each component has been determined, focused on those that occur in scientific and methodological approaches, as well as determined in the context of achieving the Sustainable Development Goals of Ukraine and aimed at ensuring social security. After analyzing the existing scientific and methodological approaches, we concluded that to assess the social security of the state, they use mainly an integrated indicator.

The second chapter "Diagnostics and assessment of social security of Ukraine" explores the nature and characteristics of the manifestation of threats related to life, economic insecurity of citizens, in the provision of health care and education. The assessment of the social security of the state has been carried out.

It was found that the prerequisite for achieving the required level of social security of the state are processes that have a positive effect on changes in the key macroeconomic indicators. The features of the economic development of Ukraine are considered. It was revealed that the domestic economy demonstrates vulnerability to such challenges as energy, global financial, geopolitical crisis. The low level of economic development of the national economy is accompanied by the manifestation of a significant number of social threats.

Threats are identified through the prism of indicators that affect the level of safe life of citizens. The sources of danger have been identified – a decrease in moral criteria in society; an increase in the number of crimes committed by minors; negative trends associated with injuries to citizens; an increase in the number of persons with disabilities, especially among children and retirees; an increase in the proportion of children deprived of family education.

Threats to social security are revealed through the prism of indicators affecting economic security. The dynamics of poverty indicators in Ukraine has been clarified according to different criteria. Among the threats are high unemployment, low incomes, underconsumption of basic foodstuffs.

The processes that characterize the manifestation of threats to ensure health care are considered. It was found that the main threats are manifested in high rates of morbidity and mortality. The challenge of our time is the Covid-19 virus. An acute problem in Ukraine is tuberculosis, HIV infection, cardiovascular diseases and a bad habit – smoking.

An overview of the processes that threaten the social security of the state and depend on the level of education is conducted. It was revealed that the threat is: low level of coverage of children aged 3-5 years by preschool educational institutions; increasing the share of students who live at a distance of more than 3 km from the educational institution and need transportation; decrease in the number of graduates who receive job referrals. The consequences of underfunding of science, which is three times less than the norm, can be dangerous.

The assessment of social security of the state on the basis of construction of an integrated indicator is carried out. It is recorded in the numerical range between dangerous (0.474) and unsatisfactory (0.579) levels. Losses (25% annually of the level of social security) because of the annexation of the Autonomous Republic of Crimea and the occupation of a part of Donbass are estimated.

The third section "Prospects for strengthening social security in the context of sustainable development of Ukraine" explores aspects of social security integration into strategic national governance, proposes the structure of the provision mechanism, forecasts the level of social security and forms directions for its strengthening.

It is proposed to consider the state policy as an instrument of strategic provision of social security. Strategic documents on a national scale aimed at strengthening social security, taking into account the achievement of the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030, have been systematized and analyzed. The compiled matrix of interrelationships between the indicators selected for assessing social security and SDG made it possible to establish that the implementation of Sustainable Development Goals 4, 3, 10, 1, 2 and 9 will most of all influence social security. The following tasks are not included in the current state policy: reducing maternal mortality, combating HIV infection, preventing and detecting cancer, solving problems with bringing schoolchildren to school.

In order to strengthen social security, a proposal was made to develop and implement a provision mechanism that would provide a logical and holistic view of the elements of the management system, methods and means of influencing socio-economic processes in order to regulate them. The functional structure of this mechanism is proposed. Its main elements are determined, namely: strategic analysis, strategic assessment, strategic choice, strategy implementation, strategic controlling. Emphasis is placed on the principles of implementation. It was proposed to develop and approve the State strategy of social security, which is aimed at preventing the manifestation of threats.

The structure of the mechanism defines the levers of organizational and economic direction. The importance of the emergence of synergetic effects in the social security system, which are able to form the mechanisms of strategic changes, is emphasized.

The process of forecasting the integrated indicator of social security of Ukraine with the use of quantitative methods based on the use of statistical information, as well as the projected values of the targets for achieving the Sustainable Development Goals of Ukraine in 2025 has been carried out. Directions for strengthening social security for certain components have been formed. In order to strengthen the security of life, it was proposed: to develop peace in the country; to increase the number of employed persons covered by social insurance, as well as those who voluntarily insured their lives; to expand support for families in difficult life circumstances; to intensify information policy aimed at helping the poor and vulnerable segments of the population; to conduct extensive preventive activities to counter violence.

In order to strengthen economic security, it was proposed: to pursue an active employment policy; promote the employment of older workers; ensure an increase in labor productivity; increase the level of monetary incomes of the population; strengthen the targeting of the provision of social assistance; introduce non-state pension provision; develop entrepreneurship (priority – industry, agriculture, farming); improve access to the labor market for persons who, for various reasons, are excluded from public life.

With the aim of better provision of health care and education, it was proposed: to create an internal control system for food safety; introduce new technologies for wastewater treatment; raise citizens' awareness of HIV prevention, testing and treatment; strengthen capacity and improve the efficiency of the health service delivery system; promote and affirm a healthy and safe lifestyle and health culture; contribute to the effective functioning of the public health system.

Key words: social security, goals of sustainable development of Ukraine, life safety, economic security, provision of health care and education.

Список публікацій здобувача

Монографія:

1. Stavnycha N. (2017) Identyfikacji źródeł zagrożeń społecznych społeczeństwa ukraińskiego. Filozoficzne i psychospołeczne obrazy ludzkiej egzystencji - Sophia, Katowice, Sekcja 5, s. 43-48.

Стаття у зарубіжному науковому виданні:

2. Stavnycha N., Jasińska. J., (2018). Fourth industrial revolution and its influence on social security of the state. *World Scientific News*, 104 , 34-44. URL: <http://www.worldscientificnews.com/wp-content/uploads/2018/07/WSN-104-2018-34-44.pdf>

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

3. Дзьоба О.Г. Ставнича Н.І. Теоретичні аспекти дефініції «Соціальна безпека держави». *Економічний форум*. 2018. № 2. с.339-343.

4. Ставнича Н.І. Використання системно-синергетичного підходу для дослідження соціальної безпеки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. №3. Т.1., с. 217-220.

5. Ставнича Н.І. Людські ресурси як фактор забезпечення соціальної безпеки України в сучасних умовах. *Науковий вісник ІФНТУНГ (серія: Економіка та управління в нафтогазовій галузі)* , 2019 (1 (19)), 124-132.

6. Дзьоба О.Г., Ставнича Н.І. Методичні засади оцінювання соціальної безпеки держави *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. №7 (26). С.56-62.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Ставнича Н.І. Корпоративна соціальна відповідальність як інноваційний чинник розвитку сфери послуг. *Стратегічно-інноваційний розвиток суб'єктів економічної системи в умовах глобалізації*: матеріали Міжнар. науково-практичної інтернет-конференції, (Кременчук, 16-18 листопада 2016 р.). Кременчук, КрНУ, 2016. с. 248-249

8. Ставнича Н.І. Інноваційна спрямованість освіти як чинник соціальної безпеки держави. *Сучасні тенденції розвитку світової економіки*. Матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конференції (м. Харків, 26 травня 2017 р.). Харків, 2017. с. 180-181.

9. Дзьоба О.Г., Ставнича Н.І. Соціальна безпека у структурі національної безпеки . *Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ 11-13 жовтня 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. с. 55-57.

10. Ставнича Н.І. Екологізація як необхідна умова переходу суспільства до моделі сталого розвитку. *Сучасні управлінські технології в умовах трансформації соціально-економічних відносин*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 19-20 квітня 2018 р.)

11. Дзьоба О.Г., Ставнича Н.І. Соціальна безпека як передумова сталого розвитку українського села. *Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14 листопада 2018 р.). К.: НУБіП, 2018. с. 190-192.

12. Ставнича Н.І. Проблеми та ризики соціалізації особистості в українському суспільстві. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференц. (м. Івано-Франківськ 11-12 квітня 2019 р.). ІФНТУНГ, 2019. С. 93-94.

13. Ставнича Н.І. Інтеграція соціальної безпеки у стратегічне національне управління. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конферен. (Івано-Франківськ 28-29 квітня 2020 р.). ІФНТУНГ, 2020. С. 112-114.

14. M. Petryna, N. Stavnycha, L. Tarayevska, L. Rishchuk, and O. Kushlyk «A methodological approach to the evaluation of the effectiveness of innovative projects». *The International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological,*

Social and Economic Matters, Kryvyi Rih, 2020, Vol.166,
DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016613018> (**Scopus**)

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	23
1.1 Економічна сутність та зміст поняття «соціальна безпека».....	23
1.2 Роль і місце соціальної безпеки у системі досягнення Цілей сталого розвитку України.....	34
1.3 Методичний підхід до оцінювання соціальної безпеки держави.....	51
Висновки до розділу 1.....	65
Список використаних джерел до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2 ДІАГНОСТИКА Й ОЦІНЮВАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	78
2.1 Характеристика та особливості прояву загроз пов'язаних із життям та економічною незахищеністю громадян.....	80
2.2. Діагностика та особливості прояву загроз у забезпеченні охорони здоров'я та освіти.....	101
2.3 Оцінка соціальної безпеки держави.....	112
Висновки до розділу 2.....	119
Список використаних джерел до розділу 2.....	123
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІЦНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	129
3.1 Інтеграція соціальної безпеки у стратегічне національне управління.....	129
3.2 Механізм забезпечення управління соціальною безпекою держави.....	141
3.3 Прогнозування та перспективи зміцнення соціальної безпеки держави.....	153
Висновки до розділу 3.....	176
Список використаних джерел до розділу 3.....	180
ВИСНОВОК.....	183
ДОДАТКИ.....	187

ВСТУП

У Конституції України зазначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю». З огляду на це, соціальну безпеку варто розглядати як домінанту національних інтересів. Проте сучасну соціально-економічну ситуацію в Україні визначають як нестабільну, зі значною кількістю загроз, пов'язаних із безпекою життя, бідністю населення, майновою диференціацією, обмеженням доступу до послуг освіти, охорони здоров'я, що порушує процес суспільного розвитку, підриває рівень життя населення. Така ситуація викликає соціальну напругу в суспільстві, а відтак і створює реальну загрозу безпеці держави.

Формування соціальної безпеки – це не лише подолання реальних загроз, а й насамперед розроблення запобіжних заходів та інструментів. Адже без високого рівня соціальної безпеки неможливий сталий розвиток, що нині є магістральним напрямом суспільного прогресу. Це зумовило актуальність і своєчасність наукових досліджень щодо можливостей забезпечення соціальної безпеки в контексті досягнення національних Цілей сталого розвитку.

До проблем соціальної безпеки звертали свої наукові погляди багато вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: Диха М., Запухляк І., Іляш О., Кісь С., Коленда Н., Колот А., Куценко В., Лібанова Е., Новікова О., Остайфічук Я., Петренко В., Підлипна Р., Удовиченко П., Хомра О., Язлюк Б.; Ансофф І., Артс В., Вайнінг Е., Віленський Г., Времен Дж., М. Зелінські, Керол А., Ларрена Ф., Медоус Л., Осепік А., Солоу Р., Урсчот В. та багато ін. Методика оцінювання соціальної безпеки стала предметом досліджень Давидюка О., Дзьоби О., Дронь Є., Ільчука Л., Ковалю О., Сидорчук О., Харазішвілі Ю., Яремка І. та ін. Аспекти державного регулювання соціальної безпеки відображено в працях Амоші О., Баланди А., Власюка Л., Загорського В., Мініна Б., Ситник Г., Скуратівського В., Фурсової Н. та ін. Фундаментальні теоретичні основи впровадження та реалізації принципів сталого розвитку в національному масштабі досліджували такі вітчизняні науковці, як: Гальчинський А., Гаращук О., Данилишин Б., Захарченко О., Кінаш І., Маркова Н., Мельник Л. та ін.

Констатуючи вагомі наукові та практичні результати напрацювань згаданих авторів, варто відзначити, що окремі питання, спрямовані на зміцнення соціальної безпеки в контексті досягнення Цілей сталого розвитку України, потребують подальшого дослідження і є особливо актуальними для сучасних умов розвитку держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до комплексного плану науково-дослідних робіт Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу в межах держбюджетної тематики кафедри прикладної економіки «Науково-прикладні засади розвитку соціально-економічних систем на основі раціонального ресурсокористування» (РК К-6/2017 (0117U003830), де автор проаналізував науково-методичні підходи до оцінювання соціальної безпеки держави, узагальнив найчастіше використовувані методи, запропонував ієрархічну модель інтегрального показника та методику його оцінювання.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних та науково-методичних засад і розроблення практичних рекомендацій щодо зміцнення соціальної безпеки з позицій досягнення цілей сталого розвитку держави. Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- визначити економічну сутність та зміст поняття «безпека», «соціальної безпека», їхню еволюцію в процесі становлення та розвитку національної економіки;
- розкрити роль і місце соціальної безпеки у системі реалізації Цілей сталого розвитку України;
- запропонувати методичний підхід до оцінювання стану соціальної безпеки з визначенням інтегрального показника, у якому враховано індикатори досягнення Цілей сталого розвитку держави;
- охарактеризувати та узагальнити особливості прояву загроз, пов'язаних із життям та економічною незахищеністю громадян, із забезпеченістю охороною здоров'я та освітою;

- здійснити та представити результати оцінювання соціальної безпеки держави;
- розкрити особливості інтеграції соціальної безпеки у стратегічне національне управління;
- запропонувати структуру механізму забезпечення управління соціальною безпекою держави, виокремити його основні елементи, принципи реалізації, важелі спрямування;
- здійснити процес прогнозування інтегрального показника соціальної безпеки України та сформулювати основні напрями його зміцнення.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення соціальної безпеки в умовах досягнення Цілей сталого розвитку України.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та прикладні аспекти забезпечення соціальної безпеки держави.

Методи дослідження. Теоретичну і методологічну основу роботи становлять загальні положення, принципи та методи сучасної економічної теорії та управління. У дисертаційній роботі використано такі методи дослідження, зокрема: абстрактно-логічного аналізу – для визначення сутності поняття «соціальна безпека» та обґрунтування структури механізму забезпечення соціальної безпеки; наукового спостереження – для збору необхідної інформації про об'єкт дослідження; описовий – для опису доступних для спостереження основних викликів та загроз; системний підхід – для вивчення зв'язків між соціальною безпекою та Цілями сталого розвитку; економіко-статистичний – для оцінювання досягнутого рівня соціальної безпеки за окремими її складовими, визначення тенденцій і закономірностей його зміни; схематичного та графічного зображення – для наочного подання отриманих результатів дослідження й аналітичних даних; математико-статистичні – для визначення інтегрального показника рівня соціальної безпеки та розрахунку прогнозних параметрів перспектив зміцнення соціальної безпеки.

Інформаційною базою дисертаційної роботи є законодавчі та нормативно-правові документи органів влади, офіційна статистична інформація Державної

служби статистики України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, інформаційні звіти та доповіді інших міністерств та відомств, центрів і фондів, які оприлюднені і не становлять службової чи комерційної таємниці. Разом зі статистичними даними до інформаційної бази дослідження належать наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, а також результати власних досліджень. Автоматизація розрахунків здійснювалася із використанням процесору MS Excel.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання забезпечення соціальної безпеки України в умовах досягнення Цілей сталого розвитку. Наукову новизну дисертаційної роботи визначають такі положення:

вперше:

- запропоновано модель системи управління соціальною безпекою держави, до її структурних елементів внесено безпеку людини, в основі якої – праця чи соціальний захист, стійке функціонування інститутів охорони здоров'я й освіти, що служить концептуальним інструментом удосконалення процесу забезпечення соціальної безпеки та сприяє реалізації Цілей сталого розвитку України, має на меті сформувати необхідне для цього інформаційне забезпечення, спроможне визначити й оцінити рівень загрози і приймати рішення щодо його мінімізації;

удосконалено:

- теоретичні підходи щодо розкриття ролі і місця соціальної безпеки через імператив побудови суспільства сталого розвитку, в умовах якого безпека людини, з одного боку, це – відсутність загрози хвороб, голоду, злочинності, безробіття, соціальних конфліктів і екологічних катастроф. Інший бік безпеки – це вільний і незагрозливий вибір людини, упевненість у тому, що здобуте сьогодні не буде втраченим завтра. Саме це є важливою умовою досягнення конкретних Цілей сталого розвитку, спрямованих на соціальну безпеку держави.

- підхід до визначення інтегрального показника соціальної безпеки, який, на відміну від існуючих, включає такі складові, як: безпека життя, економічна захищеність, забезпеченість охороною здоров'я та освітою, передбачає набір показників, що детерміновані в контексті досягнення Цілей сталого розвитку України, спрямованих на забезпечення соціальної безпеки, а відтак і слугує інструментом комплексної оцінки її стану;

- процес формування виваженої стратегії управління соціальною безпекою держави, яка спрямована на запобігання проявам загроз, що, на відміну від існуючих підходів, передбачає розроблення структурної схеми взаємодії керуючої і керованої підсистем системи управління соціальною безпекою населення держави України, та через виокремлення основних елементів управління сприяє логічному і цілісному уявленню про систему управління, методи та засоби впливу на соціально-економічні процеси з метою їх регулювання;

набули подальшого розвитку:

- категорійно-понятійний апарат забезпечення соціальної безпеки в частині трактування понять: «безпека», яку тлумачимо як стан держави, що сприяє соціально-економічному розвитку в напрямі досягнення стратегічних цілей, і водночас дає змогу протидіяти наявним і потенційним загрозам; «соціальна безпека», яку розглядаємо як такий рівень соціального захисту, що сприяє використанню потенціалу людини завдяки створеним безпечним умовам життя і можливості задовольняти потреби, найважливішими серед яких є: доступ до засобів існування, довге і здорове життя; доступ до знань, що сприяє забезпеченню сталого розвитку суспільства;

- методика оцінювання втрат соціальної безпеки внаслідок анексії АР Крим та окупації частини Донбасу на основі додаткового внесення цієї складової до інтегрального показника соціальної безпеки, що дає змогу порівняти стан соціальної безпеки до і після окупації територій України;

- основні положення стратегічного управління соціальною безпекою, що, на відміну від існуючих, базуються на побудові матриці взаємозв'язків між показниками, які обрано для оцінювання соціальної безпеки в контексті

досягнення Цілей сталого розвитку; суть цих положень зводиться до основного інструменту забезпечення - превентивної державної політики;

- методи прогнозування інтегрального показника соціальної безпеки, які на відміну від існуючих, враховують прогнозовані значення цільових орієнтирів досягнення Цілей сталого розвитку України 2025 року, що дозволяє сформулювати перспективи зміцнення соціальної безпеки за визначеними складовими.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретико-методичні розробки дисертаційної роботи доведено до рівня практичних рекомендацій для використання в діяльності органів державної та регіональної влади, які здійснюють процес забезпечення соціальної безпеки та у навчальному процесі освітніх закладів. Отримані результати і пропозиції дисертаційної роботи використано у практичній роботі: Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів під час слухань на тему «Соціальна політика України на 2020-2024 роки» та парламентських слухань на тему «Проблеми формування прожиткового мінімуму в Україні»; департаменту соціальної політики виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради у процесі підготовки теоретичних і практичних рекомендацій щодо вирішення суспільно-економічних проблем соціального захисту населення (довідка № 1719/45.11-11/23в від 12.06.2020 р.); управління праці Івано-Франківської міської ради під час семінару круглого столу на тему «Легалізація та охорона праці-соціальна захищеність кожного працюючого» (довідка №13/38-11/17в від 10.06.2020 р.).

Матеріали дисертації використовують у навчальному процесі Бурштинського енергетичного коледжу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу МОН України під час викладання дисциплін «Соціально-економічна безпека» для студентів напряму підготовки «Економіка підприємства» (довідка №147/01-03 від 03.06.2020 р.) та у навчальному процесі ІФНТУНГ під час викладання дисциплін: «Економіка в умовах сталого розвитку», «Соціально-економічна безпека», «Обґрунтування господарських рішень і оцінка

ризиків» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освітньо-професійної програми «Економіка бізнесу» за спеціальністю 051 «Економіка».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною одноосібно виконаною науковою працею, у якій викладено авторський підхід до розв’язання важливого наукового завдання – забезпечення соціальної безпеки України в умовах досягнення цілей сталого розвитку. Наукові положення, висновки та рекомендації, що сформульовані в роботі та виносяться на захист, отримані автором особисто.

Апробація результатів дослідження Результати досліджень, викладені в дисертації, апробовано на Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Стратегічно-інноваційний розвиток суб’єктів економічної системи в умовах глобалізації», (м. Кременчук, 16-18 листопада 2016 р.); на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку світової економіки», (м. Харків, 26 травня 2017 р.); на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем», (м. Івано-Франківськ 11-13 жовтня 2017 р.); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні управлінські технології в умовах трансформації соціально-економічних відносин» (Івано-Франківськ, 19-20 квітня 2018 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції «Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації:» (м. Київ, 14 листопада 2018 р.); на I та II Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах» (м. Івано-Франківськ, 11-12 квітня 2019 р. та 28-29 квітня 2020 р.); на International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (с. Кривий Ріг, 21-23 May 2020 r.).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 14 наукових праць загальним обсягом 4,9 друк. арк., зокрема: 1 розділ у монографії; 1 стаття у міжнародному виданні, 4 статті у вітчизняних наукових фахових виданнях, 8 – у матеріалах наукових конференцій (з яких одна індексована у базі SCOPUS) .

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 205 стор. комп'ютерного тексту, у тому числі 51 рисунок, 23 таблиці. Список використаних джерел із 231 найменування викладено на 22 сторінках, 5 додатків – на 19 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

1.1.Економічна сутність та зміст поняття «соціальна безпека»

Усвідомлення загроз та викликів сучасності призводить до необхідності перегляду пріоритетів суспільного розвитку, обґрунтування нових цілей та завдань, які постають перед урядом країни, вибору оптимальної моделі розвитку економіки. Саме тому актуалізується необхідність оновлення теоретичних підходів до розуміння базових категорій суспільно-наукового знання, до яких належать поняття «безпека» та «соціальна безпека». Ставимо собі за мету розкрити економічну сутність вищезазначених понять та уточнити їх зміст. Для її досягнення вирішимо наступні завдання:

- на основі аналізу існуючих трактувань понять «безпека», «соціальна безпека» підсумувати існуючі підходи до розуміння їх економічної сутності;
- уточнити поняття «безпека», «соціальна безпека» шляхом виокремлення найсуттєвіших їх ознак.

Загальнонаукова категорія «безпека» пройшла певні етапи своєї еволюції. У спеціалізованій літературі поняття «безпека» трактується багатозначно. Так, у словнику української мови Даля В. розкриваючи це поняття зазначають, що безпека – це стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [1]. Стан, за якого не загрожує небезпека, є захист від неї – пояснює поняття «безпека» тлумачний словник Ожегова С. [2].

Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад безпеки здійснили такі вчені економісти як: Тринько Р., Чернодід І., Качинський А., Казаков М., Новікова О., Шнипко О., Жаліло Я. та багато ін. На думку Тринько Р., «безпека – це певний стан дійсності, при якому відсутні будь-які загрози» [3, с.7]. Чернодід І. «безпеку» розглядає як «стан, ситуація спокою, яка з'являється як результат відсутності справжньої небезпеки [4].

Наукові погляди Качинського А., зводяться до того, що безпеку розглядають як стан захищеності значущих інтересів особистості, суспільства і держави, а також довкілля від внутрішніх і зовнішніх загроз» [5].

Казаков М. вважає, що безпека-це такий стан, що гарантує можливість всебічного прогресу суспільства та його громадян [6]. Позицію вищезгаданих науковців поділяють Губський Б. [7], Мунтіян В. [8], Новікова О. [9], Покотиленко Р, Шнипко О. [10].

Науковці Жаліло Я. [11], Медвідь Ф. [12] вважають, що безпека - це такий стан, в якому відсутні саме системоруйнівальні загрози. Тобто слід протистояти загрозам та захищати від їх негативного впливу [11, с.98].

Російські учені Богомоллов В. [13], Абалкін Л. [14], Грунін О., Грунін С.[15], Шайхутдинов Р. [16], поняття «безпека» розглядають крізь призму заходів організаційно-економічного та правового характеру, спрямованих на реалізацію інтересів держави відповідно до ринкових вимог з метою запобігання появи загроз. В залежності від глибини оцінки можливих негативних наслідків загроза може бути реальною та потенційною. Рибалкін Н. в праці [17] безпеку розглядає крізь призму співвідношення об'єкта і заперечливої дії на нього.

Розглянемо як поняття «безпека» розглядається зарубіжними авторами. Посібник з безпеки людини, підготовлений ООН, розглядає безпеку як стан захищеності [18]. У ньому зазначено, що прийняття 10 вересня 2012 року Генеральною Асамблеєю ООН резолюції 66/290 стало важливою віхою для забезпечення безпеки людини. У пункті 3 резолюції вказано, що «безпека людини - це підхід, який допомагає державам-членам у виявленні та вирішенні широких та наскрізних проблем виживання, засобів до існування та гідності їхніх громадян». Безпека людини розглядається як:

- право людей жити у свободі та гідності, вільних від бідності та відчаю. Усі особи, зокрема вразливі люди, мають право на свободу від страху і свободу вираження бажань, мають змогу реалізовувати всі свої права та повною мірою розвивати свій людський потенціал;

- орієнтацію на людей, всебічні, контекстно-орієнтовані та профілактичні заходи, які посилюють захист та розширення прав та можливостей усіх людей ;

- взаємозв'язок між миром, розвитком та правами людини, і однаково розглядає громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права;

- відрізняється від відповідальності за захист та його реалізацію;
- як таку, що не замінює безпеку держави;
- базується на національній власності. Оскільки політичні, економічні, соціальні та культурні умови для безпеки людини істотно різняться в межах країни та в її межах [18].

Зазначено, що безпека людини зміцнює безпеку держави. Уряди відіграють основну роль та несуть відповідальність за забезпечення виживання, наявність засобів до існування та забезпечення гідності своїх громадян. На рис. 1.1 представлено систематизацію підходів до сутності поняття «безпека».

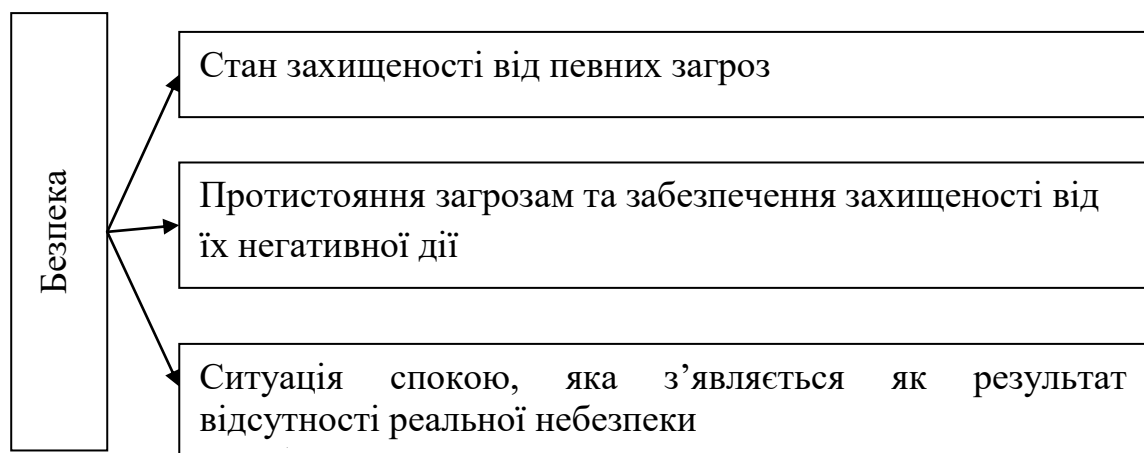

Рисунок 1.1 – Групування підходів до сутності поняття «безпека»

Джерело: складено автором

На думку Басюркіна Н. [19], безпеці притаманні якості різних суспільних об'єктів (ноосфера, еносфера, техно- і соціосфера) і природи (геосфера, гідросфера, атмосфера і біосфера). А ці об'єкти формують різні системи. Мунтіян В. вважає, що безпека включає як сферу життєдіяльності людини, так і суспільства, держави, природи [8]. Заплатинський В. безпеку вбачає в умовах, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторів і внутрішніх чинників не призводить до негативних процесів у ній [20].

Ми розглядаємо *безпеку* як стан держави, який дає можливість підтримувати соціально-економічний розвиток у напрямі досягнення її стратегічних цілей, і у той же час, дає можливість протидіяти наявним та

потенційним загрозам її населенню. Подальші наші дослідження засвідчують, що поступово поняття «безпека» набуло поширення в різноманітних словосполучення, а саме: національна безпека, економічна безпека, екологічна безпека, інформаційна безпека, соціальна безпека. Ці поняття почали використовуватися в офіційних документах та наукових роботах. У статті 27 Копенгагенської декларації про соціальний розвиток (1995 р.) прописано, що саме держава повинна підвищувати соціальну і економічну стабільність і безпеку [21]. У Концепції національної безпеки України (1997 р.) було виділено загрози національній безпеці, зокрема в соціальній сфері, а саме [22]:

- низький рівень життя та соціальної захищеності населення;
- значна кількість громадян працездатного віку не зайняті суспільно корисною діяльністю;
- наявність суспільно-політичного протистояння певних соціальних верств населення та регіонів України;
- зниження показників здоров'я населення, незадовільний стан системи охорони здоров'я;
- наявність тенденцій моральної та духовної деградації в суспільстві;
- безконтрольні міграційні процеси в державі.

Закон України «Про основи Національної безпеки», який прийнято у 2003 р. визначав фундаментальні підвалини державної політики, що спрямована на «захист національних інтересів і гарантування безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності» [23]. Прийнятий у 2018 році Закон «Про Національну безпеку України» акцентує увагу на захисті життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [24].

Соціальна складова національної безпеки України визначена Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України (рис.1.2).

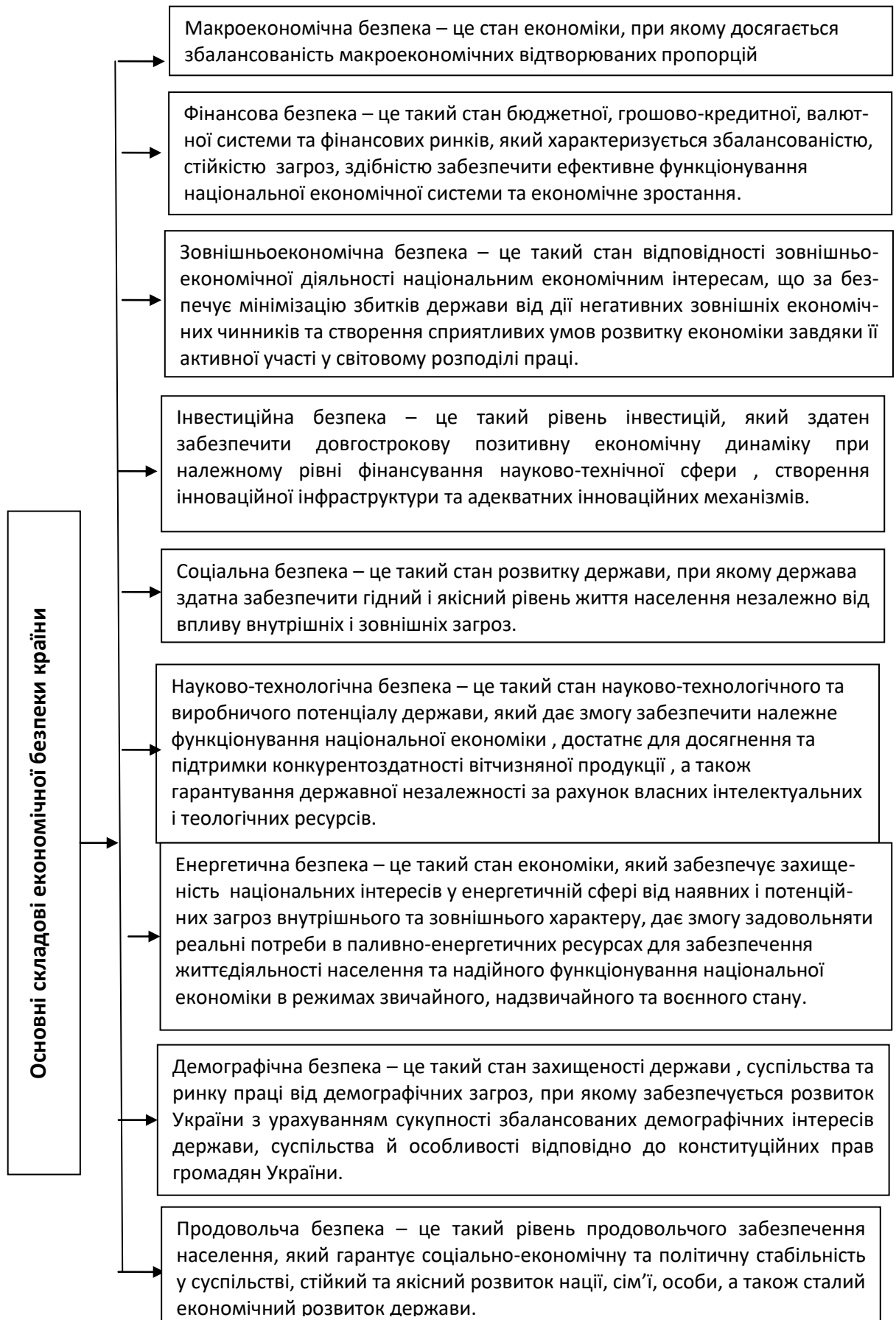

Рисунок 1.2. – Соціальна безпека у структурі економічної безпеки держави

Джерело: складено на основі [25].

Вважаємо, що соціальна безпека суттєво впливає на параметри національної безпеки. Перейдемо до розгляду поняття «соціальна безпека». Зазначимо, що розгорнутого поняття ми не знайшли у жодному словнику.

Вечканов Г. соціальну безпеку розглядає як такий рівень розвитку суспільства, за якого галузі соціальної сфери, у тому числі охорона здоров'я, освіта, культура та інші задовольняють потреби індивіда [26].

Пастернак-Таранушенко Г. вважає соціальну безпеку різновидом видів безпек, які чинять вплив на психологічний стан громадян [27].

Подольська Є., Назаркін П. соціальну безпеку трактують як заходи й технології, що спрямовані на збереження і розвиток діючої соціальної системи в державі [28]. Сиченко О. – як стан гарантованої правової та інституційної захищеності першорядних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз [29].

Заслуговує на увагу підхід Антошкіна В., який соціальну безпеку розглядає крізь призму рівня життя громадян, який відображає ступінь задоволення їх матеріальних і духовних потреб, характеризується розміром доходів, економічних благ, що ними споживаються, стабільними цінами на ці блага, забезпеченістю житлом, доступністю освітніх, медичних, культурних послуг тощо [30].

Чернікова С., Черданцев В., Вшивкова Г. поняття «соціальна безпека», ототожнюють з поняттям «національна безпека» та вважають, що даний термін може означати «систему зовнішніх і внутрішніх зв'язків особистості, суспільства і держави, що визначають: здатність системи соціального захисту до системного саморегулювання, розвитку і вдосконалення; соціальну незалежність держави; стабільність і стійкість системи соціального захисту населення; рівень і якість життя; рівень безробіття; безпеку праці; стабільність заробітної плати та відповідність мінімальної заробітної плати прожитковому мінімуму; соціальне партнерство; рівень соціального страхування; ступінь розвитку соціальної сфери [31].

На наш погляд, наявність різних думок щодо змісту поняття «соціальна безпека» означає, що найбільш суттєві ознаки цього явища ще не виявлені, не сформульоване його сутнісне визначення. Дотримуючись логіки дослідження, здійснимо диференціацію наукових підходів щодо сутнісного наповнення соціальної безпеки (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Сутнісне наповнення поняття «соціальна безпека»

Автори, джерело	Визначення
1	2
<i>1. Соціальна безпека як результат реалізації соціальної політики</i>	
О. Новікова	Стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливу загроз національній безпеці, що є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність [9]
Е. Лібанова	Стан захищеності від загроз соціальним інтересам, а також є результатом реалізації соціальної політики [32]
С. Пирожков	Результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори та інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентоздатності українського працівника за європейськими та світовими стандартами, виділяє її як важливу складову системи національної безпеки [33]
Дж. Чжан	Результат соціальної політики, яка суттєво впливає на економічне зростання країни [34]
<i>2. Соціальна безпека як стан захищеності</i>	
О. Білорус, Д. Лукьяненко	Надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів на макро- та мікрорівнях, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення, невмирущих цінностей, моральності [35]
Н. Коленда	Стан захищеності соціальних інтересів населення від загроз щодо його соціального стану та рівня життєзабезпечення, за якого відбувається збереження та розвиток людського потенціалу, просте чи розширене відтворення населення, а також досягнення в суспільстві соціальної злагоди і цілісності [36]
В.Скуратівський	Складова національної безпеки, що визначає стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також від загрози соціальним інтересам [37]
Р. Підлипна	захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація загроз національним інтересам у соціальній сфері, за якої забезпечуються належний рівень життя населення, розширене відтворення, людський розвиток та соціальний прогрес у суспільстві [38]
Т. Русанова, О. Хомра	стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз [39]

Продовження табл.1.1.	
1	2
І. Гнибіденко А.Колот	стан захищеності соціальних інтересів особи, суспільства, держави від впливу загроз національній безпеці [40]
М. Зелінські	акцент робить на соціальних ризиках, що вказує на те, що суть соціальної безпеки полягає у забезпеченні захисту від виникнення випадкових подій [41]
<i>3. Соціальна безпека як підтримка (поліпшення, забезпечення) якості життя</i>	
Л. Весельська	позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує наявними в її розпорядженні демократичними методами управління підтримання гідного рівня життя громадян та гарантує можливість задоволення основних потреб її розвитку [42]
О. Давидюк	забезпечення певної якості життя людини і суспільства, в т.ч. основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, при якому забезпечується номінальний рівень соціальних умов та соціальних благ [43]
О. Повстин, А. Самійло	Сукупність видів безпеки, що зумовлена структурою людської життєдіяльності, її сферами, відносинами окремих індивідів, груп людей...гарантує поліпшення якості життя для задоволення потреб людей, своєчасне й адекватне реагування держави та суспільства на кризові явища і суперечності, що дедалі більше загострюються [44]
В. Паламарчук	Недопущення умов, які б привели до неприйняттого зниження рівня життя основних верств населення і окремих соціальних груп, що обумовлює соціальну деградацію, а також забезпечення умов збереження соціальної перспективи для всіх верств населення [45]
Дж. Врумен	Це більше, ніж прийнятний рівень життя, який здатний задовольнити найосновніші потреби людини і робить її вільною від негайних загроз фізичного виживання [46].
Г. Віленський	Це боротьба з бізнстю. Усі громадяни повинні мати однаковий доступ до базового рівня життя, незалежно від того, наскільки вони активні (або неактивні) на ринку праці [47].
В.Урсот, В.Артс.	Забезпечення добробуту громадян, розширення гарантій безперервності доходів працівників, законодавче регулювання ринку праці та умов праці, розширення мінімальних стандартів охорони здоров'я та соціальної участі [48].
Г.Йохель- Гійсберс	визначається здоров'ям, доходом, отримуваним пільг та володінням рідною мовою [49]
<i>4. Соціальна безпека як засіб досягнення сталого розвитку</i>	
Б. Данилишин, В. Куценко	Гарантується поліпшенням якості життя і є сукупністю видів безпек, що зумовлені структурою людської життєдіяльності, її сферами: відносини окремих індивідів, груп людей, побудовані таким чином, щоб у процесі їхнього розвитку не виникала небезпека для кожного з них; стійке функціонування соціальних інститутів, що забезпечує стабільний розвиток суспільства [50]
В.Серебряніков, А. Хлоп'єв	Сукупність заходів щодо захисту інтересів країни та народу в соціальній сфері, розвиток соціальної структури і відносин в суспільстві, системи життєзабезпечення і соціалізації людей, способу життя відповідно до потреб теперішніх і майбутніх поколінь [51]

Продовження табл.1.1.	
1	2
В. Горин	стан суспільства, за якого забезпечується упередження і нейтралізація наявних і потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз соціальним інтересам окремої особи і суспільства загалом, а також кількісна і якісна реалізація цих інтересів на економічно обґрунтованому й суспільно прийнятному рівні для забезпечення сталого розвитку держави [52]
О.Коваль	соціальна безпека – це відсутність загроз здоров'ю та життю людини [53]
А.Куклин, А. Черепанова, Е.Некрасова	стан і тенденції до його змін в державі, при яких забезпечується сталий розвиток [54]
Міжнародна асоціація соціальної безпеки	Розуміння викликів, з якими стикаються системи соціального забезпечення країн, що сприятиме досягненню Цілей сталого розвитку [55]

Здійснена диференціація наукових підходів щодо сутнісного наповнення соціальної безпеки дала нам змогу узагальнити та систематизувати ці підходи. Вони ґрунтуються на тому, що соціальна безпека розглядається як: результат реалізації соціальної політики; стан захищеності; підтримки (поліпшення, забезпечення) якості життя; засіб досягнення сталого розвитку [56].

З метою виокремлення найсуттєвіших ознак поняття «соціальна безпека» проведемо морфологічний аналіз, результати якого представимо у табл. 1.2.

Досліджуючи підходи до поняття «соціальна безпека», необхідним є визначення етапів розвитку даного поняття. Нами виокремлено чотири етапи в генезисі соціальної безпеки, хоча дане питання є досить дискусійним. Сучасний генезис соціальної безпеки представлено у вигляді сукупності етапів, на кожному з яких розкрито характерні особливості бачення соціальної безпеки та аспекти підвищення її рівня (рис.1.3).

Проведений аналіз засвідчив, що науковці виходять із різних позицій стосовно рівнів дослідження соціальної безпеки. Так, Антонюк П. [57] виділяє такі її рівні як: вертикальний; горизонтальний; моністичний; зовнішньоекономічний (соціально-психологічний). Язлюк Б., Ніколаєв Є., Сиченко О., Кальницька М.А. вважають, що соціальну безпеку слід розглядати на рівні забезпечення її чи гарантування: особистості, суспільства, держави

[58, 59, 29, 60]. Втім Сиченко О. наголошує, що критерієм соціальної безпеки є людина та її достаток.

Таблиця 1.2 – Морфологічний аналіз поняття «соціальна безпека»

Характерні ознаки	Соціальна безпека
Мета	захист [9,32,53], застереження від соціальних вибухів [36] захищеність інтересів [33,36] забезпечення гідного рівня життя [42], певної якості життя [34,43]
Завдання	реалізувати заходи соціального захисту [9] застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори та інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентоздатності українського працівника за європейськими та світовими стандартами [33] забезпечити стійке функціонування соціальних інститутів [50] збереження навколишнього середовища [53]
Суб'єкти соціальної безпеки	держава, суспільство [40, 37,38,42] населення [36,45], індивіди, групи людей [44,45,50] соціальні суб'єкти на макро- та макрорівнях [35] людина (особа), громадянин, суспільство [38,39,40] людина, суспільство, в тому числі всі сфери виробництва, соціальна сфера [43,51]
Цілі соціальної безпеки	досягнення стану захищеності [9] задоволення потреб розвитку людини [42] збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення, невмирущих цінностей, моральності [35] збереження та розвиток людського потенціалу, просте чи розширене відтворення населення, а також досягнення в суспільстві соціальної злагоди і цілісності [36] виявлення, запобігання і нейтралізація загроз національним інтересам у соціальній сфері [38] забезпечення якості життя, номінального рівня соціальних умов та соціальних благ [43] уникнення кризових явищ і суперечностей [44] забезпечення умов збереження соціальної перспективи для всіх верств населення [53] забезпечення стабільного розвитку [50,51] упередження і нейтралізація наявних і потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз [52]

Джерело: власна розробка

Рисунок 1.3 – Сучасний генезис соціальної безпеки

Джерело: сформовано автором на основі джерел табл. 1.1. та 1.2.

Підсумовуючи огляд зарубіжних наукових джерел, які присвячені проблематиці безпеки, робимо висновок, що у них акцент ставиться на забезпеченні безпеки (соціальний захист, добробут людини, розширення гарантій тощо).

У нашому дослідженні соціальну безпеку розглядатимемо на макрорівні. Виходимо з того, що саме на державу покладається функція забезпечувати безпеку особистості та суспільства. Таким чином, досліджуючи соціальну безпеку як економічну категорію ми дійшли висновку, що вона є дуже багатогранною. Оскільки тематика дисертаційної роботи спрямоване на соціальну безпеку в контексті сталого розвитку, з'ясуємо її роль і місце у системі забезпечення реалізації Цілей сталого розвитку України.

1.2 Роль і місце соціальної безпеки у системі досягнення Цілей сталого розвитку України

В умовах, коли держава веде поступ до формування суспільства сталого розвитку, актуалізується необхідність оновлення теоретичних підходів до розуміння ролі і місця соціальної безпеки через імператив побудови такого суспільства. Сталий розвиток країни передбачає таке функціонування економіки, коли забезпечуються (гарантуються) задоволення потреб людини у безпеці. Інакше кажучи, сталий розвиток спрямований на ефективне розв'язання найважливіших проблем життєзабезпечення суспільства через мінімізацію загроз та небезпек для людини. Адже безпека для людини з одного боку, це - відсутність загрози погіршення здоров'я, важких життєвих умов, злочинності, безробіття; а з другого означає, що людина здатна здійснювати свій вибір вільно і безпечно, будучи відносно впевненою у тому, що ті можливості, які вона має сьогодні не будуть втраченими завтра.

Саме перехід до суспільства сталого розвитку вимагає досягнення суспільного консенсусу і соціальної справедливості всередині країни, що в свою чергу, обумовлює пріоритетність розгляду соціальної безпеки держави, яка стає одним із чинником економічної безпеки.

Відомо, що Концепція сталого розвитку набула розвитку після публікації у 1987 р. доповіді «Наше спільне майбутнє», підготовленої комісією ООН з навколишнього середовища і розвитку. У ній зазначено, що потрібно забезпечити такий розвиток, який «...не руйнує своєї природної основи, духовний і культурний фундамент, а створювані умови життєдіяльності не приводять до масштабних деструктивних процесів, які загрожують існуванню цього суспільства [61]».

Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку (Бразилія) 1992 р.[62], підтвердила та розвинула ідеї сталого розвитку. На ній була прийнята Світова програма дій «Порядок денний на XXI століття». Документом [63] визначено обов'язок національних урядів розробити програми і відповідні політики з метою забезпечення сталого розвитку.

На початку XXI століття ООН саме безпеку людини стала використовувати як основну характеристику поступу суспільства до сталого розвитку. Так, право людини на безпеку ухвалено в таких міжнародних документах як:

- декларація, ухвалена 5-ю Всесвітньою конференцією із запобігання і управління пошкодженнями (Делі, 8 березня 2000 р.);

- «Монреальська декларація», прийнята 6-тою Всесвітньою конференцією із запобігання і управління пошкодженнями (Монреаль, Канада, 15 травня 2002 р.).

Ми виходимо з того, що поступ суспільства до сталого розвитку реалізовується з врахуванням концепції людського розвитку, яка передбачає перегляд економічних і соціальних оцінок розвитку. Розвиток людини, задоволення її потреб (у тому числі і потреб безпеки) визначаються пріоритетними у державній політиці. Концепція людського розвитку надає можливість розглядати три передумови забезпечення гідних умов життя людини. По-перше, людина обов'язково повинна мати стабільний дохід, уникати бідності. По-друге, людина повинна здобути освіту і мати доступ до нагромаджених людством знань. По-третє, людина має прожити довге і здорове життя [64]. Дана концепція розглядає людину в рамках виробничої системи як важливий елемент процесу виробництва і управління; як особу з потребами, мотивами, цінностями, відносинами. За такого підходу людина є тим ресурсом, що вже сьогодні забезпечує перспективи розвитку національної економіки [65]. Це підтверджують дослідження [66], що тільки 15-16 % економічного зростання обумовлено фізичним капіталом, близько 20 % – природним і 65 % – пов'язано з людським і соціальним капіталом. Людський розвиток визначається як процес зростання людських можливостей. З цього випливає, що можливості людини зростають тоді, коли вона безпечно себе почуває. А сам механізм захисту в цивілізованому суспільстві забезпечує держава [67].

Зазначимо, що Україна у 2019 році залишилася на 88 місці за Індексом людського розвитку (ІЛР) (рис. 1.4).

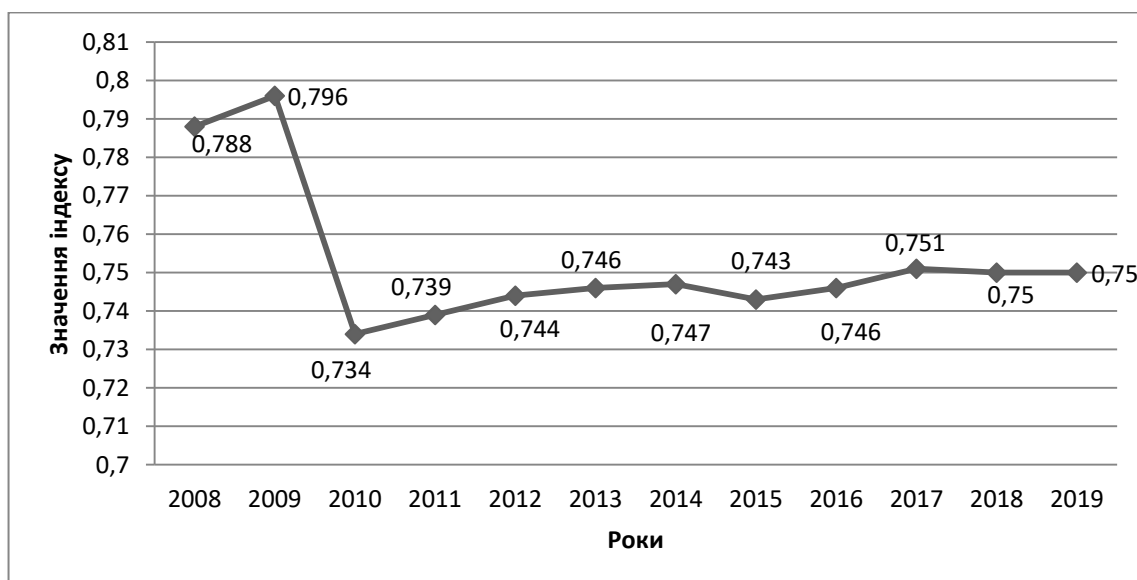

Рисунок 1.4 – Динаміка Індексу людського розвитку

Джерело : складено автором на основі [68].

В той же час такий показник є доволі високим (0,750) та дозволив Україні перебувати у вищій категорії людського розвитку. Норвегія, Швейцарія, Австралія, Ірландія, Німеччина входять у п'ятірку держав з дуже високим рівнем людського розвитку у світі. США знаходиться на 13, Естонія на 30, Латвія на 41, Казахстан на 58, Росія на 49 місці.

Висуваємо гіпотезу, що благополуччя людини первинно залежить від стану її захищеності, безпечності життєдіяльності у суспільстві (рис. 1.5.) Беручи за основу ієрархію потреб А. Маслоу, ми розуміємо, що на кожному рівні для людини можуть мати місце певні небезпеки, а це означає, що питання безпеки стосуються усіх рівнів (а не лише другого). Проте небезпеки, які виникають при задоволенні потреб можуть бути різними, а саме: небезпеки-перешкоди, які заважають реалізації відповідної потреби; небезпеки-наслідки, які негативно впливають на людину у випадку неможливості задовольнити потребу. У випадку, якщо людина більшою мірою задовольнила свої потреби, у неї виникає відчуття стабільності і вона стає самодостатньою. А це означає, що добробут людини великою мірою залежить від соціальної безпеки в державі. Адже, на нашу думку, наблизитися до сталого розвитку стане можливим тоді, коли будуть реалізовані важливі для людини потреби, що забезпечують гідний рівень життя.

*Людський розвиток –
зростання людських можливостей-
формування суспільства сталого розвитку*

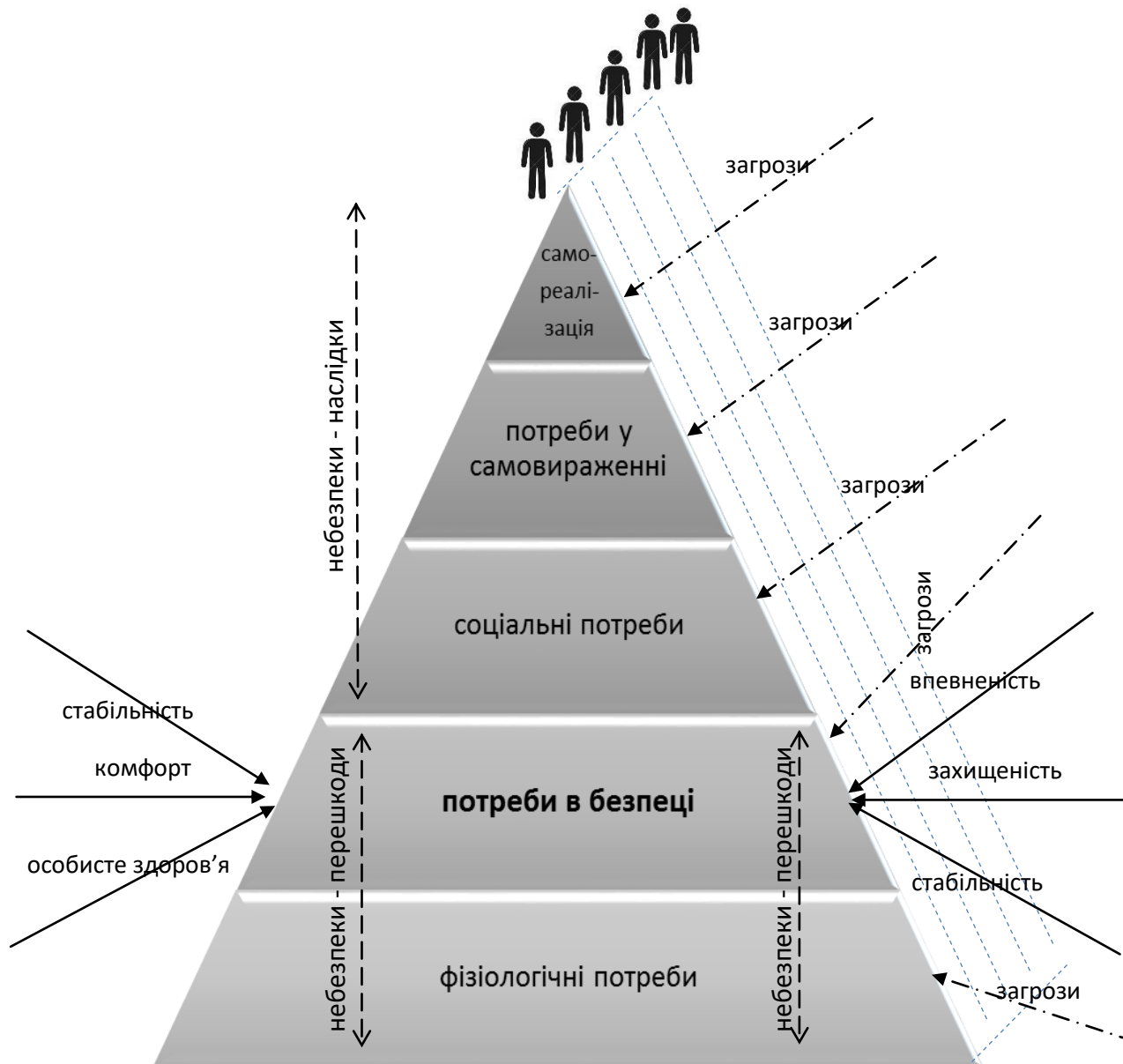

Рисунок 1.5 – Безпека у системі потреб людини
Джерело: власна інтерпретація ієрархії потреб А.Маслоу

Поступ до сталого розвитку суспільства відбувається з врахуванням трьох складових, а саме: економічного зростання, соціального благополуччя та збереження довкілля. «Сталий розвиток – це концепція, ідеологія, реакція світового співтовариства на кризові явища у біосфері, економіці, сфері міжнародних відносин» [69].

Україна підтвердила наміри впроваджувати принципи сталого розвитку долучившись до документа ООН «Порядок денний на XXI століття», підписала ряд міжнародних договорів, які задають вектор розвитку країни в напрямі сталого розвитку. Важливим є прийняття у 2015 році Стратегії сталого розвитку «Україна 2020». Звичайно, перехід України до сталого розвитку є довготривалим в періоді та потребує масштабних змін. Зарубіжні автори, такі як Туркотта Д., Сорнетте Д., вважають, що розвиток є сталим, коли він зберігаючи природні ресурси максимізує вигоди економічного розвитку, сприяє зростанню доходів населення та інших показників добробуту, приводить до позитивних змін в економіці та суспільстві [70].

Цікавою є думка щодо обґрунтування сталості австралійських учених, МакМайкл А. Дж., Батлер С.Д., Фольке С., які сталим вважають «такі перетворення нашого способу життя, щоб максимізувати шанси на те, що екологічні та соціальні умови нескінченно підтримуватимуть безпеку людини, добробут і здоров'я» [71]. У роботі [72] обґрунтовується необхідність інституційних змін в перехідних процесах суспільства, у яких істотну роль відіграє держава. У той же час «людські ресурси ... є частками інституціонального простору країни» [73]. Для людини важливими є умови проживання, так і умови праці. В умовах поступу суспільства до сталого розвитку у роботі [74] акцентується увага на екологізації цих умов. А в роботі [75] наводяться приклади стійких екологічних спільнот, в яких окремі види з'являються і зникають через стійкі економіки бізнесу, в яких підприємницькі фірми витісняють існуючі організації, спираючись на віддалені бізнес-моделі.

Петренко В., Кісь С., Каламбет Я. у праці [76] звертають увагу на процес інтелектокористування, як проблему раціонального використання людством

природних ресурсів планети Земля. Мова йде про рівність добробуту людини та добробуту її природного оточення. За таких умов «забезпечується така культура природокористування, яка виступає формою раціоналізації економічних відносин і ефективно інтегрує екологічні та економічні аспекти, а її домінуючою цінністю стає висока якість життя теперішніх та майбутніх поколінь, що однозначно забезпечує функціонування нової економічної моделі, відомою ...під назвою «сталий розвиток» [76, с. 8].

Важливим, на нашу думку, є розгляд соціальної безпеки у взаємозв'язку з поняттями «розвиток» і «сталість». Адже, якщо національна економіка не розвивається, то скорочуються можливості її виживання в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз. Більш стійка економічна система має вищу оцінку безпеки [77]. Запхляк І., Кісь Г. в роботі [78] акцентують увагу на тому, що соціальна безпека забезпечується через форми розвитку цивілізаційного поступу суспільства. На їх думку, рівень соціальної безпеки буде залежати від обраної форми суспільного розвитку та його стану. Розглянемо підходи науковців до поняття «розвиток» (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Підходи до визначення поняття «розвиток»

Автор	Сутність
Константинов Ф. [79]	Зміна, перетворення одного якісного стану в інший, перехід від старого до нового.
Гапоненко О., Панкрухін А. [80]	Поліпшення, удосконалення, формування нових рис, нових структурних характеристик об'єкта, його еволюція
Маслеченков Ю. С. [81]	Перехід з одного якісного стану в інший
Ільїн В., Кулагін Ю. [82]	Зміна, рух
Забродська Л. [83]	Просування від простого до більш складного та ефективного
Фролова І. Т. [84]	Саморозвиток (саморух)
Путятин Ю., Пушкар А., Тридід О. [85]	Виникнення протиріч, якісно різних етапів, процесів, поступального росту й внутрішньої цілісності розвитку
Ільїчов Л., Федосєєв П., Ковальов С., Панов В., Кононенко І. [86]	Необоротна, спрямована, закономірна зміна об'єктів, що призводить до його нового якісного стану
Коротков Е. [87]	Зміни, які призводять до появи нової якості системи, що робить її здатною чинити опір чинникам зовнішнього середовища
Дунда С. [88]	Процес, у наслідок якого відбувається зміна, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого

У понятті «розвиток» із загальної маси змін виділяються такі, що пов'язані з оновленням системи, з її внутрішніми структурними і функціональними змінами, перетворенням у щось нове, інше. У нашому дослідженні розвиток будемо розглядати як процес тривалих, накопичувальних, поступальних змін складних об'єктів впродовж певного періоду.

Перейдемо до розгляду поняття «сталість». Данилишин Б, Шостак Л. вважають, що сталість виражається життєздатністю системи, яка самозберігається адаптовуючись до мінливих умов зовнішнього середовища [89]. Сталість, на думку, Гора А. це певний спосіб функціонування системи чи траєкторія її саморозвитку. А взаємоперетворення залежить як від властивостей системи, так і від цілей розвитку. Сталою є система, яка може перетворюватися впродовж періоду, який перевищує перехідний період [90].

Погоджуємося з думкою науковця Шевчука В.Я., який у своїй праці [91] вказує на необхідності змін ставлення до внутрішніх загроз, механізмів їх нейтралізації, ефективнішої адаптації до зовнішніх чинників на основі нової концепції захисту суспільно-господарської системи, нових критеріїв національної безпеки.

В свою чергу національна безпека залежатиме від успішної реалізації потенціалу, у тому числі соціального, який впливатиме на забезпечення сталого розвитку держави. Посилення соціального потенціалу сталого розвитку досліджено у праці [92]. Її автори, Новікова О., Остафійчук Я., Хандій О. визначають роль соціальних інститутів, зокрема таких як: освіта, культура, охорона здоров'я. Дослідники вважають, що сталий розвиток передбачає міцний взаємозв'язок таких чинників як: робота - зайнятість – трудовий потенціал - соціальний потенціал - розвиток людини.

Зміна ставлення до внутрішніх загроз спонукає нас до формування методологічних засад соціальної безпеки в умовах поступу держави до сталого розвитку. Ми з'ясували підходи до розуміння змісту сталого розвитку. Вони зводяться до наступних: антропоцентричний; еволюційно-циклічна теорія та

теорія динамічної рівноваги; системний; неокласичний; неокейнсіанський; інституціональний; інфраструктурний [93].

Автором за основу обрано системний підхід. Системний підхід як метод наукового пізнання передбачає «спеціальну стратегію дослідження, яка дозволяє мати єдину модель об'єкта як цілого, що виконує функцію засобу організації дослідження» [94]. Системний підхід дозволяє бачити предмет нашого дослідження як цілісність, єдність як саму по собі, так і щодо системи вищого порядку, у нашому випадку, до системи соціальної безпеки України. Це дає нам можливість досліджувати об'єкт з урахуванням різних аспектів діяльності, і, у той же час, дослідити його як цілісне явище.

Нашим завданням буде знайти спосіб упорядкування, ієрархію відносин, циклів досягнення безпеки, визначити тенденції й основні закономірності руху об'єкта дослідження та його складових. Системність ми розглядаємо, з одного боку як якісну характеристику забезпечення соціальної безпеки, з іншого - як пізнавальний інструмент та спосіб нашого бачення об'єкту. Можна розглядати систему з різних точок зору і відповідно намагатися з цим інтегрувати це поняття. Зазначимо, що поняття система належить до найбільш універсальних дефініцій. Даний термін вживається як: теорія, класифікація, завершений метод практичної діяльності, спосіб розумової діяльності, сукупність об'єктів природи, явище суспільства, сукупність сталих норм життя, правил поведінки [94].

У нашому дослідженні ми будемо розглядати в якості системи певне суспільне утворення, а саме – систему соціальної безпеки. Учені виділяють два принципово різні підходи до визначення системи, а саме: описувальний та конструктивний. Описувальний підхід ґрунтується на уявленні, що характер функціонування системи пояснюється її структурою, елементами, що знаходять відображення у визначенні системи. Тобто, будь-який об'єкт виступає як система, у якій її зовнішній прояв (функція) задається внутрішньою будовою (структурою, взаємозв'язками). Суть конструктивного підходу полягає у тому, що за заданою функцією конструюється відповідна їй структура. Метою системи за умов конструктивного підходу є вирішення проблемної ситуації. У нашому дослідженні ми використаємо

дескриптивний підхід, оскільки виокремлюємо систему соціальної безпеки із середовища управління національною економікою. При цьому будемо дотримуватись наступних принципів системного підходу:

- взаємозв'язку - система вивчається як частина певної макросистеми. Вона зв'язана безліччю зв'язків з іншими системами, взаємодіє та існує в єдності з ними ;

- багатоплановості – система як деяка самостійна одиниця вивчається з різних сторін зі своїми особливостями;

- багатомірності, який полягає в тому, що вивчаються різні характеристики систем, які об'єднують в групи (кластери): об'єкт описується як сукупність деяких характеристик та взаємозв'язків між ними;

- ієрархічності – система розглядається як складна структура з різними рівнями, між якими встановлюються певні зв'язки;

- різнопорядковості - полягає у тому, що різні ієрархічні рівні системи породжують закономірності різного порядку. Одні закономірності властиві тільки всім елементам або деякій групі елементів, а інші тільки окремим елементам;

- динамічності – система розглядається в рухові й розвитку [95, с.14-15].

Системний підхід дозволяє розглянути соціальну безпеку як відносно відокремлену систему, але в той же час їй властиві синергетичні зв'язки між різними рівнями системної ієрархії. Теоретичну цінність у межах даного розгляду становить, на нашу думку, філософське обґрунтування сталості запропоноване В. Рабошиним. Висловлена думка, що фундаментом сталого розвитку будь якої системи є самоорганізація, ... синергія факторів розвитку, безперервна взаємодія елементів, які визначають як динаміку системи, її транзитну детермінацію, так і зміни, які відбуваються у зовнішньому середовищі» [96]. Зазначимо, що доречність застосування синергетичного підходу в соціально-економічній діяльності обґрунтовано такими науковцями як: Білоусом В., Васильцим Т., Гражевською Н., Пригожиним І., Хакеном Г., Шемаєвою Л. та ін. Окрім цього, праці Сухорукова А., Живка З. та інших авторів доводять доречність використання синергетичного підходу у сфері безпеки.

Зазначимо, що поняття «синергетика» виникло від старогрецького слова «синергія» – співдія, співпраця. Засновники синергетики – Г. Хакен та І. Пригожин акцентували увагу на необхідності використання методології нової науки до аналізу процесів розвитку найскладніших динамічних систем [97].

У «Філософському словнику» зазначається, що синергетика – сучасна теорія самоорганізації, нове світобачення, що пов'язується з дослідженням феноменів самоорганізації, нелінійності, неврівноваженості, глобальної еволюції, з вивченням процесів становлення «порядку через хаос» (І. Пригожин), біфуркаційних змін, незворотності часу, нестійкості як основної характеристики процесів еволюції. [98].

На думку В. Буданова, синергетика слугує адаптивним ресурсом, оскільки вона: покликана знаходити адекватні відповіді на ті глобальні виклики, які мають місце у розвитку сучасної цивілізації; методи синергетики мають зв'язок з математикою; методологічно відкрита новим концепціям, які лише формуються. Крім того, автор зазначає, що синергетиці властива міждисциплінарна толерантність до нових методів та гіпотез та філософська діалогічність і рефлексивність [99, с.15-16].

Початково синергетика розглядалась як наука з вивчення закономірностей самоорганізації складних відкритих фізико-хімічних систем у станах, далеких від рівноваги (нестабільних) систем. З часом було доведено, що певні закономірності цих систем є фундаментальними не лише для неживої природи, а й для біологічних та соціальних систем. До того ж, синергетичні дослідження вже поширені і на ті відносно сталі стани систем, що перебувають між станами, далекими від рівноваги [100], в тому числі на біологічні та соціальні [101]. Тобто ці закономірності набули філософсько-методологічного характеру.

Сутність синергетичного підходу до функціонування системи соціальної безпеки полягає у виявленні та пізнанні загальних закономірностей, що керують процесами самоорганізації суб'єктів системи. Отже, в основу нашого дослідження покладено такі методологічні ідеї:

1. Забезпечення сталого розвитку держави потребує нової моделі безпеки на основі світоглядно-філософського, цілісно-гармонійного вчення.

2. Важливим у нашому дослідженні є розуміння категорії «соціальна безпека».

3. Готовність до діяльності усіх суб'єктів системи, результатом якої має стати зниження соціальних ризиків, створення умов для запобігання соціальним загрозам, забезпечення соціального розвитку особи та країни.

4. Ураховуючи багатопараметричний характер досліджуваного завдання вважаємо за необхідне застосовувати окремі положення синергетичної методології у формуванні системи соціальної безпеки, а саме: підхід до об'єкту дослідження як до системи і адекватний опис її стану і розвитку на різних рівнях, що виникають в результаті складної взаємодії частин [102, с.220].

Таким чином, робимо висновок про те, що при дослідженні соціальної безпеки держави варто використовувати системно-синергетичний підхід. Він дасть змогу з'ясувати не тільки як ця система функціонує, але й те, як вона взаємодіє з іншими підсистемами, якими є тенденції і перспективи розвитку. У той же час він забезпечує цілісність системи соціальної безпеки, сприяючи тим самим її оптимізації, і дозволяє розглядати соціальну безпеку з різноманітними як зовнішніми, так і внутрішніми зв'язками.

Систему соціальної безпеки розглядаємо як сукупність елементів та підсистем, за допомогою яких створюються умови для запобігання чи ліквідації соціальних загроз, забезпечується уникнення або зниження до прийняттого рівня соціальних ризиків, що в свою чергу, сприяє розвитку особи, держави, суспільства. Адже людина інтегрується в соціальну систему, пристосовується до неї, і одночасно долає негативний вплив середовища, яке заважає їй само розвиватися та самостверджуватися. Оскільки старі соціальні механізми втрачають свою ефективність, а нові ще не сформувалися і не пройшли апробацію трансформаційні процеси українського суспільств набувають «кризового» стану. Він супроводжується невизначеністю та ризиками. І ці процеси посилюються, оскільки має місце заперечення окремих аспектів розвитку попереднього етапу

змін у суспільстві. Зазначимо, що останнім часом більшої значущості набувають макрофактори соціалізації, оскільки встановлено, що вони прямо або опосередковано впливають на задоволення її потреб [103].

Вважаємо цю систему ідеальною, яка характеризується наступними ознаками: якістю; єдністю; цілісністю. «Дослідження, пов'язані з вивченням структури системи, її системоутворюючих зв'язків, функціонування і розвитку, керування системою можна віднести до системних, якщо дотриманий основний методологічний принцип цілісності системи» [104].

Виходячи з теорії систем та системного аналізу, запропонована «система соціальної безпеки держави» набуватиме таких ознак: взаємний зв'язок компонентів, елементів, що утворюють систему; суперечливий характер взаємодії між елементами системи; наявність інтегративних якостей, властивостей; якісна відмежованість взаємозв'язаної цілісності елементів від зовнішнього середовища [103, с.218].

Система соціальної безпеки держави являє собою злагоджену діяльність сукупності підсистем, функціонування яких направлене на забезпечення процесу управління загрозами та небезпеками, за якої досягається сталий розвиток держави. Ігнорування цілей однієї з підсистем може поставити під загрозу досягнення цілей інших підсистем, а це в свою чергу, поставить під загрозу подальший розвиток суспільства. Дана система є відкритою, адже у ній передбачаються процеси самоорганізації. Погоджуємося з думкою Живка З.Б., який у своїй праці [105], відкритість системи вбачає у можливості постійної циркуляції потоків грошей, ресурсів, інформації і ін.

Виходячи з розуміння системи управління соціальною безпекою, пропонуємо таку її структурну модель (рис. 1.6). До структурних елементів соціальної безпеки ми включили: по-перше, безпеку людини (через створення безпечних умов існування і за рахунок її праці, яка дає змогу одержувати доходи або ж соціального захисту тим, хто не може працювати); по-друге, безпеку людини за рахунок стійкого функціонування соціальних інститутів (охорона здоров'я та освіта).

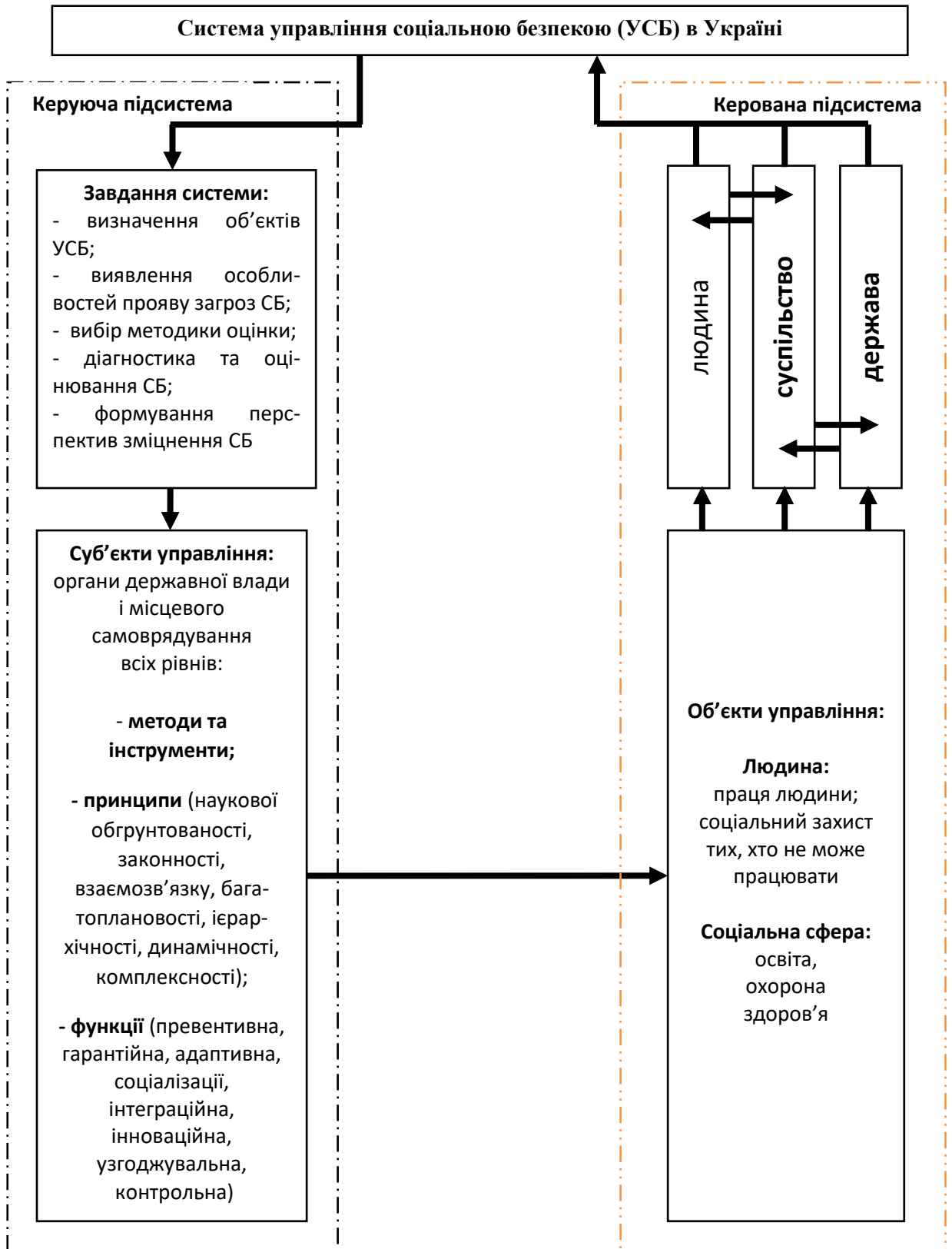

Рисунок - 1.6 Структурна інтерпретація системи управління соціальною безпекою
Джерело : розробка автора

Роль цих інститутів зводиться до того, щоб створити систему забезпечення соціальної безпеки, яка давала змогу громадянам відчуття впевненості та захисту. Адже, від рівня розвитку сфери охорони здоров'я значною мірою залежить показник здоров'я населення, тривалість життя, приріст населення. Завдяки впровадження профілактичних заходів, застосування ефективних методів лікування хвороб, створюються передумови для скорочення втрат робочого часу через тимчасову непрацездатність. Надання послуг низької якості, або ж взагалі ненадання відповідних послуг створює негативний вплив на розвиток інших галузей економіки. Так, підготовка фахівця низької кваліфікації не дозволяє йому оволодівати новими трудовими навичками, сучасними технологіями та технікою, що ставить під загрозу якість виконання покладених обов'язків. Така структура соціальної безпеки перетворює її на з'єднувальну ланку між сучасною концепцією людського розвитку та досягненням цілей сталого розвитку України.

Виходячи з цього, вважаємо доречним дати таке визначення поняття «соціальна безпека». *Соціальна безпека це такий рівень захищеності людини, який дає змогу використовувати її потенціал за рахунок створення безпечних умов життя та можливості задоволення потреб, серед яких вирішальними є: мати доступ до засобів існування, прожити довге й здорове життя; набутти, розширювати й оновлювати знання; що сприятиме забезпеченню сталого розвитку суспільства*

Зазначимо, що в умовах формування суспільства сталого розвитку досліджувана система здебільшого не самоорганізована і не може автоматично нівелювати вплив дестабілізуючих чинників. Такий вплив викликають як загрози зовнішнього середовища, так і внутрішнього. Це обумовлюватиме її слабку адаптацію, що ставить за необхідність дослідження вхідних параметрів системи. Тут, на нашу думку, важливо обумовити бачення орієнтирів досягнення Україною Цілей сталого розвитку (ЦСР), які були затверджені у Нью-Йорку на Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 році.

Саміт ООН акцентував увагу щодо викликів на шляху сталого розвитку, серед яких: бідність, диспропорції у розподілі можливостей, матеріальних

цінностей та влади; безробіття, особливо серед молоді; загрози здоров'ю людей; виснаження природних ресурсів; зміна клімату. Результатом Саміту стало прийняття резолюції «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», яка утвердила нові орієнтири розвитку. Затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку

На засадах принципу «Нікого не залишити осторонь» Україна приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку на період до 2030 року. Уряд адаптував ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку та підготував Національну доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» [106], у якій надав бачення орієнтирів досягнення Україною 17 поставлених цілей (86 завдань національного розвитку та 172 показники для їх моніторингу).

Визначення місця і вкладу соціальної безпеки в досягнення державою Цілей сталого розвитку (рис. 1.7-1.8) свідчить про незаперечну важливість цієї складової в загальному процесі соціального розвитку.

На нашу думку, соціальна безпека держави буде безпосередньо залежати від можливості реалізації 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 16 Цілей сталого розвитку. Щодо реалізації інших Цілей сталого розвитку, то їх вплив на забезпечення соціальної безпеки, на нашу думку, буде опосередкованим. Ідентифікацію завдань та індикаторів демонструє Додаток А.

Таким чином, з визначених орієнтирів досягнення Україною цілей ЦСР 18 завдань та 24 індикатори направлені на соціальну безпеку. Це зумовлює доречність комплексного підходу до забезпечення соціальної безпеки держави.

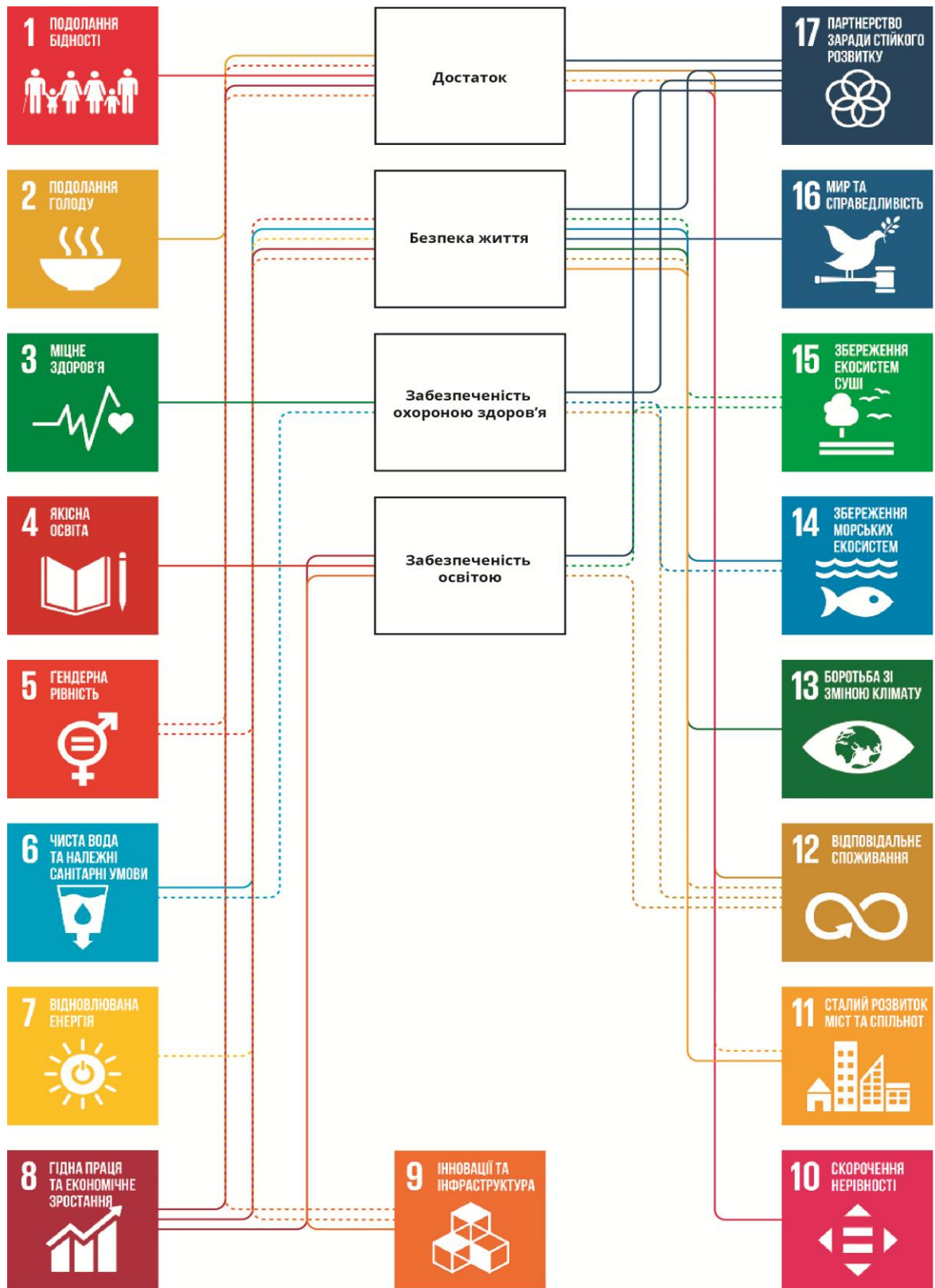

Рисунок 1.7 — Місце соціальної безпеки в забезпеченні реалізації Цілей сталого розвитку України

————— прямий вплив

----- опосередкований вплив

Джерело: складено автором

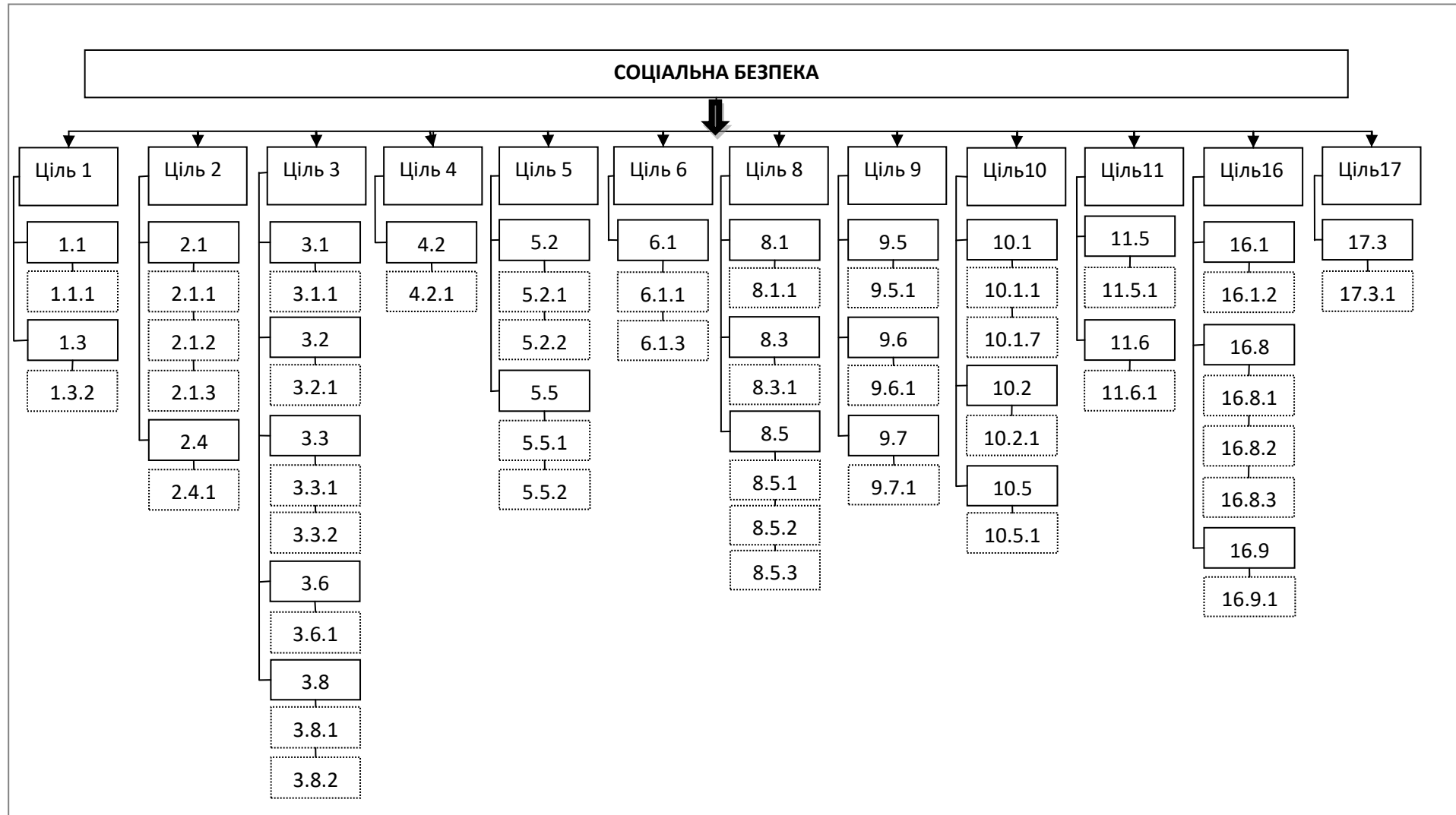

Рисунок 1.8 – Декомпозиція Цілей сталого розвитку України, спрямовані на забезпечення соціальної безпеки

Джерело: складено автором

В цілях більш ґрунтовного аналізу передумов формування безпечного соціального простору необхідно першочергово узагальнити методичні підходи до оцінювання соціальної безпеки та визначитися з релевантними показниками.

1.3 Методичний підходи до оцінювання соціальної безпеки держави

В сучасних умовах виникає необхідність діагностики та оцінювання соціальної безпеки. Для оцінювання необхідна відповідна методична база, яка поки ще остаточно не сформувалася. Це вказує на розвиток підходів до оцінювання. Тому становить інтерес аналіз цих підходів, що надає можливість визначити їхню завершеність, умови результативного використання та подальшого удосконалення.

Поняття «підхід» до оцінювання в економічній безпекології будь-якого рівня (макро-, мезо- або мікрорівня) слід розуміти як сукупність односпрямованих за змістом методів, які використовуються для вимірювання рівня безпеки і відображають певну ідею (ракурс, позицію) щодо її оцінювання. А метод розрахунків показників соціальної безпеки – це певний прийом, спосіб або система прийомів, що забезпечує можливість розрахувати ці показники. Відтворення порядку застосування методів, правил і способів виконання роботи визначається методикою.

Проаналізуємо існуючі методичні підходи до оцінювання рівня соціальної безпеки. Методика оцінки соціальної безпеки стала предметом досліджень багатьох науковців, зокрема: Ільчука Л. [107], Ковалю О. [108], Куценко В., Удовиченко В. [109], Сидорчук О. [110], Харазішвілі та Є. Дронь [111], Поснова Т. [112], Яремко І. [113]. Всі вони різняться, оскільки: науковці включають різноманітні складові, які формують соціальну безпеку; застосовують як різні показники, так і методи розрахунків; мають відмінні аспекти як узагальнення, так і практичного спрямування.

Функціональні складові соціальної безпеки держави, які використовують для оцінювання представлено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4 – Функціональні складові соціальної безпеки держави

Автор(-и), джерело	Функціональні складові
Методики оцінки економічної безпеки України [25]	Не передбачено
Методика ООН (в основі взято концепцію сталого розвитку) [114]	бідність населення; демографічна стабільність; міграційні та еміграційні показники; захист і підтримка здоров'я населення; підтримка стабільного розвитку населення.
Коваль О. П [115,с.63]	соціально-економічна, соціально-політична, соціально-біологічна; інші підвиди соціальної безпеки
Сидорчук О. Г [110, с.160-161]	рівень та якість життя населення; здоров'я, тривалість життя; ступінь нерівномірності розподілу ресурсів життєзабезпечення населення; зайнятість; доступність послуг (освітніх, оздоровчих, культурних і рекреаційних); соціальний захист; особиста безпека; соціальні ресурси, соціальний капітал; права і свободи; соціальні трансформації.
Кавун С. В [116]	показника рівня безробіття; усереднені показники рівня доходів; показники норми бідності населення; показники дитячої норми бідності; безпека їжі; безпека праці жінок
Демиденко Г.П.[117]	показники, які вказують на протиправні дії(насильство, тероризм, бандитизм); психологічний вплив на людей (шантаж, шахрайство); вживання речовин, що руйнують організм людини (паління, наркотики, алкоголь та ін.); порушення психологічної і фізіологічної рівноваги
Куценко В.І., Удовиченко В.П.[109, с.26]	рівень життя населення; показники розвитку соціальної сфери держави
Ільчук Л. [107]	соціально-трудова відносина, демографічна, безпека життя, соціальне розшарування, соціальний захист

Джерело: складено автором

Матеріали досліджень вказують на те, що найчастіше до складових соціальної безпеки відносять: безпеку життя, здоров'я, соціальний захист та аспекти соціально-трудова відносин.

Узагальнимо методи розрахунків, які використовуються для оцінювання соціальної безпеки держави (табл. 1.5.)

Таблиця 1.5 – Класифікація методів розрахунків показників соціальної безпеки

Прийом, дія	Методи розрахунків	
	Кількісний	Якісний
Визначення джерела інформації	за статистичними даними, об'єктивністю, достовірністю, доступністю	за аналітичними висновками, за авторитетністю джерела інформації, за ступенем науковості
Принципи визначення показників	екстраполятивний, інтерполятивний	експертнооціночний, евристичний
Спосіб розрахунків показників	дослідностатистичний, нормативний	дослідноаналітичний, факторний
Варіантність розрахунків	одноваріантний, багатоваріантний, математично-оптимізований	одноваріантний, багато варіантний, експертно - оптимізований
Спосіб виконання розрахунків	ручний, механізований, автоматизований	ручний, комп'ютеризований;
Градація показників в залежності від її стану		норма, виклик, загроза
Кінцева форма надання зведених показників		табличний, графічний, логікоструктурований

Джерело: [107].

Основним джерелом необхідної інформації для оцінювання соціальної безпеки є інформація, яка надається державною службою статистики України та міститься на офіційних сайтах міністерств і відомств. Вона характеризується доступністю та достовірністю інформації. При відсутності числової інформації автори використовують експертні методи.

Складною задачею є реалізація принципу - вибір показників, які становлять загрози. Показники слід відбирати керуючись критерієм, під якими ми розуміємо мірило достовірності інформації з метою оцінки соціальної безпеки держави. Він дає можливість формалізувати явище. Показник (індикатор) є складовою частиною критерію, на підставі яких оцінюється динаміка та результативність дослідження. Загальні вимоги до значення й обґрунтування критеріїв можна звести до наступного:

- вони мають відображати основні закономірності проявів соціальних небезпек чи ризиків в суспільстві;
- має встановлюватися зв'язок між усіма елементами досліджуваної системи;
- якісні й кількісні показники мають проглядатися в єдності.

Таким чином, показники соціальної безпеки - це реальні статистичні дані, за якими здійснюватиметься оцінка стану соціальної безпеки. Підбір таких показників обумовлюється наступними особливостями:

- специфікою предмета дослідження (має трирівневу структуру);
- складнощами упорядкування соціально-економічних процесів, які мають місце в суспільстві;
- вихідна інформація є комплексною;
- утруднення параметрів певних показників, які мають типізований характер.

Доцільним, нам видається, розгляд показників за блоками (з огляду на складові соціальної безпеки), кожний з яких характеризується окремим набором показників. Це дає можливість: обчислити результат стану безпеки за показниками кожного з блоків; детально виявити закономірності, які склалися за кожною обраною складовою; визначити узагальнюючий показник соціальної безпеки. Показники для оцінювання повинні охоплювати минулий період і базуватися як на звітних, так і на розрахункових даних.

Зазначимо, що юридично затвердженої Методики оцінювання соціальної безпеки держави немає. Однак є рекомендація Міністерства економічного розвитку України (наказ від 29 жовтня 2013 року № 1277) використовувати Методику оцінки рівня економічної безпеки держави. Вона передбачає обчислення інтегрального індексу економічної безпеки, до якого входить і субіндекс соціальної безпеки. Крім цього, даною методикою передбачено оцінювання таких складових: виробничої, демографічної, енергетичної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної,

макроекономічної, продовольчої та фінансової безпеки. Субіндекс соціальної безпеки містить 15 індикаторів [25].

Цікавим є підхід науковців Харазішвілі Ю. та Дронь Є., які пропонують оцінювати соціальну безпеку держави виходячи з 10 показників як: рівень використання праці та її оплати у випуску; рівень тіньової заробітної плати до офіційної; відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму; рівень тіньової зайнятості до загальної зайнятості; рівень видатків на освіту до ВВП; рівень видатків на охорону здоров'я до ВВП; питома вага заробітної плати у структурі доходів населення; рівень пенсійних видатків до ВВП; рівень дефіциту пенсійного забезпечення до ВВП [111].

Сидорчук О. пропонує оцінювати соціальну безпеку держави на основі визначення семи субіндексів. Це такі субіндекси: матеріальний добробут; зайнятість, соціально-трудова відносина; демографічна ситуація; безпека здоров'я, безпека та загрози життя; соціальний захист; соціальне виключення, девіантна поведінка; соціальне самопочуття в суспільстві. Загалом, на її думку, слід охопити 53 показника [110, с.185-186].

Проаналізувавши використання різних методик, ми прийшли до висновку, що для оцінки соціальної безпеки держави, в більшій мірі використовують інтегральний показник. Ми поділяємо такий підхід. Формування алгоритму розрахунків буде включати такі етапи (рис. 1.9).

Проаналізувавши складові, які найчастіше використовують науковці при обчисленні інтегрального показника соціальної безпеки, приходимо до висновку, що автори надають перевагу власному набору складових.

Рисунок 1.9 – Етапи формування методичного підходу до оцінювання соціальної безпеки держави

Джерело: запропоновано автором

Пропонуємо вимірювати соціальну безпеку держави ($I_{сб}$) на основі побудови інтегрального показника, у який закладаємо чотири складові (індекси): безпеку життя (I_1), економічну захищеність (I_2), забезпеченість охороною здоров'я (I_3) та забезпеченість освітою (I_4) (рис. 1.10).

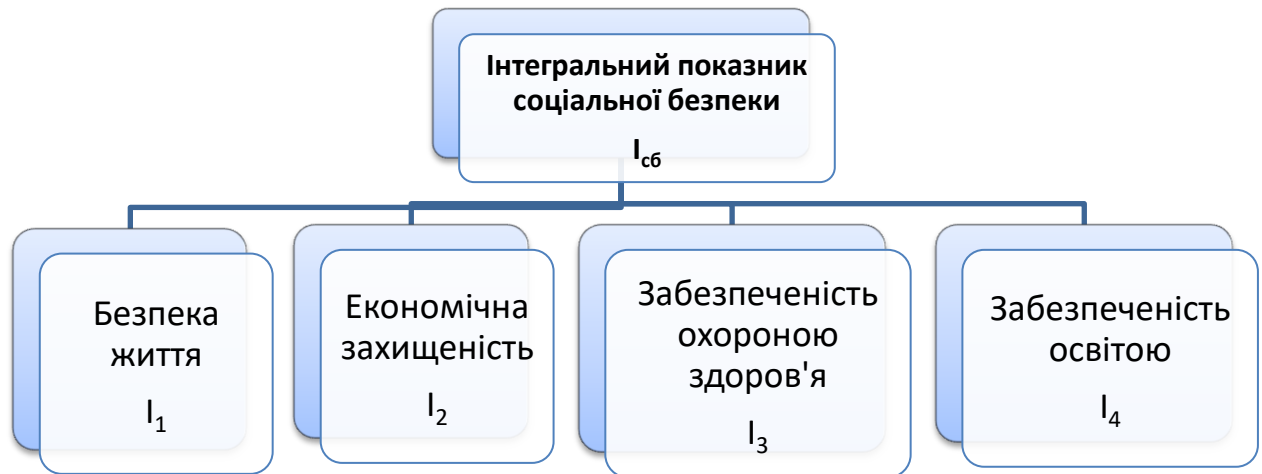

Рисунок 1.10 – Складові, які формуватимуть інтегральний показник соціальної безпеки держави

Джерело: запропоновано автором

Погоджуємося з думкою, Мішиної І.Г., яка вважає, що «система показників безпеки... повинна обґрунтовуватися, виходячи з поточного стану конкретної економічної системи, з урахуванням головних тенденцій та можливостей її розвитку» [118, с. 13]. Нами запропоновано враховувати дві групи показників, а саме: показники, які зустрічалися у науково-методичних підходах, що описувались вище, а також ті, що нами детерміновані в контексті досягнення Цілей сталого розвитку України, спрямованих на забезпечення соціальної безпеки держави. Перелік показників, які включає кожна складова соціальної безпеки демонструють (рис. 1.11 -1.14).

Рисунок 1.11 – Показники індексу безпеки життя

Джерело: запропоновано автором

Рисунок .1.12- Показники індексу економічної захищеності

Джерело: запропоновано автором

Рисунок 1.13 – Показники індексу забезпеченістю охороною здоров'я

Джерело: запропоновано автором

Рисунок 1.14– Показники індексу забезпеченості освітою

Джерело: запропоновано автором

Кожна складова соціальної безпеки характеризується сукупністю чисельних її властивостей, яка записується у вигляді вектора

$$\bar{Z}_t = \{z_{1,t}, z_{2,t}, \dots, z_{n,t}\} \quad (1.1)$$

складники якого повинні бути безрозмірними величинами, тоді як вихідні показники якості – індикатори, можуть мати різні розмірності. Тому, в

загальному випадку, під показником $z_{i,t}$, ($i=1, \dots, n$) варто розуміти нормовану безрозмірну величину, отриману одним із методів нормування [111, с.25].

Для порівняльної оцінки соціальної безпеки впродовж 2008-2018 рр. необхідно сформулювати деяку скалярну функцію I_t від окремих індикаторів i та t , яку будемо називати інтегральним показником (індексом) соціальної безпеки,

$$I_t = F(z_{1,t}, z_{2,t} \dots z_{n,t}) \quad (1.2.)$$

Задача утворення скалярної функції (1.2) є досить складною, адже слід врахувати показники, з яких одні бажано перетворити в максимум, а інші - у мінімум. Агрегування окремих ознак в інтегральну оцінку здійснюємо згідно теорії «адитивної цінності». Її суть полягає у тому, що цінність цілого дорівнює цінності її складових. Якщо вихідні показники інформаційної множини $\{X_i\}$ представлені різними одиницями виміру, то адитивне агрегування потребує приведення їх до однієї основи, тобто попередньої стандартизації (нормування),

– вектор вихідних ознак $\{X_1, X_2, \dots, X_m\}$ замінюється вектором їх нормованих значень $\{Z_1, Z_2, \dots, Z_m\}$.

Спосіб нормування залежить від суті вихідного показника та його впливу на соціальну безпеку. Показник, який справляє позитивний вплив відносно до множини стимуляторів, негативний – до множини дестимуляторів. Такою величиною може бути максимальне або мінімальне значення (X_{\max}, X_{\min}), іноді як база нормування величин використовуються стандартні відхилення або t-статистики та показники, розраховані на їх основі [113]. Таким чином, для показників, що є дестимуляторами нормування здійснюємо за наступною формулою:

$$Z_{ij} = \frac{X_j^{\max} - X_{ij}}{X_j^{\max} - X_j^{\min}} \quad (1.3)$$

для стимуляторів за формулою:

$$Z_{ij} = \frac{X_{ij} - X_j^{\min}}{X_j^{\max} - X_j^{\min}} \quad (1.4)$$

де X_{ij} - фактичне значення j -го індикатора за i -ю внутрішньою складовою;

Z_{ij} - нормоване значення j -го індикатора i -ї підсистеми

$X_j^{\max} - X_j^{\min}$ - граничні значення теоретичного розмаху

Наступним етапом буде агрегування нормованих показників в інтегральну оцінку. Для цього за кожною складовою соціальної безпеки методом адитивної згортки розраховуються субіндекси показника соціальної безпеки (I_i).

$$I_i = \frac{1}{m_j} \sum_{j=1}^{m_i} Z_{ij} \quad (1.5)$$

де m_i - кількість індикаторів i -ї складової;

Пропонуємо визначати соціальну безпеку сукупним впливом одночасно всіх запропонованих складових. Тоді інтегральний показник соціальної безпеки визначатиметься як середня арифметичне за співвідношенням:

$$I_{сб} = \frac{1}{4} \sum_{i=1}^4 I_i \quad (1.6)$$

де $I_{сб}$ - інтегральний показник соціальної безпеки;

I_i - показники індексів запропонованих складових.

Наступним етапом буде визначення впливу окремої складової соціальної безпеки ($\Delta I_{i, \text{відн}}$) на зміну інтегрального показника. Для цього визначаємо відносний вплив кожної складової на зміну інтегрального показника за кожен рік та за весь досліджуваний період.

При адитивній згортці за алгоритмом багатовимірної середньої простої (формула 1.6) визначення впливу окремої підсистеми ($\Delta I_{i, \text{відн}}$) на зміну інтегрального показника базується на методі пропорційного розподілу за таким співвідношенням:

$$\Delta I_{i, \text{відн.}} = \frac{\Delta I_{сб, \text{відн.}}}{\Delta I_{сб}} * \Delta I_i \quad (1.7)$$

де $\Delta I_{\text{сб,відн.}}$ – темп приросту (зниження) інтегрального показника соціальної безпеки:

$$\Delta I_{\text{сб,відн.}} = \frac{I_{\text{сб},t} - I_{\text{сб},t-1}}{I_{\text{сб},t-1}} * 100 \quad (1.8)$$

де $I_{\text{сб},t-1}$ – рівні інтегрального показника за t-1 та t-й роки відповідно;

$\Delta I_{\text{сб}}$ – абсолютна зміна інтегрального показника за відповідний період:

$$\Delta I_{\text{сб}} = I_{\text{сб},t} - I_{\text{сб},t-1} \quad (1.9)$$

ΔI_i – абсолютна зміна i-го індексу за обраний період:

$$\Delta I = I_t - I_{t-1} \quad (1.10)$$

Важливим є градація розрахункових показників соціальної безпеки. Так, згідно Методичних рекомендації від 29.10.2013 № 1277 діапазон значень кожного показника позначається від 0 до 1 (або від 0 до 100 %) та може знаходитись у межах п'яти інтервалів [25]:

$$[y_0, u_{\text{крит}}), [u_{\text{крит}}, u_{\text{небезп}}), [u_{\text{небезп}}, u_{\text{нездв}}), [u_{\text{нездв}}, u_{\text{здв}}), [u_{\text{здв}}, u_{\text{опт}}],$$

де y_0 - значення індикатора, яке характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень безпеки та за якого рівень безпеки дорівнює 0;

$u_{\text{крит}}$ - значення індикатора, яке характеризується як критичний рівень безпеки та за якого її рівень дорівнює 0,2, або 20 % оптимального значення;

$u_{\text{небезп}}$ - значення індикатора, яке характеризується як небезпечний рівень безпеки та за якого її рівень дорівнює 0,4, або 40 % оптимального значення;

$u_{\text{нездв}}$ - значення індикатора, яке характеризується як незадовільний рівень безпеки та за якого її рівень дорівнює 0,6, або 60 % оптимального значення;

$u_{\text{здв}}$ - значення індикатора, яке характеризується як задовільний рівень безпеки та за якого її рівень дорівнює 0,8, або 80 % оптимального значення;

U_{opt} - значення індикатора, яке характеризується як оптимальний рівень безпеки та за якого її рівень дорівнює 1, тобто дорівнює оптимальному.

Перейдемо до аналізу та оцінювання соціальної безпеки держави, попередньо визначивши основні загрози.

Висновки до розділу 1

На основі дослідження економічної сутності та змісту поняття «соціальна безпека», з'ясування її ролі та місця у системі забезпечення реалізації Цілей сталого розвитку України та науково-методичних засад оцінювання соціальної безпеки зроблено такі висновки.

1. Усвідомлення загроз та викликів сучасності актуалізує доцільність оновлення теоретичних підходів до пізнання базових наукових категорій, до яких належать поняття «безпека», «соціальна безпека». На основі аналізу існуючих трактувань понять «безпека» систематизовано підходи до її сутності. Так, поняття «безпека» розглядаємо як: ситуацію спокою, яка з'являється як результат відсутності реальної небезпеки; протистояння загрозам та забезпечення захищеності від їх негативної дії; стан захищеності від певних загроз. Здійснено диференціацію наукових підходів щодо сутнісного наповнення соціальної безпеки. З'ясовано, що соціальну безпеку розглядають як результат реалізації соціальної політики, стан захищеності, підтримку (поліпшення, забезпечення) якості життя, засіб досягнення сталого розвитку.

2. Осмислення категорій «безпека» та «соціальна безпека» здійснено через імперативи побудови суспільства сталого розвитку. Сутність такого розвитку зводиться до функціонування економіки, коли безпека для людини з одного боку, це - відсутність загрози хвороб, голоду, злочинності, безробіття, соціальних конфліктів і екологічних катастроф. Інший бік безпеки – це вільний і незагрозливий вибір людини, упевненість у тому, що здобуте сьогодні не буде втраченим завтра. Саме це є важливою умовою

досягнення конкретних Цілей сталого розвитку, спрямованих на соціальну безпеку держави

3. Безпеку ми розглядаємо як такий стабільний стан держави, який дає змогу підтримувати соціально-економічний розвиток у напрямі досягнення її стратегічних цілей і водночас сприяє протидії наявним та потенційним загрозам населенню. В сучасних умовах пріоритетом суспільного розвитку є процес формування суспільства сталого розвитку, який зорієнтований на досягнення конкретних цілей та завдань. З'ясовано роль і місце соціальної безпеки через імператив побудови такого суспільства.

4. Запропоновано авторське визначення поняття «соціальна безпека» як такого рівня захищеності людини, який дає змогу використовувати її потенціал завдяки створенню безпечних умов життя та можливості задоволення потреб, серед яких найважливішими є: доступ до засобів існування, здорове довголіття; набути, розширювати й оновлювати знання – усе це сприятиме забезпеченню сталого розвитку суспільства.

5. Проаналізовано існуючі методичні підходи до оцінювання соціальної безпеки. З'ясовано, що всі вони різняться, оскільки: науковці виокремлюють різні складові, які формують соціальну безпеку; використовують різноманітні показники та методи розрахунків; розглядають різні аспекти як узагальнення, так і практичного спрямування.

6. Запропоновано до складових соціальної безпеки внести: безпеку життя, економічну захищеність, забезпеченість охороною здоров'я та освітою. Визначено набір показників за кожною складовою, зорієнтованих на таких, що трапляються у науково-методичних підходах, а також детермінованих у контексті досягнення Цілей сталого розвитку України і спрямованих на забезпечення соціальної безпеки. Проаналізувавши існуючі науково-методичні підходи дійшли висновку, що для оцінки соціальної безпеки держави використовують переважно інтегральний показник.

Результати досліджень, представлені у даному розділі, опубліковані у працях автора [56,65,67,102,103,119] переліку літературних джерел.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Даль В. Словник української мови: в 11 томах. URL: <http://nashol.org/tolkoviy-slovardalya/ohota.html>.
2. Ожегов С.І. Тлумачний словник російської мови URL: <http://slovarozhegova.ru/>
3. Тринько Р.І. Продовольча безпека країни: стан та перспективи зміцнення . Львів: ЛьвДУВС, 2011. 304с.
4. Чернодід І. С. Економічна безпека як категорія економічної теорії. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 11 (29), С. 17 – 26.
5. Качинський А.Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи. К., 2003. 472 с.
6. Казаков Н.Д. Безопасность и синергетика (опыт философского осмысления). *Безопасность: Информационный сборник*. 1994. №4 (20). С. 62-63
7. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. К. : Укрархбудінформ, 2001. 121 с.
8. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. К.: КВІЦ, 1999. 462 с.
9. Новікова О. Ф. Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення: монографія. Донецьк: НАН України. Ін-т економіки промисловості, 2006. 408 с.
10. Шнипко О. С. Види і чинники безпеки ієрархічних економічних систем: теоретико-методологічний аспект. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 5. С. 78–85.
11. Жаліло Я. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку . *Стратегічна панорама*. 2004. №3. С. 97-104.
12. Медвідь Ф. Економічна безпека: небезпеки і загрози національним та національно-державним інтересам України . *Вісник УАДУ*. №2. 2003. С. 129–135.

13. Богомолов В. А. Экономическая безопасность: учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. экономики и управления. М :ЮНИТИ-ДАНА, 2006. 303 с.
14. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их поражение *.Вопросы экономики.* 1994. № 12. С. 4–13.
15. Грунин О. Экономическая безопасность организации. СПб.: Питер, 2002. 160 с.
16. Шайхутдинов Р.Г. Стратегия: права человека и гражданина: монография. М.: Профиздат, 2009. 221 с.
17. Рыбалкин Н. Н. Природа безопасности . *Вестник Московского университета.* Серия 7. Философия. 2003. № 5. С. 36–52
18. Human security handbook. An integrated approach for the realization of the Sustainable Development Goals and the priority areas of the international community and the United Nations system. 2016. 47 p. United Nations: Website. URL: <https://www.un.org/humansecurity/wpcontent/uploads/2017/10/h2.pdf>
19. Басюркіна Н.Й. Продовольча безпека як системна характеристика функціонування агропромислового сектору економіки. URL: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/echp_2011_2_2.pdf
20. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,* 2012. Випуск 5. 336 с.
21. Копенгагенська декларація про соціальний розвиток URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_505?find=1&text=%F1%EE%F6%E8%E0%EB%FC%ED%E0%FF+%E1%E5%E7%E%E%EF%E0%F1%ED%EE%F1%F2%FC
22. Концепція національної безпеки України URL: https://ips.ligazakon.net/document/f970003?an=19&ed=2000_12_21

23. Закон України «Про основи Національної безпеки» від 19 червня 2003 року N 964-IV . URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
24. Закон України «Про національну безпеку України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>
25. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
26. Вечканов Г. С. Экономическая безопасность. СПб.: Вектор, 2005. 256 с.
27. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. К.: Ін-т держ. упр. і самоврядування при КМ України, 1994. 112 с.
28. Подольська Є.А. Новий сенс й інноваційні способи забезпечення соціальної безпеки. *Вісник Одеського національного університету*. Серія : Соціологія і політичні науки. 2015. Т. 20. Вип. 2. С. 19–25
29. Сиченко О.О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили*. Сер.: Державне управління. 2012. Т. 186. Вип. 174. С. 34–38.
30. Антошкін В.К. Рівень і якість життя населення регіонів та їх вплив на соціально-економічну безпеку. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 1. С. 95–99.
31. Черникова С.А., Черданцев В.П., Вшивкова Г.А. Современные проблемы социальной безопасности. *Фундаментальные исследования* № 11(4), 2015 с.836-838.
32. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист : навч. посібн. із соц. політики . К. : Вид-во «Основи», 2004. 491 с.
33. Пирожков С.І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки. *Стратегічна панорама*. 2003. № 1. URL: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/2003_1.php.

34. Zhang, J. How does social security affect economic growth? Evidence from cross-country data. *J Popul Econ* 17, 473–500 (2004).
35. Глобалізація та безпека розвитку : монографія. К.: Вид-во КНЕУ, 2001. 733 с.
36. Коленда Н.В. Соціальна безпека населення та її основні складові. Modern directions of theoretical and applied researches. 2013. March, 19-30. URL: <http://www.sworld.com.ua>.
37. Скуратівський В.А. Основи соціальної політики : навч. посібн. В.А. Скуратівський. К.: Вид-во МАУП, 2002. 200 с.
38. Підлипна Р. П. Методологічні засади тлумачення дефініції «соціальна безпека». *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.2. С.275–280 URL: http://nvunfu.esy.es/Archive/2015/25_2/48.pdf
39. Хомра О. У. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії проблеми національної безпеки. *Стратегічна панорама*. 2004. № 1 URL: <http://niisp.gov>
40. Соціальна безпека: теорія та українська практика: Монографія. За ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогової. К.: КНЕУ, 2006. 292 с.
41. Zieliński M. J. Zabezpieczenie społeczne w zrewidowanej europejskiej karcie społecznej URL: [file:///C:/Users/Home/Downloads/Zabezpieczenie_spooleczne_w_ZEKS_-_M.J._Zielinski%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Home/Downloads/Zabezpieczenie_spooleczne_w_ZEKS_-_M.J._Zielinski%20(1).pdf)
42. Весельська Л.А. Соціальна безпека: проблема визначення. *Науковий вісник академії муніципального управління: зб. наук. праць*. Сер.: Управління. 2010. Вип. 3. С. 457-461. С. 460.
43. Давидюк О.О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників. Міністерство праці та соціальної політики України Центр перспективних досліджень. 2006. URL: <http://www.cpsr.org.ua>.
44. Повстин О. Соціальна безпека суспільства як фактор впливу на розвиток особистості. Віртуальний університет : навч. серед. Львівського ДУ БЖД.

45. Паламарчук В. М. Економічні перетворення і соціальна безпека: Моногр. К.: НІСД, 1996. 64 с.
46. Vrooman, J.C. Rules of Relief; Institutions of Social Security, and Their Impact. Transaction Publishers. The Netherlands Institute for Social Research. 2009. pp. 344-426
47. Wilensky, H.L. "Economic level, ideology, and social structure". In: H.L. Wilensky, The welfare state and equality; structural and ideological roots of public expenditures. 1975. pp. 15-49. Berkeley: University of California Press.
48. van Oorschot, W. & W. Arts. "The social capital of European welfare states: the crowding out hypothesis revisited". *Journal of European Social Policy* . 2005. № 15, 1, pp. 5-26.
49. Jehoel-Gijsbers, G. & C. Vrooman. Explaining social exclusion; a theoretical model tested in the Netherlands. The Hague: The Netherlands Institute for Social Research. 2007.
50. Данилишин Б. Соціальна безпека – підґрунтя сталого. *Вісник Національної академії наук України* : зб. наук. праць. 2010. № 1. С. 20-28.
51. Серебрянников В.В. Социальная безопасность России. М. : Изд ИСПИ РАН, 1996. 352 с. С. 93.
52. Горин В. Соціальні гарантії в системі соціальної безпеки держави . *Світ фінансів*. 2013. № 2. С. 69–80.
53. Коваль О.П. Соціальна безпека: сутність та вимір. : наук. доп. К. : НІСД, 2016. 34 с.
54. Куклин А. А. Социально-демографическая безопасность регионов . *Народонаселение*. 2009. №2. С. 122.
55. International Social Security Association: Website. 2018. URL: https://www.issa.int/en_GB/the-issa;
56. Дзьоба О.Г. Ставнича Н.І. Теоретичні аспекти дефініції «Соціальна безпека держави». *Економічний форум*. 2018. № 2. с.339-343.
57. Антонюк П.П. Теоретико-концептуальні підходи до поняття «соціальна безпека» підприємства : характеристики, переваги, недоліки.

Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. 2013. № 1. С. 214–219.

58. Язлюк Б.О. Теоретичні основи сутності та змісту соціально-економічної безпеки. *Економічний аналіз. 2014. Т. 16(1). С. 149–154.*

59. Ніколаєв Є.Б. Проблематика соціальної безпеки в контексті навчального курсу «Соціально-економічна безпека». *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Х.: ХНУ ім. Каразіна. 2011. Вип. 17. С. 399–404.*

60. Кальницька М.А. Соціальна безпека: поняття та рівні дослідження. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського . Випуск 17. 2017 с.566-671.*

61. Брундланд, Г. Наше спільне майбутнє: Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку, Оксфорд: Оксфорд Юніверсіті Пресс, 1987. С. 17–19.

62. Rio Declaration on Environment and Development, A/CONF.151/26, Resolution 1, Annex II, URL: <http://www.un-documents.net/rio-dec.htm>

63. Agenda 21, A/CONF.151/26, Resolution 1, Annex II, URL: <http://www.un-documents.net/agenda21.htm>

64. Шурус А. А. Социально-экономические основы социального государства. *Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование. Випуск 1, 2009, с. 146-151.*

65. Ставнича Н.І. Людські ресурси як фактор забезпечення соціальної безпеки України в сучасних умовах. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (серія: Економіка та управління в нафтогазовій галузі) , 2019 (1 (19)), 124-132.*

66. Никерова Т. А. Особенности оценки человеческого капитала. Региональная экономика: проблемы теории и практики: межвузовский сборник науч. труд.: Владим. гос. гуман. ун-т. Владимир, 2010. С. 138 – 146.

67. Дзьоба О.Г., Ставнича Н.І. Соціальна безпека у структурі національної безпеки. *Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. Конф. (м. Івано-Франківськ 11-13 жовтня 2017 р.).- Івано-Франківськ, 2017.- с. 55-57.
68. Програма розвитку ООН: Доповідь про людський розвиток 2019 URL:http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf
69. The rating in Ukraine: Doing business 2013. URL: <http://bg-law.com.ua/pres-oglyad/23-msce-ukrayini-za-reytingom-vedennya-bznesu-2013.html>
70. Turcotte D. Fractals and Chaos in Geology and Geophysics. 2nd edition. Cambridge : University Press, 1997. 179 p
71. McMichael, A.J., Butler, C.D., Folke, C., 2003. New visions for addressing sustainability. *Science* 302, 1919-1920.
72. Dzvinchuk D. I., Petrenko V. P., Orlov M.S., Molodtsov O. V. Three-dimensional model of the institutional matrix as a methodological tool for designing institutional changes, *Revista Galega de Economía*, 2019, 29 (1), p.1-15 <http://dx.doi.org/10.15304/rge.29.1.6236>
73. Панасюк Р., Петренко В., Попова Х., Ясінська Й. [Реінжиніринг менталітету людських ресурсів – обов'язкова складова процесу успішного управління змінами в соціально-економічних системах](#) *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, 5(17), Vol.1, June 2018 с. 60-68.
74. Kinash, I., Shtogryn H., Sakal O., & Zapukhliak I. The ecologization of housing and communal services of Ukraine in the context of sustainable development. *JOURNAL OF EASTERN EUROPEAN AND CENTRAL ASIAN RESEARCH*. Vol.6 No.1 2019. pp. 113-130.
75. Voinov. A. Farley. J.. Reconciling sustainability, systems theory and discounting. *Ecological Economics* . 2007. 63 (1), 104-113.

76. Петренко В., Кісь С., Каламбет Я. Процес інтелектокористування як фундаментальна проблема раціоналізації використання людством природних ресурсів планети. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. 2017. №2. С. 7-10.
77. Маслаков В. В. Система продовольственной безопасности Сибири и Урала в 90-е годы (Опыт и проблемы обеспечения продовольственной безопасности государства. Екатеринбург: Урал. ГСХА, 1998. Ч. I. С. 99.
78. Запухляк І. Б., Кісь Г. Р. Соціальна безпека через призму форм розвитку цивілізаційного поступу. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу* №2(46) с.18-25.
79. Философская энциклопедия. Т.4 . Гл. ред. Ф.В. Константинов. М.: Советская энциклопедия, 1967. 592 с.
80. Гапоненко А.Л. Стратегическое управление: учебник [для студ. ВУЗов] . М. : Изд-во "ОМЕГА-Л", 2006. 464 с.
81. Маслеченков Ю. С. Технология и организация работы банка: теория и практика. М.: Дека, 1998. 432 с.
82. Ільїн В. В., Кулагін Ю. І. Людина і світ: навч. посіб. К.: Нац. торг.-екон. ун-т, 2003. 283 с.
83. Забродська Л. Д. Стратегічне управління: реалізація стратегії: навч. посіб. Х.: Консул, 2004. 208 с.
84. Фролов И.Т. Философский словарь. 6-е изд., перераб. и доп. М.: Политиздат, 1991. 560 с.
85. Финансовые механизмы стратегического управления развитием предприятия. Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов .Х.: Основа, 1999. 488 с.
86. Ильичев Л.Ф, Федосеев П.Н, Философский энциклопедический словарь. М.: Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.

87. Коротков Э.М. Концепция менеджмента. М.: Изд-во "Дека", 1997. 304 с.
88. Дунда С. П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства» *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури* URL:<http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/380/369>.
89. Данилишин Б. М. , Шостак Л. Б. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничениях- К.: СОПС Украины НАНУ. 1999. 367 с.
90. Гор А. Земля на чаше весов. М.: Республика, 1995. 45 с.
91. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку. К. : Геопринт, 2006. 200 с.
92. Novikova O., Ostafiichuk Y., Khandii O. Mechanism of Strengthening Social and Labor Potential of Sustainable Development . 2019. Vol. 14. № 1. P. 63-72. URL: <http://ekorozwoj.pol.lublin.pl/no27/h.pdf>.
93. Надоша О.В. Теоретико-методологічний аналіз сталого розвитку у контексті сучасних дослідницьких підходів *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=341>
94. Устенко У.О. Малинка О.Я. Теорія систем і системний аналіз в менеджменті: навч. посіб. Івано-Франківськ: Фоліант, 2012. 328 с.
95. Основи теорії систем і системного аналізу: Навч. посібник ХНАМГ:, 2004. 291 с.
96. Рабоша В. Философско-методологические основания устойчивого развития Философия человека и процессы глобализации. Сборник научных трудов. СПб.: Издательство РХГА, 2006. 678 с.
97. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ. Общ. Ред. В.И. Аршинова, Ю.Л. Клемантовича и Ю.В. Сачкова. М.: Прогрес, 1986. 234 с.
98. Грищанов А.А. Новейший философский словарь. Минск., 1998. С. 618.

99. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании. М.: ЛКИ, 2008. 240 с.
100. Стенгерс И., Пригожин И. Порядок из хаоса (Новый диалог человека с природой). М., 1986. С. 235.
101. Стенгерс И., Пригожин И. Порядок из хаоса. М., 1996. С. 270-272.
102. Ставнича Н.І. Використання системно-синергетичного підходу для дослідження соціальної безпеки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. №3 с.217-220.
103. Ставнича Н.І. Проблеми та ризики соціалізації особистості в українському суспільстві. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Івано-Франківськ 11-12 квітня 2019 р.). ІФНТУНГ, 2019. С. 93-94.
104. Каган М.С. Системный подход и гуманитарное знание. Ленинград: ЛГУ, 1991. 319 с.
105. Живко З.Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства: монографія. Львів: Ліга – Прес, 2013. С. 474
106. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» URL: <https://cutt.ly/wjxdNUD>
107. Ільчук Л. Показники соціальної безпеки в соціальній політиці України: теоретичні та методологічні підходи до їх розрахунку. *SOCIOПРОСТІР*, 2016 (5), 4-9. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/view/5323>
108. Коваль О. П. Огляд існуючих підходів до оцінки рівня соціальної безпеки. *Стратегічні пріоритети*, № 3 (40), 2016. С.115-120.
109. Куценко В.І., Удовиченко В.П. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку Чернівці: Видавець Лозовий В.М., 2010. 652 с.
110. Сидорчук О. Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення: монографія. Львів : ЛРІДУНАДУ, 2018. 492 с.

111. Харазішвілі Ю.М, Дронь Є.В. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі. К.: НІСД, 2014. 117 с.
112. Поснова Т. Соціальні індикатори як інструменти визначення рівня економічної безпеки в соціальній сфері
URLfile:///C:/Users/Asus/Desktop/Npndfi_2011_2_16.pdf
113. Яремко І. Формалізація оцінки економічної безпеки соціально-економічних систем: концептуальні засади і підходи URL:
<http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23255/1/41-276-280.pdf>
114. Критерії та показники соціальної безпеки URL:
<http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/Kryteriyi-i-pokaznyky-sotsialnoyi-bezpeky.pdf>
115. Коваль О. П. Семантика та сутність терміну «соціальна безпека», *Стратегічні пріоритети*, № 2, 2016.с. 58-65.
116. Кавун С. В. Анализ показателей экономической безопасности макроуровня (на примере западных стран) *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. С. 61-65.
117. Демиденко Г.П. Безпека життєдіяльності. К., 2008. С.32.
118. Мішина І.Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.01. Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2007. 20 с.
119. Дзьоба О.Г., Ставнича Н.І. Методичні засади оцінювання соціальної безпеки держави *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. №7(26). С. 56-62.

РОЗДІЛ 2 ДІАГНОСТИКА Й ОЦІНЮВАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1 Характеристика та особливості прояву загроз, пов'язаних із життям та економічною незахищеністю громадян

На сучасному етапі розвитку українського суспільства актуальним є діагностика та оцінка стану соціальної безпеки. Адже наявність значної кількості загроз, пов'язаних із безпекою життя, з бідністю населення, з їх майновою диференціацією, обмеженням доступу до послуг освіти, охорони здоров'я порушує процес суспільного розвитку, підриває досягнутий рівень життя населення. Тим самим викликає соціальну напругу в суспільстві, яка становить реальну загрозу безпеці держави і, в той же час, унеможливорює досягнення національних Цілей сталого розвитку України до 2030 р. «У такій ситуації важливо створити такі передумови для життєдіяльності громадян, за яких відсутній шкідливий вплив факторів на людину..., відсутній ризик, пов'язаний з можливістю завдання будь-якої шкоди при дотриманні вимог соціальної, державної, національної безпеки, при цьому не порушуються Закони України» [1].

Діагностування сприятиме розв'язанню трьох найважливіших проблем соціальної безпеки держави, а саме:

- по-перше, дозволить розкрити логіку дослідження соціальної безпеки на основі аналізу каузально-наслідкових зв'язків її виникнення;
- по-друге, дасть змогу виявити резерви досягнення соціальної безпеки;
- по-третє, дозволить запропонувати організаційно-економічний механізм, направлений на її зміцнення в контексті досягнення Цілей сталого розвитку України 2030.

Загрозою у нашому дослідженні ми будемо вважати форму інтенсивності прояву небезпеки, яка зумовлена внутрішньою — соціальною, економічною або іншою ситуацією, що завдає шкоди соціальним інтересам

особи та держави загалом або формує виразну тенденцію виникнення такої можливості.

Розглянемо особливості економічного розвитку України, адже наявність внутрішньої збалансованості економічної системи, здатності зберігати нею стабільне і рівноважне зростання слугуватиме передумовою соціальної безпеки держави. У цьому зв'язку вимагають детального дослідження процеси, які характеризують зміни основних макроекономічних показників, визначення рівня й інтенсивності розвитку, насамперед, з числа тих, що можуть виступити у ролі стабілізаторів стримування чи уникнення ризиків, а також ключові чинники, спроможні вплинути на характер і темпи останніх. Перш за все, це показники валового внутрішнього продукту (ВВП). Матеріали досліджень свідчать про те, що в Україні спостерігається низький рівень розвитку за цими показниками. Так, з набуттям незалежності Україна суттєво втратила обсяги фактичного ВВП. Адже у 2000 р. він склав 43,2 % рівня 1990 р., тобто скоротився понад удвічі. Впродовж 1998–1999 рр. економіка зазнала шоку боргової кризи. Проте, з 2000 р. перейшла до фази відновлювального зростання. Впродовж 2000–2007 рр. реальний ВВП збільшився до 72,8 % від рівня 1990 р. та на кінець 2007 р. майже в 1,8 раза перевищив рівень 1999 р. Динаміка змін реального ВВП впродовж 2000–2018 рр. демонструє рис. 2.1.

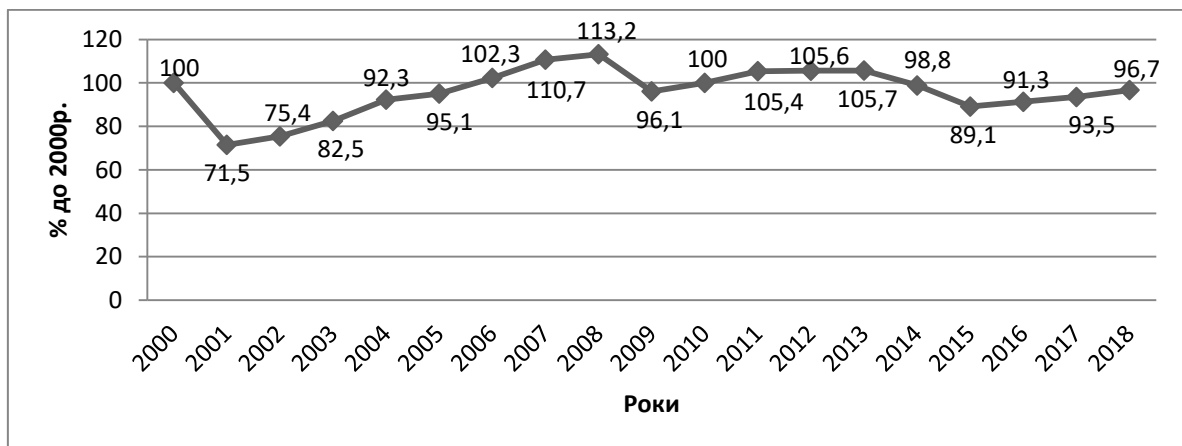

Рисунок 2.1 – Реальний ВВП, % до 2000р.

Джерело: [2].

Матеріали дослідження вказують на те, що починаючи з 2006 р. вітчизняна економіка демонструвала уразливість до нових викликів, які були обумовлені наступними кризами: енергетичною (2006–2007 рр.), світовою фінансовою (2008–2009 рр.), геополітичною (2014–2015 рр.). Упродовж 2014–2015 рр. відбулося чергове падіння реального ВВП. Проте, впродовж 2016–2018 рр. економіка України набула відновлюваного характеру. Про це свідчить середньорічний темп зростання ВВП, який досягнув 2,7 %. Річні темпи приросту реального ВВП на одну особу представлено на рис. 2.2.

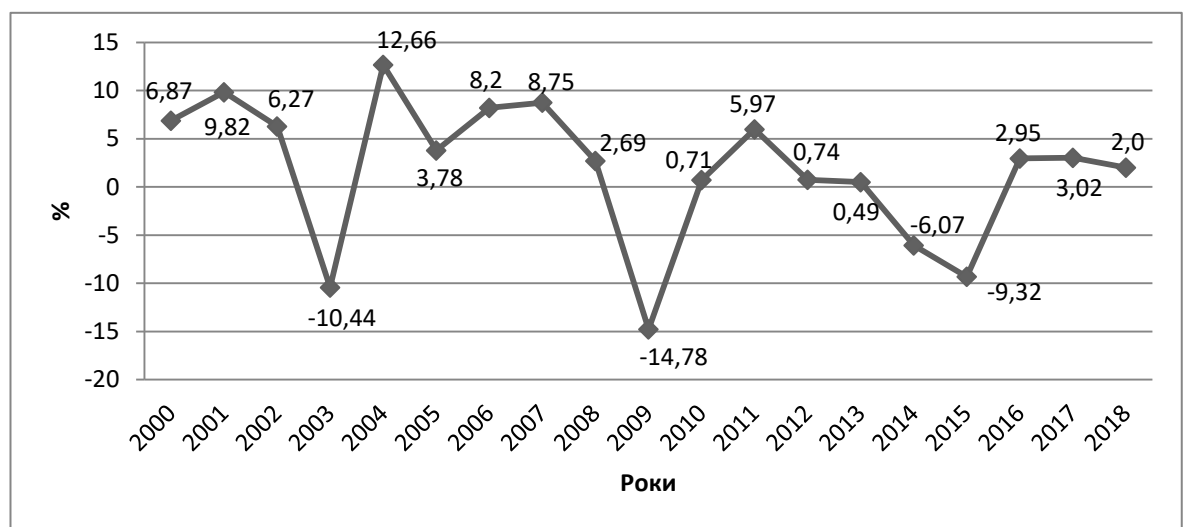

Рисунок 2.2. – Річний темп приросту реального ВВП на одну особу, %

Джерело: [2].

Відбулося й зниження (з 6,87 % у 2000 р. до 2 % у 2018 р.) щорічного темпу приросту реального валового внутрішнього продукту на одну особу. Низький рівень економічного розвитку національної економіки супроводжується і низьким рівнем життя населення. У зв'язку з цим необхідно забезпечити стійкий позитивний вплив економічного середовища на відновлення рівня життя населення [3, с. 510-511]. Низький рівень ВВП виступає суттєвою перешкодою забезпечення соціальної безпеки держави.

Важливим індикатором економічного розвитку є показник рівня ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС), який станом у 2018 р. становив 9 283 дол. США у розрахунку на одну особу. Зазначимо, що за даними Міжнародного валютного фонду із 187 країн Україна у 2018 р. посіла

111 місце, у той час як Румунія – 54, Латвія – 47, Польща – 43, Естонія – 39, Литва – 38, Іспанія – 30 [4].

Крім показників валового внутрішнього продукту міжнародна спільнота у січні 2017 р. на Всесвітньому економічному форумі презентувала новий індекс інклюзивного економічного розвитку. Він є альтернативою ВВП та зосереджений на стандартах проживання і вимірює 12 додаткових показників, які систематизовані у три групи:

1) економічний ріст та розвиток (ВВП на душу населення в доларах США, продуктивність праці, очікувана тривалість життя, зайнятість населення);

2) інклюзивність (коефіцієнт розшарування суспільства як за доходами, так і за розподілом багатства; рівень бідності; медіанний дохід – доларів на день на душу населення за ПКС);

3) спадкоємність поколінь та сталості розвитку (скореговані чисті заощадження, викиди CO₂ на одиницю ВВП, державний борг, коефіцієнт демографічного навантаження).

Країни поділено на дві групи: передові економіки, а також ті, що розвиваються (у т.ч. Україна). Серед країн своєї групи наша держава у 2018 р. посіла 49 місце. Найбільш гострою проблемою в Україні визначено показники, які вказують на інклюзивність розвитку, і які впродовж останніх п'ять років знизились на 6,8 %. А це означає, що частка населення, яка отримує вигоду від економічного зростання, зменшується. Найвищі позиції в рейтингу займають такі держави як Норвегія, Ісландія, Данія. Серед країн, що розвиваються, найвищі показники індексу інклюзивного економічного розвитку досягнуто у Литві, Угорщині, Латвії [5].

Не можна оминати і той факт, що Україна понесла втрати в процесі економічного розвитку внаслідок агресії Росії в Криму та на сході країни. Так, за експертними оцінками аналітичного центру Atlantic Council економічні втрати України склали щонайменше 100 мільярдів доларів (27 втрачено в АР Крим і 73 - на Донбасі). Ці збитки не включають гуманітарні

та політичні втрати від агресії АР Крим та окупована части на Донбасу разом забезпечували 14 % ВВП України [6]. Унаслідок агресії втрачено 20 % промислового потенціалу країни. Хоча впродовж 2016-2018 рр. економіка держави демонструє повільні відновлювальні темпи розвитку, більшість населення поки що не відчули покращення добробуту та зміцнення безпеки життя.

Розглянемо загрози соціальній безпеці держави крізь призму показників, які чинять вплив на безпеку життя громадян. Визначальними чинниками негативного впливу на стан соціальної безпеки України є наявні загрози внаслідок збройної агресії Російської Федерації, а також зниження правової свідомості та моральних критеріїв у суспільстві. За матеріалами досліджень, у найбільшій безпеці громадяни України відчують себе у звичному середовищі (власній квартирі, під'їзді, на подвір'ї), а найменш захищеними – від крадіжок, пограбувань і протиправних дій української влади [7]. Так, впродовж досліджуваного періоду зросла більш ніж на третину кількість скоєних злочинів. Якщо у 2008 р. їх кількість складала 829, то вже у 2018 р. аж 1189 злочинів на 100 тис. населення, що на 43,4 % більше. Кількість навмисних вбивств зменшилася і у 2017 р. склала 1,6 тис. осіб. Динаміка показників злочинності в Україні представлено на рис. 2.3.

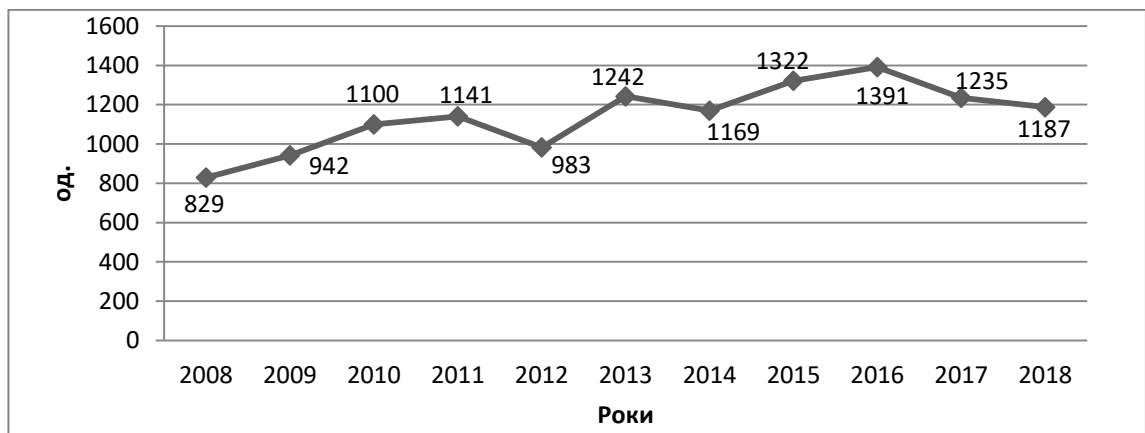

Рисунок 2.3 – Динаміка кількості злочинів на 100 тис. населення

Джерело: [2].

Серйозною проблемою залишатиметься злочинність неповнолітніх, яка є індикатором того, як злочинність буде змінюватися в майбутньому. Приблизно 60 % професійних злочинців, злодіїв і шахраїв почали цей шлях у 16-річному віці. Таким чином, дитяча злочинність завжди залишатиметься резервом дорослої злочинності. У найближчій перспективі найвищий рівень злочинності буде спостерігатися на Сході та Півдні країни [8, с.50]. На початок 2018 р. кількість неповнолітніх, засуджених за скоєння злочинів, склала 3088 осіб. Кількість неповнолітніх, які перебувають на обліку кримінальної поліції з року в рік зменшується, і нині складає 4367 осіб.

Значну загрозу для соціальної безпеки становлять негативні тенденції пов'язані із травматизмом громадян, які значною мірою залежать від безпечних умов праці та побуту (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Травматизм в Україні

Показники	Роки										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість загиблих від травматизму (пов'язаного та не пов'язаного з виробництвом), осіб	1368	1371	1364	1337	1327	1163	886	831	879	780	775
Кількість потерпілих на виробництві, тис. осіб	16,5	12,8	12,2	10,9	9,7	8,3	5,0	4,4	4,4	4,4	4,4
у т.ч. із смертельними наслідками	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
Кількість людино-днів непрацездатності 1 потерпілого	39,6	39,5	40,2	40,7	41,0	42,6	40,4	47,7	48,1	*	*

Джерело: [2].

*Дані відсутні

Так, впродовж досліджуваного періоду від нещасних випадків на виробництві та у побуті загинуло близько 12,1 тис. і травмовано – 93 тис. громадян. Це практично 65 % осіб працездатного віку. Для зниження

нешасних випадків на виробництві прийнято Закон України «Про охорону праці» [9] та інші нормативно-правові акти, створено Державний комітет з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду, Фонд соціального страхування, передбачено бюджети фінансування з фонду відповідних запобіжних заходів для запобігання надзвичайним ситуаціям.

Викликають стурбованість масштаби смертності від нещасних випадків не виробничого характеру, які в Україні у 3 рази вищі, ніж у країнах Європейського Союзу, у 70 разів більше, ніж на виробництві, майже у 200 разів перевищують кількість загиблих у надзвичайних ситуаціях природного й техногенного характеру [10, с.304]. Майже третина штатних працівники в Україні зайняті на роботах зі шкідливими умовами праці. Так, якщо у 2008 р., їх частка складала 26,8 % до облікової кількості штатних працівників, то вже у 2018 р.-28,4 %, що на 2,1 % більше.

Загрозу соціальній безпеці становить зростаюча тенденція кількості осіб з інвалідністю (табл. 2.2). На початок 2019 р. їх кількість сягнула 2659,7 тис. осіб, у тому числі 226,3 тис. першої групи, 161,6 тис. дітей-інвалідів (їх кількість збільшилась у тричі).

Таблиця 2.2 – Динаміка кількості осіб з інвалідністю в Україні, тис. осіб

роки	Усього	в тому числі			
		1 групи	2 групи	3 групи	Діти з інвалідністю віком до 18 р.
2008	2442,6	278,2	1104,6	1009,1	50,7
2009	2430,1	272,4	1088,3	1034,9	39,5
2010	2631,1	311,7	1070,8	1091,1	157,5
2011	2710,0	310,5	1078,7	1155,7	165,1
2012	2777,6	304,7	1076,0	1230,7	166,2
2013	2788,2	298,2	1054,4	1268,5	167,1
2014	2831,7	291,3	1042,3	1329,8	168,3
2015	2568,5	251,8	915,9	1249,7	151,1
2016	2603,3	240,6	900,5	1306,2	156,1
2017	2635,6	235,4	899,2	1341,9	159,0
2018	2659,7	226,3	896,1	1375,7	161,6
2018/2008, %	108,9	81,3	81,2	136,3	311,7

Джерело: [11].

Чисельності інвалідів у розрахунку на 1000 населення демонструє (рис. 2.4). Якщо у 2008 р. їх чисельність складала 53 особи на 1000 населення, то вже у 2018 р. – 62.

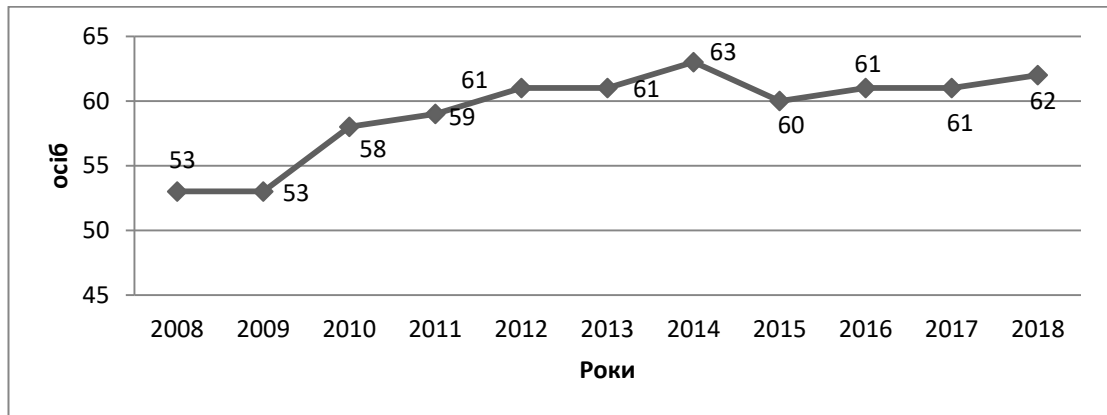

Рисунок 2.4 – Чисельність інвалідів у розрахунку на 1000 населення

Джерело: [11].

Стосовно дітей інвалідів на 10 000 дітей віком 0-18 р., то їх кількість зросла з 61 осіб у 2008 р. до 209 осіб у 2018 р. (рис. 2.5). Загрозливою є тенденція зменшення частки дітей (з 19,7% у 2008 р. до 14,9 % у 2018 р.) не охоплених сімейними формами виховання (мають статус дитини сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування).

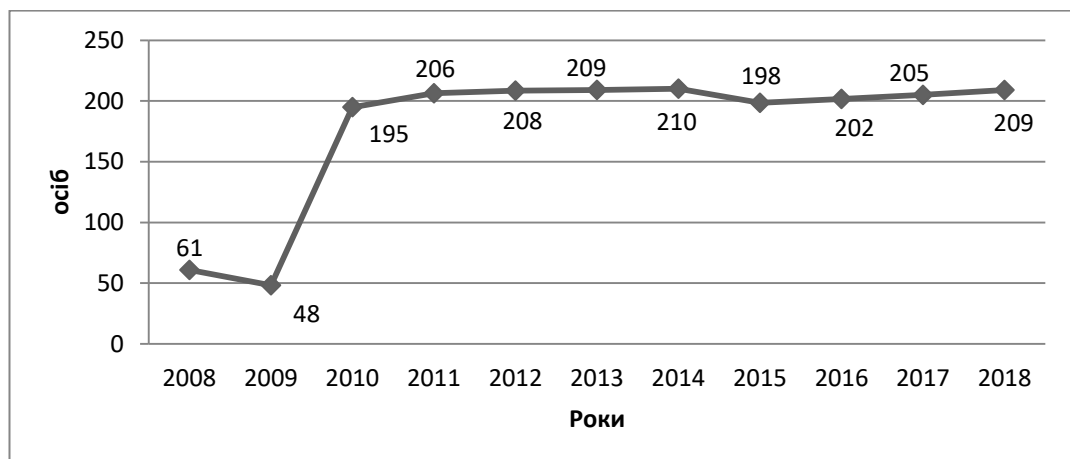

Рисунок 2.5 – Динаміка чисельності дітей-інвалідів на 10 тис. дітей віком 0-18 р.

Джерело: [11].

Загрозливою тенденцією є і той факт, що зростає чисельність пенсіонерів з інвалідністю. У 2008 р. їх чисельність складала 112 осіб на 1000 пенсіонерів. Дещо спадну тенденцію спостерігаємо впродовж 2009-2012 рр.. Проте, з 2013 р. їх кількість почала зростати і вже у 2018 р. склала 123 особи (рис. 2.6).

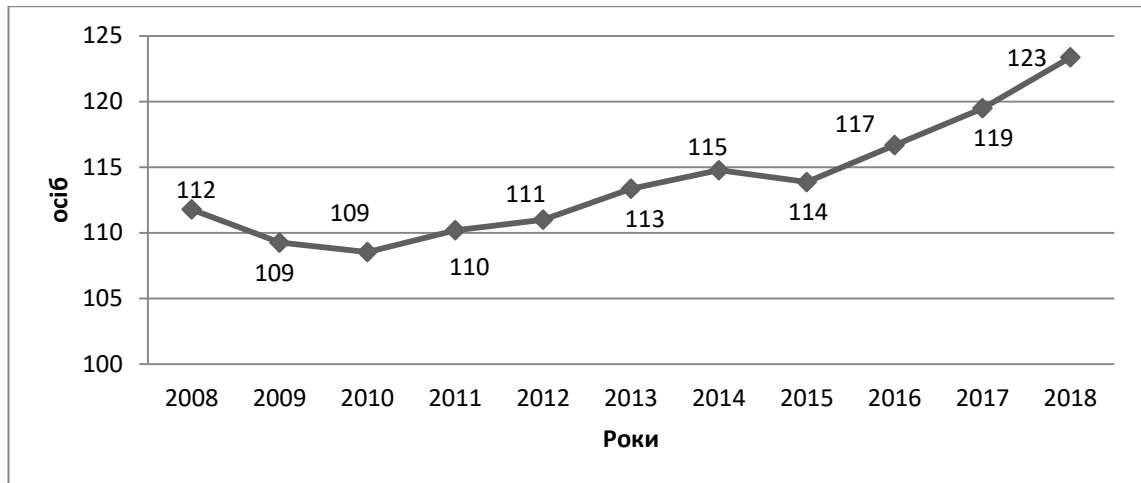

Рисунок 2.6 – Чисельність пенсіонерів з інвалідністю на 1000 пенсіонерів

Джерело: [11].

Сама ця категорія громадян потребує особливої уваги держави. А вона проявляється у різному роді державної допомоги, виплаті пенсій, встановленні опіки тощо. Позитивну динаміку видатків зведеного бюджету на соціальний захист представлено на рис. 2.7.

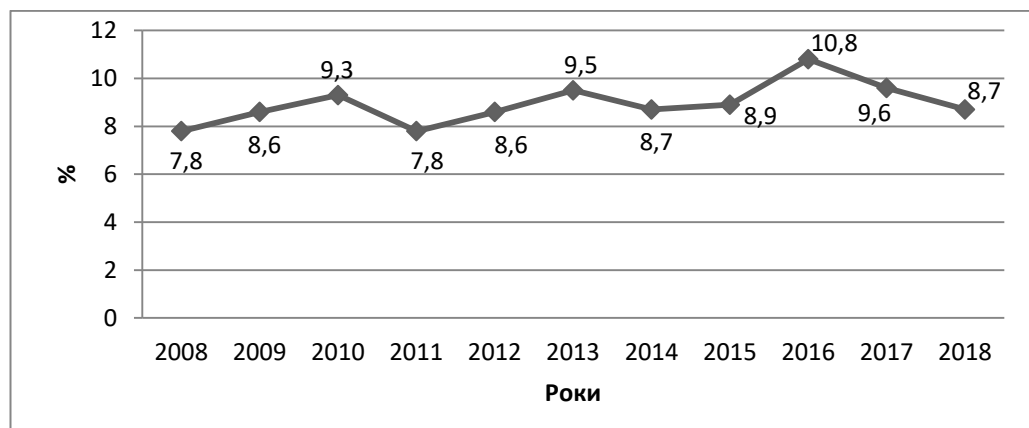

Рисунок 2.7 – Динаміка видатків зведеного бюджету на соціальний захист населення, % до ВВП

Джерело: [2].

Викликом сучасності в контексті мінімізації ризиків, пов'язаних із безпекою життя є і той факт, що українці не усвідомили роль і значення страхування. Охочіших страхувати свої транспортні засоби та нерухомість є значно більше, а ніж тих, хто хоче придбати поліси страхування життя. Так, наприклад, кількість договорів страхування, які уклали громадяни від нещасних випадків на транспорті у 2018 р. склала 143 млн од., у той же ж час як договорів страхування життя тільки 3 млн. А це тільки 1,3 % населення (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Кількість договорів страхування, укладених протягом звітнього періоду, млн. одиниць

Види договорів	Роки						
	2010	2011	2012	2016	2017	2018	2018/2010, %
Кількість договорів, за винятком договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі:							
зі страхувальниками-фізичними особами	23,1	26,4	29,8	42,5	66,9	72,5	313
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті	118,2	114,8	123,6	592,8	587,8	143,0	121
Кількість договорів страхування життя зі страхувальниками фізичними особами впродовж року	0,7	0,7	1,3	1,4	1,5	3,0	428

Джерело: [12].

Динаміка кількості застрахованих осіб протягом року на 10 тис. населення впродовж 2008 -2018 рр. представлено на рис. 2.8.

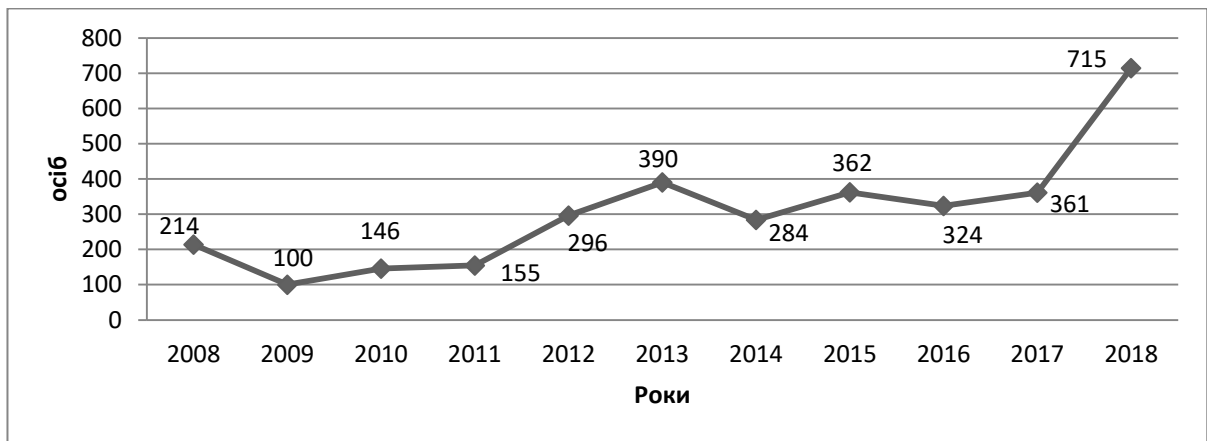

Рисунок 2.8 – Динаміка кількості застрахованих осіб на 10 тис. населення

Джерело: [12].

Зазначимо, що ціна таких полісів в Україні для однієї людини не висока, близько 500 грн. Для підприємств, які хочуть забезпечити найманим працівникам повноцінне медичне страхування поліс буде коштувати близько 4000 грн. на рік за одного співробітника [13].

Стан навколишнього природного середовища теж стає джерелом підвищеної небезпеки для людини. Основними забруднювачами атмосферного повітря (90 % від загального обсягу викидів) залишаються підприємства з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, а також підприємства добувної і переробної промисловості. У розрізі видів економічної діяльності найбільша частка викидів забруднюючих речовин припадає на: постачання електроенергії, газу, води – 41,1% та переробну промисловість - 32,9% викидів. Загальний рівень забруднення атмосферного повітря в Україні становив у 2018 р. оцінювався, як високий [14].

Розглянемо загрози соціальній безпеці держави крізь призму показників економічної захищеності населення. При чому їх прояв, поточні масштаби та динаміку дослідимо як найбільш уразливих верств населення, так і працюючого. Зазначимо, що працююче населення – це та категорія громадян, від ефективного функціонування якої залежить добробут суспільства загалом. Економічно захищеними, на нашу думку, громадяни будуть тоді,

коли вони не будуть бідними. Нині існує декілька методик вимірювання бідності. На міжнародному рівні ними залишаються дві:

1) за критерієм ООН еквівалентні витрати особи нижче межі бідності, складають гривневий еквівалент 5,05 долара США відповідно до ПКС, розрахований Світовим банком;

2) відносний критерій за шкалою еквівалентності ЄС, що враховує середньодушові еквівалентні доходи особи нижче 60 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних доходів за шкалою еквівалентності Європейського Союзу.

Окрім цього, Світовий банк встановив, що міжнародна межа бідності становить 1 долар 90 центів на день. Позитивною тенденцією є те, що в Україні впродовж 2000-2018 рр. кількість населення, яке проживає за міжнародною межею бідності скоротилось від 1,9 до 0,2 % (рис. 2.9.).

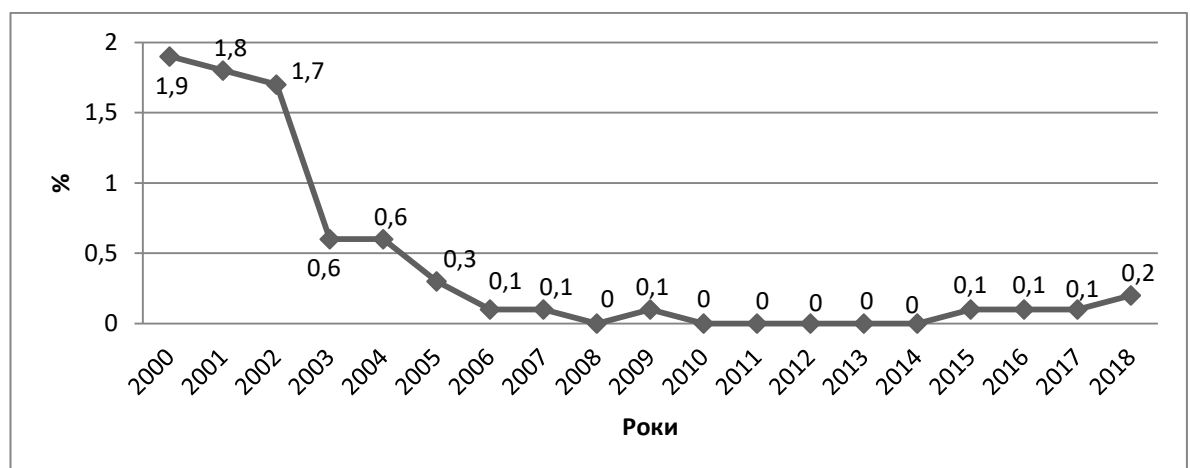

Рисунок 2.9 – Частка населення України, яка проживає за міжнародною межею бідності, %

Джерело: розраховано автором на основі [2].

Зазначимо, що подолання бідності є базовим показником (перша ціль) для досягнення Цілей сталого розвитку України 2030 [15]. На реалізацію цієї цілі спрямована «Стратегія подолання бідності» [16]. Згідно Методики комплексної оцінки бідності [17], бідність визначається як незмога підтримувати спосіб життя, що властивий певному суспільству в конкретний період. Вводиться поняття «монетарна», «немонетарна бідність» та

«соціальне відчуження». Монетарна бідність розуміється як нестача коштів для підтримання суспільно нормального способу життя, немонетарна бідність – це обмеженість доступу до матеріальних благ, необхідних для підтримання суспільно визнаного способу життя. Соціальне відчуження – це відсутність у громадянина змоги користуватися соціальними правами, що гарантуються йому законодавством.

Основні характеристики бідності за різними критеріями її визначення демонструє табл. 2.4.

Таблиця 2.4 – Динаміка показників бідності в Україні

Критерії бідності	Показник	Роки			
		2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6
Відносний критерій за витратами (Сукупні еквівалентні витрати особи нижче 75 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат)	Межа бідності, грн.	1560	1827	2265	2621
	Рівень бідності, %	22,9	23,5	24,4	24,1
Абсолютний критерій за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму (Сукупні еквівалентні витрати особи нижче фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму в середньому на 1 особу)	Межа бідності, грн.	2257	2642	2941	3263
	Рівень бідності, %	58,3	58,6	47,3	43,2
в тому числі серед працюючих	Рівень бідності, %	52,5	52,6	39,1	35,6
Абсолютний критерій за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму (Загальні еквівалентні доходи особи нижче фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму в середньому на 1 особу)	Межа бідності, грн.	2257	2642	2941	3263
	Рівень бідності, %	51,9	51,1	34,9	27,6
Абсолютний критерій за доходами нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (Загальні еквівалентні доходи особи нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму в розрахунку на місяць в середньому на 1 особу)	Межа бідності, грн.	1227	1388	1604	1745
	Рівень бідності, %	6,4	3,8	2,4	1,3
Критерій ООН	Межа бідності, грн.	900	1040	1248	1404
	Рівень бідності, %	2,4	2,0	1,9	1,8
Відносний критерій за шкалою еквівалентності ЄС	Межа бідності, грн.	1657	1973	2574	3120
	Рівень бідності, %	8,1	7,7	8,3	10,2

Джерело: [18].

Рівень бідності впродовж 2015-2018 рр. за сукупними еквівалентними витратами особи менше ніж 75 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат має тенденцію до зростання. Так, якщо у 2015 р. він складав 22,9 %, то вже у 2018 р. - 24,1 %. Рівень бідності за шкалою еквівалентності ЄС теж має тенденцію до зростання від 8,1% у 2015 р. до 10,2% у 2018 р. Причиною цього стало зростання у 2018 р. на 546 грн. або на 21,2 % вартісного значення межі відносної бідності за шкалою еквівалентності ЄС. Щодо інших показників рівня бідності, то вони демонструють спадні тенденції. Зокрема, показник абсолютної бідності за доходами (витратами) нижче законодавчо встановлено прожиткового мінімуму впродовж досліджуваного періоду знизився від 7,4 % у 2008 р. до 1,3 % населення у 2018 р. Нині це близько 546 тис. осіб. Рівень бідності за сукупними еквівалентними витратами особи менше ніж 75 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат має тенденцію до зниження. Так, якщо у 2008 р. він складав 26,3 % населення, то вже у 2018 р. 24,1 % (рис. 2.10).

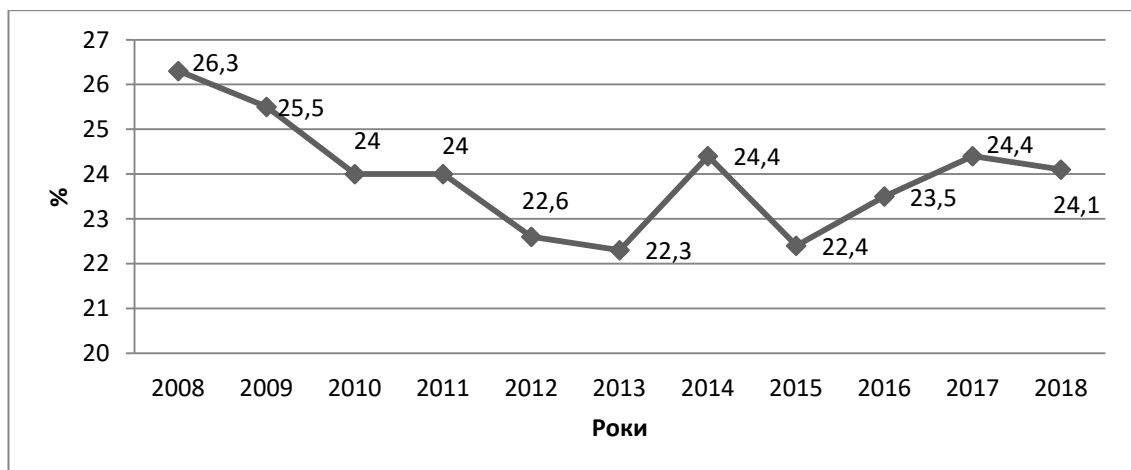

Рисунок 2.10 – Частка населення із доходами нижчіми ніж 75 % медіанного доходу 2008-2018 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [23].

За витратами нижчими фактично встановленим прожиткового мінімуму тенденції теж спадні, але вказують на існування проблеми - практично

половина населення (43,2 % у 2018 р.) перебуває за межею абсолютної бідності. Вкрай негативним явищем є бідність серед працюючих. Вона хоч і знизилась впродовж 2015-2018 рр., проте залишається ще значною. У 2018 р. рівень бідності серед працюючого населення склав 35,6%. Узагальнивши показники та їх тенденції можна зробити висновок про те, що у 2018 р. закріпилася тенденція щодо зменшення масштабів бідності в Україні. Насамперед, про це свідчить зменшення рівня абсолютної бідності. Це означає, що бідніші верстви почали отримувати більший зиск від результатів економічного зростання порівняно з рештою населення. Загалом, зменшення рівня відносної бідності на фоні стійкого економічного зростання свідчить про позитивні зміни в розподілі доходів [18]. Найбільш вразливою соціально-демографічною групою населення є діти, частка яких у 2018 р. склала 30,6 %. Другою групою за вразливістю є особи у віці 75 років та старше, яких за відносним критерієм у 2018 р. було 27,9 %. Третьою вразливою групою є особи пенсійного віку. Серед них є бідними за відносним критерієм 25,4 %, що на 1,3 % більше середньоукраїнського значення.

Тривожною тенденцією в Україні є і той факт, що виникла нова категорія бідних із числа внутрішньо переміщених осіб. А це понад 1,5 млн. осіб. У зв'язку з втратою майна, житла, основних джерел доходу, роботи більшість із категорії «заможні» або «небідні» перемістилися на декілька щаблів як за соціальним статусом, так і за рівнем доходів до рівня бідних або навіть нужденних. За результати досліджень Українського інституту дослідження екстремізму близько 83,3 % населення Донбасу потрапили до групи вразливих до бідності внаслідок бойових дій, незалежно від того, переїхали вони за межі окупованих територій чи ні [19, с. 11-21]. У результаті збройного військового конфлікту на сході країни понад 300 тис. осіб залишилися інвалідами [15, с. 17]. А як відомо, бідне населення всі ресурси і час спрямовує на виживання, а не на розвиток. В такому випадку не можна надіятись на позитивне сприйняття реформ і громадські ініціативи [20, с.48].

Таким чином, низький рівень економічної захищеності є загрозою соціальній стабільності, а отже й соціальній безпеці держави. Оскільки економічна захищеність певним чином залежить від тенденцій на ринку праці, розглянемо процеси, які характеризують зміни основних його показників в Україні. Впродовж досліджуваного періоду частка оплати праці у ВВП має тенденцію до зниження. Якщо у 2008 р. вона складала 47,5 %, у 2012 р.-50,2 %, то вже у 2018 р. тільки 41,3 % (рис. 2.11).

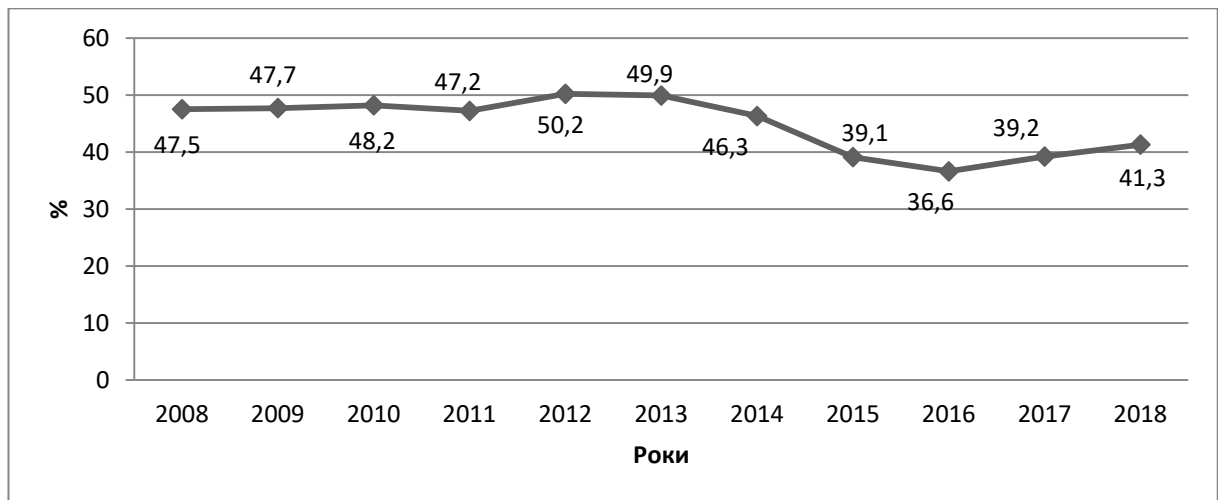

Рисунок 2.11.- Динаміка зміни структури ВВП в оплаті праці найманих працівників, %

Джерело: [2].

Витрати на оплату праці у структурі операційних витрат промислових підприємств знаходились у межах 10–11%. Динаміку показників, які характеризують ринок праці в Україні впродовж 2018-2018 рр. демонструє табл. 2.5.

Матеріали досліджень вказують на те, що впродовж 2008- 2018 рр. рівень зайнятості населення у віці 15-70 років з року в рік знижувався. У 2018 р. він склав 57,1 %. Деяко знизився (на 1,2 %) і рівень зайнятості осіб працездатного віку. Загрозу соціальній безпеці складає високий рівень безробіття населення. За досліджуваний період він зріс на 2,4 % і складає 8,8 % осіб у віці 15-70 років. Викликає занепокоєння тенденція щодо зростання чисельності безробітних працездатного віку до економічно

активного населення. У 2008р. цей показник склав 6,9 %, а вже у 2018 р.- аж 9,3 %.

Таблиця 2.5 – Динаміка зміни показників ринку праці в Україні

Рік	Рівень зайнятості населення		Рівень безробіття за методологією МОП		Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вакантних посад
	У віці 15-70 р.	Працездатного віку	у віці 15-70 років	працездатного віку % до економічно активного населення	
2008	59,3	67,3	6,4	6,9	96
2009	57,7	64,7	8,8	9,6	82
2010	58,5	65,6	8,1	8,8	88
2011	59,2	66,5	7,9	8,6	84
2012	59,7	67,1	7,5	8,1	108
2013	60,3	67,4	7,2	7,7	103
2014	56,6	64,5	9,3	9,7	145
2015	56,7	64,7	9,1	9,5	189
2016	56,3	64,2	9,3	9,7	108
2017	56,1	64,5	9,5	10,1	*
2018	57,1	66,1	8,8	9,3	*
2018/2008, +/-	-2,2	-1,2	+2,4	+2,4	-

Джерело: складено на основі [21].

* відсутні дані

Показник безробіття відрізняється за віковими групами. Наприклад, рівень безробіття економічно активного населення є найвищим серед осіб віком 15-24 р. та 25-29 р.. Хоча у 2018 р. така тенденція виявилась спадною (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Динаміка рівня безробіття за віковими групами

Вікова група	% до економічно активного населення віком 15-70 років відповідної групи							2018-2008, +/-
	2008	2010	2013	2014	2015	2016	2018	
15-24	13,3	17,4	17,4	23,1	22,4	23,0	17,9	+4,6
25-29	7,0	9,9	8,7	11,1	11,2	11,7	9,8	+2,8
30-34	5,4	7,9	6,6	9,3	9,7	8,9	8,9	+3,5
35-39	5,2	7,7	6,1	8,1	7,2	8,0	9,5	+4,3
40-49	6,1	6,8	6,2	7,3	7,6	7,7	7,7	+1,6
50-59	4,0	5,3	5,1	6,0	6,3	7,3	7,4	+2,4
60-70	0	0	0	0,1	0,1	0,1	0,2	+0,2
у т.ч. працездатного віку	6,9	8,8	7,7	9,7	9,5	9,7	9,1	+2,2

Джерело: [21].

Проблема безробіття є болючою в сучасних умовах розвитку держави та становить загрозу соціальній безпеці держави. Так, рівень безробіття в Україні у 2018 р. на 2 % є вищим, а ніж у країнах Європейського Союзу. Крім того, кожен процент перевищення фактичного рівня безробіття над природним (вважають, що він становить 4-5 %) зменшує обсяг ВВП на 2,5 % [22, с. 465]. Зіставлення значення показника рівня безробіття населення у країнах Європейського Союзу та в Україні демонструє табл. 2.3.

Таблиця 2.7 – Динаміка рівня безробіття населення в країнах Європейського Союзу та в Україні

Країни	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Євросоюз (28 країн)</i>	10,2	9,4	8,6	7,6	6,8
Болгарія	8,5	8,5	7,8	7,1	6,0
Естонія	7,4	6,2	6,8	5,8	5,4
Латвія	10,8	9,9	9,6	8,7	7,4
Литва	10,7	9,1	7,9	7,1	6,2
Польща	9,0	7,5	6,2	4,9	3,9
Румунія	6,8	6,8	5,9	4,9	4,2
Франція	10,3	10,4	10,1	9,4	9,1
Україна	9,3	9,1	9,3	9,5	8,8

Джерело: складено за [23, с.182].

Найменші показники рівня безробіття є у Польщі та Румунії. Деструктивний вплив безробіття на соціальну безпеку проявляється й у зменшенні рівня доходів населення, які в першу чергу обумовлені негативними тенденціями змін рівня заробітної плати працюючого населення. Динаміка змін темпів заробітної плати впродовж 2008-2018 рр. демонструє рис. 2.12. Матеріали досліджень вказують на те, що реальна заробітна плата не давала змогу українцям купувати товари та послуги у достатній кількості. Особливо такий деструктивний вплив проявлявся у 2009, 2014 та 2015 роках.

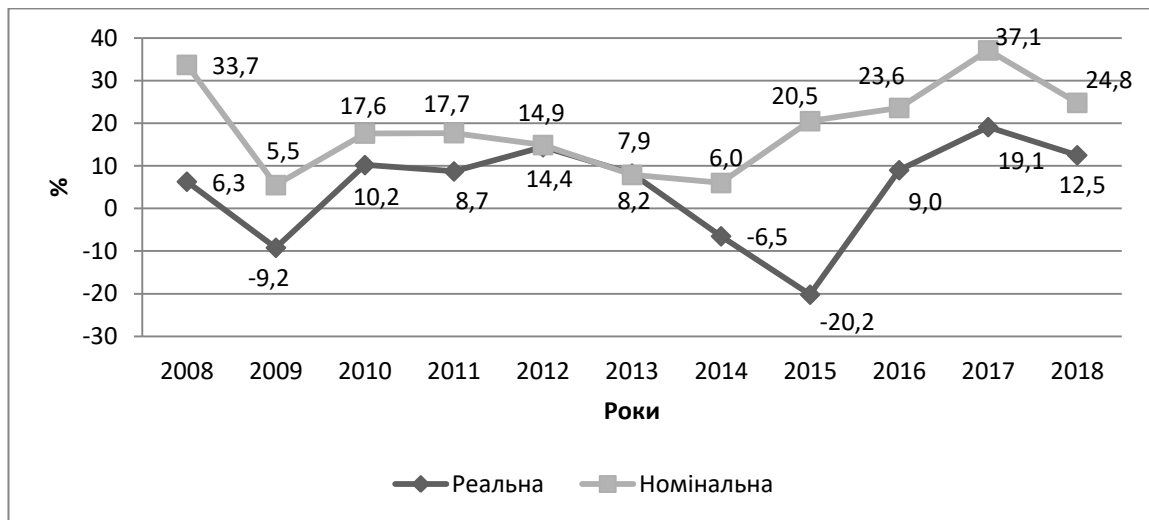

Рисунок 2.12 – Динаміка змін темпів заробітної плати в Україні
впродовж 2008-2018 рр., %

Джерело: складено на основі [23].

Окрім того, впродовж тривалого періоду гарантована державою мінімальна зарплата залишалася нижчою за прожитковий мінімум. Стандарти зрівнялися тільки з 2010 році. Мінімальна зарплата тільки в 2017 р. перевищила законодавчо встановлений прожитковий мінімум в 2 рази, а у 2018 р. в 2,2. Проте вона залишається нижчою за фактичний прожитковий мінімум для працездатних осіб і сягає величини у 118 євро. До прикладу, в Болгарії мінімальна зарплата у 235 євро, а у Польщі – 453 євро [24]. Відставання рівня заробітної плати (порівняно не лише з країнами ЄС, але і з більшістю країн СНД) не стимулює економічну активність громадян України та посилює ризики трудової еміграції [8, с. 515]. Спостерігаємо тенденції до зростання частки штатних працівників, яким нарахована зарплата в межах прожиткового мінімуму. Так, якщо у 2008 р. вона складала 6,1 %, то вже у 2018 р.- 6,7%. Має місце і невчасна виплата заробітної плати. Так, впродовж досліджуваного періоду відношення сум несплаченої заробітної плати складало від 2,1 % до 7 % до фонду оплати праці на кінець року (рис. 2.13).

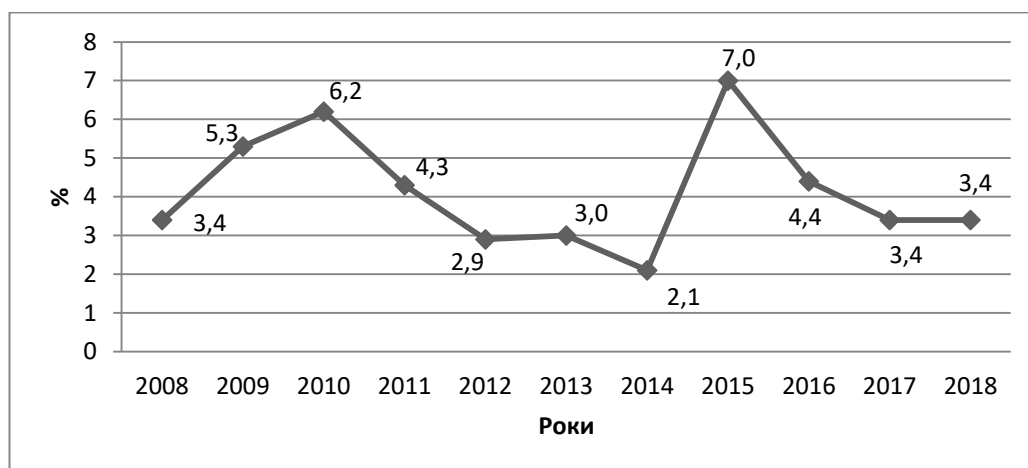

Рисунок 2.13 – Співвідношення сум заборгованості з виплати заробітної плати (% до фонду оплати праці на кінець року)

Джерело: [23].

Є незначною і допомога по безробіттю в Україні. За досліджуваний період вона була нижчою законодавчо встановленого мінімального рівня заробітної плати. Винятком був 2015 р. та 2016 р., коли вона склала, відповідно, 104,8 % та 124,8 % (рис. 2.14).

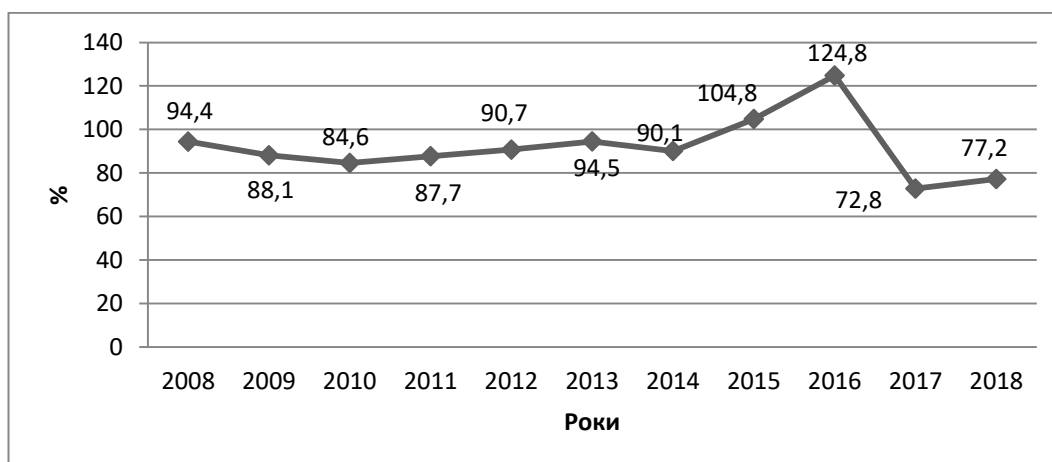

Рисунок 2.14 – Допомога по безробіттю до законодавчо встановленого мінімального рівня оплати праці

Джерело: [23].

В той же час, в Україні вкрай назріло питання законодавчого врегулювання верхніх меж оплати праці. Адже оплата праці посадовців державного рівня, керівників державних підприємств та ін. у розмірі 300-

900 тис. грн. є неприпустимою (аморальною, а також такою, що нагнітає соціальну напругу в суспільстві) [25, с.122].

Викликає занепокоєння і зниження співвідношення середнього розміру пенсії до прожиткового мінімуму (рис. 2.15).

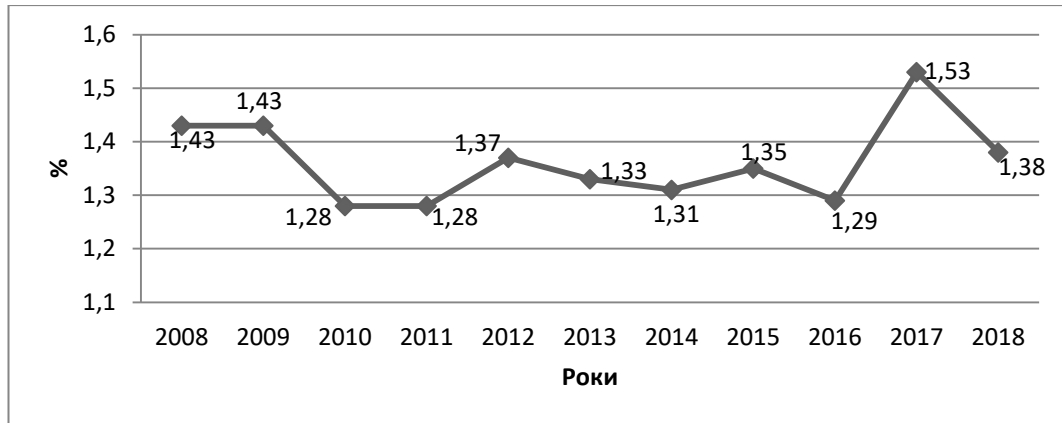

Рисунок 2.15 – Динаміка співвідношення середнього розміру пенсії до прожиткового мінімуму

Джерело: розраховано на основі [2].

Звісно, величина сукупних доходів населення чинить вплив на споживання продуктів харчування. В Україні частка витрат домогосподарств на харчування дещо знижується. Так, якщо у 2008 р. вона складала 52,6%, то вже у 2018 р. тільки 49,4 %, що на 3,2 % менше. У той же ж час у країнах ЄС, США та Канаді тільки 10-20 % [26].

Проте спостерігається недоспоживання таких основних продуктів харчування, як: м'ясо, молоко та фрукти (рис. 2.16). В середньому в розрахунку на одного жителя у 2018 р. спожито менше фізіологічної норми фруктів – на 36 %, молока – 47%, м'яса – 34%.

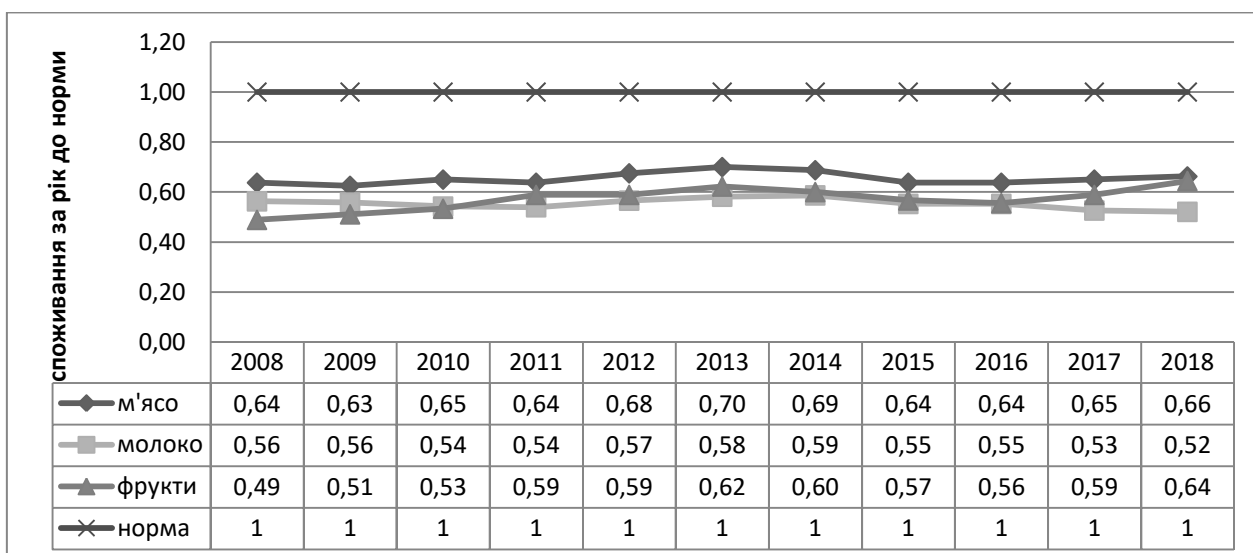

Рисунок 2.16 – Динаміка споживання основних продуктів харчування, % від норми 1 особою в рік

Джерело: розраховано автором

Несприятливою є і ситуація стосовно зниження купівельної спроможності населення, про що свідчить коливання індексу споживчих цін на товари та послуги (рис. 2.17).

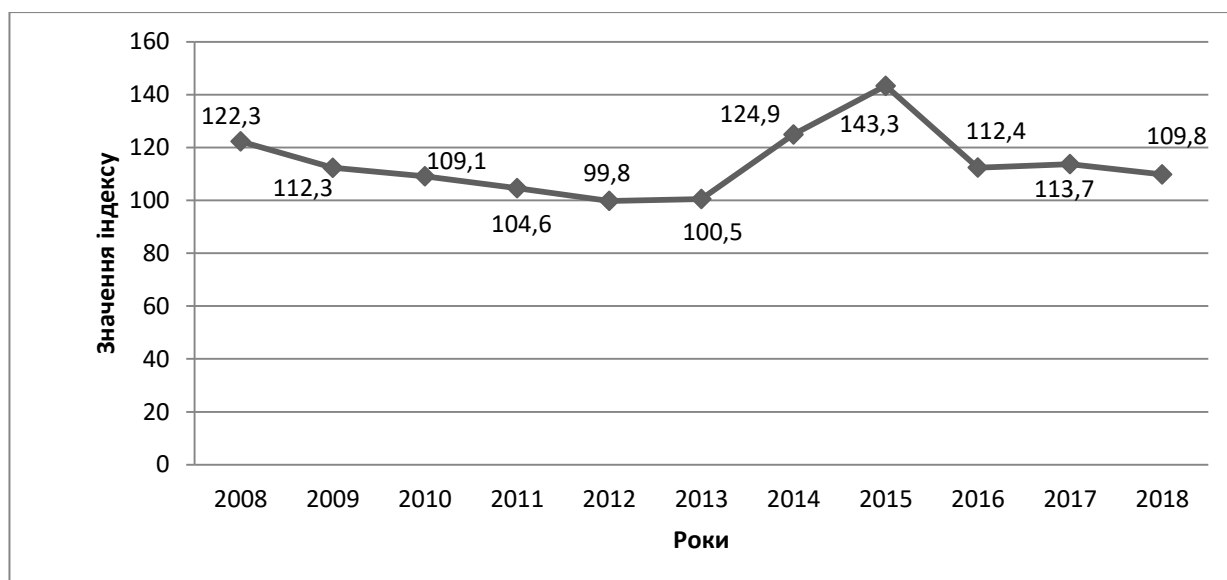

Рисунок 2.17 – Індекс споживчих цін на товари та послуги, %

Джерело: [2].

Так, впродовж 2008-2010 рр. даний показник мав тенденцію до зростання, у 2009-2013 рр. до незначного спадання, у 2014-2015 р. досяг свого піку (склав, відповідно, 124,9 % та 143,3 %), в 2016-2018 рр. спостерігаємо спадну тенденцію. Найгостріші проблеми, які проявляються у сільській місцевості досліджено автором у праці [27,с. 190-192].

Для реалізації цілей сталого розвитку та соціальної безпеки країни, дослідники Диха М., Остафійчук Я., Зелінська Г. виявили ряд перешкод, зокрема:

- неефективна політика зайнятості [28, с.102];
- слабка зацікавленість роботодавців у посиленні інноваційної активності підприємств;
- обмежений доступ суб'єктів господарювання до фінансування інноваційних розробок та впровадження їх у виробництво [29, с.54];
- консервація економічної неактивності потенційної робочої сили та поглиблення структурного безробіття;
- збільшення масштабів незадекларованої праці;
- зростання соціальної нерівності та загострення соціальної конфліктності;
- руйнування соціального діалогу та системи соціального захисту. Усі вони мають бути осмислені на державному рівні та перетворені на національні стратегічні ініціативи, спрямовані як на використання нових можливостей, так і запобігання й мінімізацію загроз [30, с.66] .

Отже, виявлені та досліджувані показники, які характеризують безпеку життя та економічну незахищеність населення за період 2008-2018 рр. вказують на те, що склалася несприятлива ситуація, яка характеризується значним впливом небезпек, які посилюють загрози соціальній безпеці в Україні. Вони проявляються у наступному: низькому рівні економічного розвитку держави; зниженні моральних критеріїв у суспільстві, які проявляються у збільшенні кількості скоєних злочинів; негативних

тенденціях, пов'язаних із травматизмом громадян; зростаючій тенденції кількості осіб з інвалідністю, особливо серед дітей та пенсіонерів; зменшенні частки дітей, не охоплених сімейними формами виховання; неможливості подолання рівня бідності населення; виникненні нової категорії бідних із числа внутрішньо переміщених осіб; високому рівні безробіття; зменшенні рівня доходів населення; недоспоживанні основних продуктів харчування.

2.2. Діагностика та особливості прояву загроз у забезпеченні охорони здоров'я та освіти

Розглянемо процеси, які характеризують прояв загроз у забезпеченості охорони здоров'я та освітою та визначимо рівень та інтенсивність їх прояву.

У структурі забезпеченості охороною здоров'я, як складової соціальної безпеки держави, основні загрози проявляються у збільшенні витрат домогосподарств на підтримку і охорону власного здоров'я, високих показниках захворювання населення та смертності. Так, за даними Міжнародного інституту соціології у 2019 р. кожен другий українець оцінює своє здоров'я як погане або дуже погане [31]. Підтвердженням цього є показник захворюваності українців у 2018 р., який складав 62895 осіб на 100 тис. населення та смертності - 14 осіб на 1000 жителів. В Україні спостерігається високий рівень природного спаду населення. Так, якщо у 2008 р. чисельність населення становила 46,3 млн. осіб, то вже у 2018 р. тільки 42,4 млн., що на 3,9 млн. менше (без урахування АР Крим та частини окупованих територій України). Така тенденція поглиблює депопуляцію у країні. Особливо чітко проявляється феномен чоловічої надсмертності, зокрема у середній віковій категорії (25-44 р.). Чоловіча смертність у 4рази перевищує жіночу. Незважаючи на те, що в Україні має місце незначне зростання середньої тривалості життя населення на 3,49 роки (за 2008-2018 рр.), порівняно з іншими країнами світу її тривалість є досить низькою.

Так, зокрема в Італія вона складає 82 роки, Німеччині 81, Болгарії 75, Польщі 77 [32]. Динаміку середньої тривалості життя представлено на рис. 2. 18.

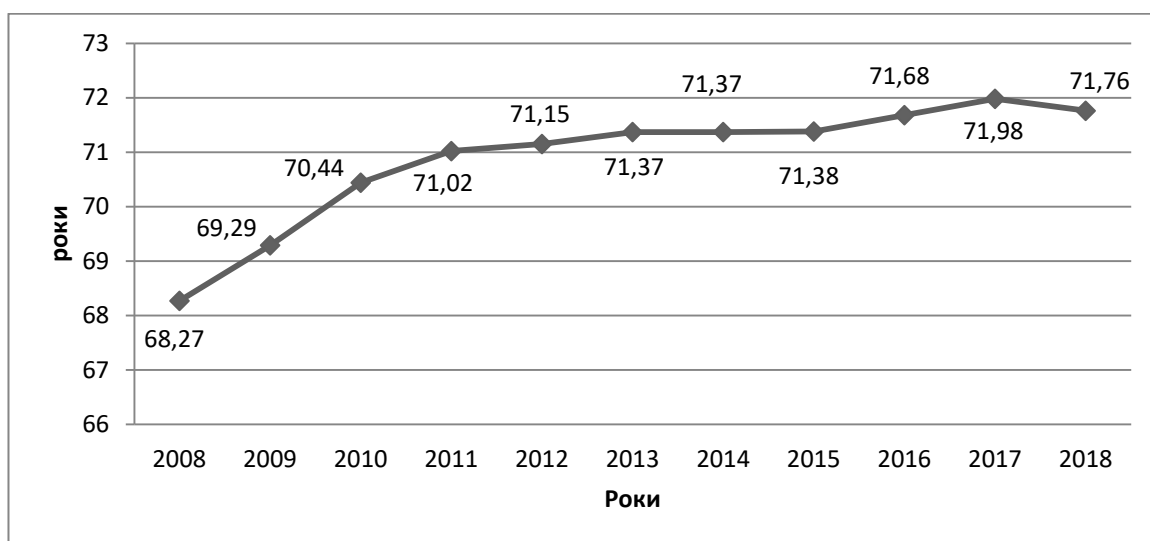

Рисунок 2.18 – Динаміка тривалості життя в Україні, років

Джерело: [33].

Характерною ознакою сьогодення є, з одного боку, різке зменшення кількості населення, а з іншого – незначне зменшення показників його захворюваності. Рівень захворюваності населення демонструє рис. 2.19.

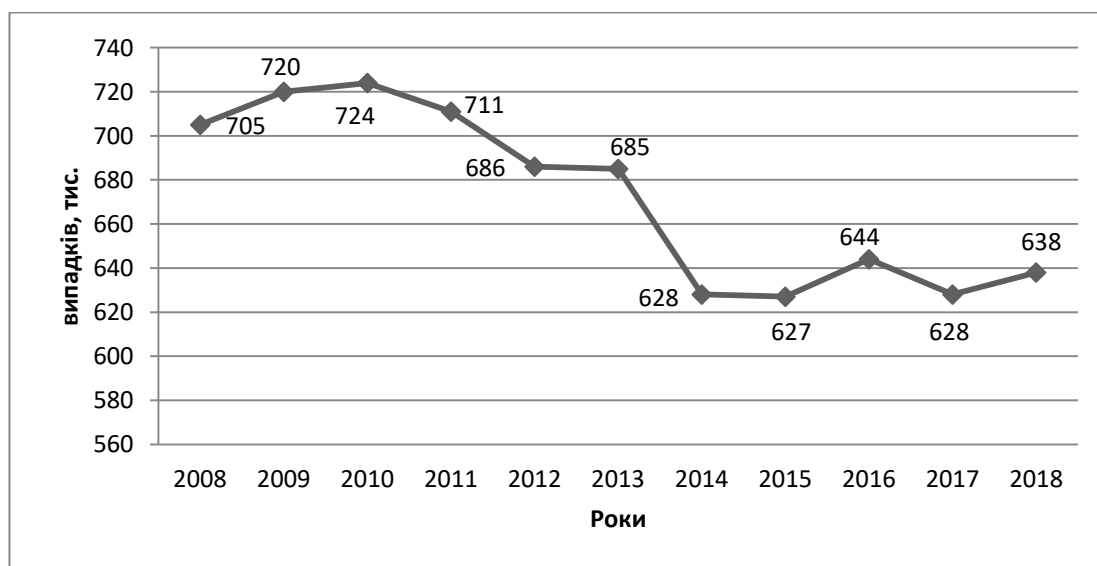

Рисунок 2.19 – Рівень захворюваності населення

(кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 1 тис. населення)

Джерело: [33]

Великою соціальною небезпекою впродовж 2015-2018 рр. є відновлення негативних тенденцій до розповсюдження важких інфекційних хвороб. Так, якщо у 2008 р. в Україні кількість уперше зареєстрованих випадків сягала 2777 осіб на 100 тис. населення, то вже у 2018 р. - 2222 осіб. Нові хвороби виникають швидкими темпами. Нині багато захворювань, невідомих попередньому поколінню. Скажімо у 2008 р. зареєстровано захворювання людей на пташиний, у 2012 р. відчутними були спалахи свинячого грипу. Викликом сьогодення є вірус Covid-19. У 2020 р. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) офіційно визнала цю хворобу глобальною пандемією. Можемо зробити припущення, що в найближчі роки така тенденція буде загострюватися. Підтримуємо думку науковців, які вважають, що «доцільно формувати варіанти вирішення проблем у випадках різних форс-мажорних обставин, а також мати стратегічні запаси/резерви. Наприклад, модульні системи, з яких в найкоротші терміни можуть бути споруджені мобільні госпіталі або тимчасове житло для людей, які постраждали від стихійних лих тощо» [25, с. 126].

Великою загрозою для здоров'я людини є ВІЛ-інфекція. Рівень захворюваності впродовж досліджуваного періоду має тенденцію до зростання (рис. 2.20).

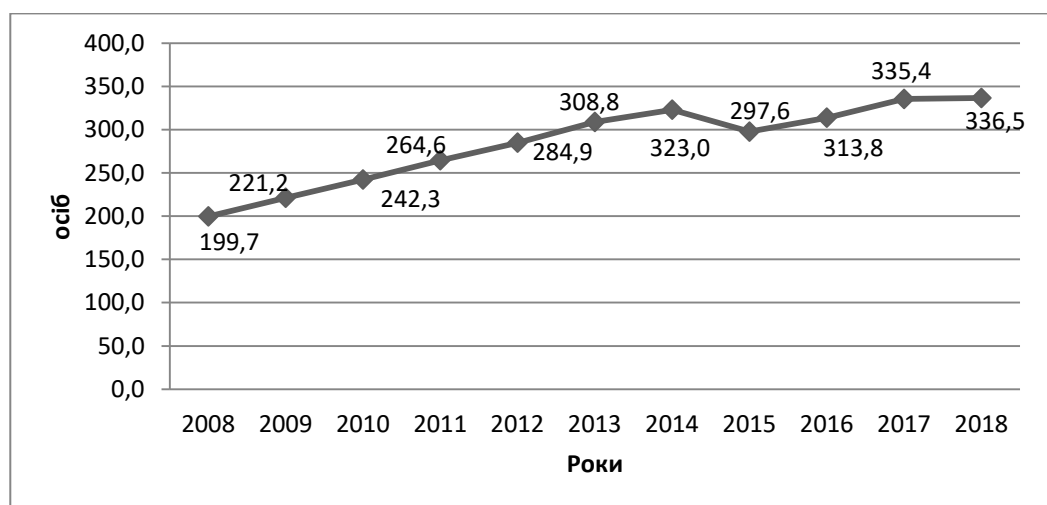

Рисунок 2.20 – Динаміка ВІЛ – інфікованих, осіб на 100 тис. населення

Джерело: [33].

Так, якщо у 2008 р. чисельність ВІЛ-інфікованих на 100 тис. населення складала 199,7 осіб, то у 2018 р. аж 336,5, що на 59,3 % більше. Тільки у 2015 р. спостерігаємо тенденцію щодо зниження захворюваності. Зростає і чисельність хворих, яким встановлено уперше в житті діагноз ВІЛ-інфікований. У 2008 р. на 100 тис. населення цей показник складав 41,2 особи, а вже у 2018 р.- 42,8. Згідно досліджень Європейського центру з профілактики та контролю захворюваності на ВІЛ у Європі за 2017 р. виявлено близько 160 тис. нових випадків інфікування, лише 25 тис. припадають на країни ЄС. Найбільше випадків ВІЛ-інфікування виявлено в Російській Федерації, де на 100 тис. осіб припадає 71 новий випадок [35]. З часу відкриття інфекції близько 78 мільйонів громадян різних країн світу стали інфікованими. Половина з них померла [36].

Не менш гострою в Україні є проблема захворюваності на туберкульоз. Так, чисельність хворих, яким встановлено уперше в житті діагноз - туберкульоз у 2018 р. склала 62,3 особи на 100 тис. населення. Зазначимо, що 8,9 - це діти віком від 0-14 років. За даними ВООЗ, в 2017 р. у всьому світі туберкульозом захворіло 10 млн осіб. Поширенню цієї хвороби сприяє скупченість населення, що характерно для життя незаможних верств; їх неспроможність придбати необхідні для лікування протитуберкульозні препарати; вимушена міграція; масові переміщення людей, спричинені війнами, конфліктами чи стихійним лихом; паління, алкоголізм, стрес та інші свідчення соціальної невлаштованості, що знижують опірність організму.

Становлять небезпеку здоров'ю громадян і значна чисельність хворих на серцево-судинні захворювання. Так, у 2008 р. кількість осіб з діагностуванням вперше склала 4208 на 100 тис. населення. Гострою є проблема чисельності хворих на онкологічні захворювання, яка в середньому за досліджуваний період склала 898 осіб на 100 тис. населення (рис. 2.21).

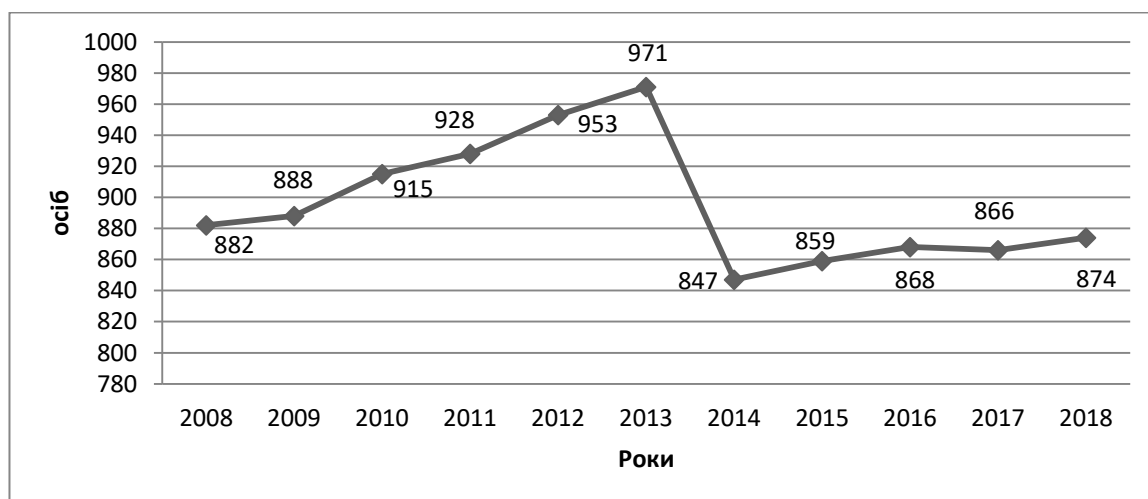

Рисунок 2.21 – Динаміка чисельності хворих на онкологічні захворювання на 100 тис. осіб населення.

Джерело: [33].

За матеріалами досліджень Україна на другому місці в Європі за темпами поширення такого захворювання. Щороку від раку помирають близько 90 тис. осіб, у тому числі 35 % люди працездатного віку. Понад 20 нових випадків захворювання реєструється щогодини, а 10 жителів України помирають від цієї хвороби. Ризик розвитку онкологічних захворювань стосується кожного четвертого чоловіка і кожну шосту жінку [37].

Загрозою здоров'ю українців є шкідливі звички, серед яких куріння є найпоширенішою. Нині 24,2 % дорослих є щоденними курцями, а 2 % дорослих курять час від часу. Більшість із них віддають перевагу звичайним сигаретам. Незначна частка громадян – електронним, які сприймаються як «менш шкідливі» [38].

Кількість курців в Україні залежить від статі та віку. Так, у 2018 р. частка чоловіків сягала 30,8 %, а жінок тільки 5 % (рис. 2.22). Найвищу частку складають курці у віці 30-39 років (38 %). Щороку в Україні помирає 85 тисяч осіб від тютюнокуріння, ще 14 тисяч – від вторинного тютюнового диму.

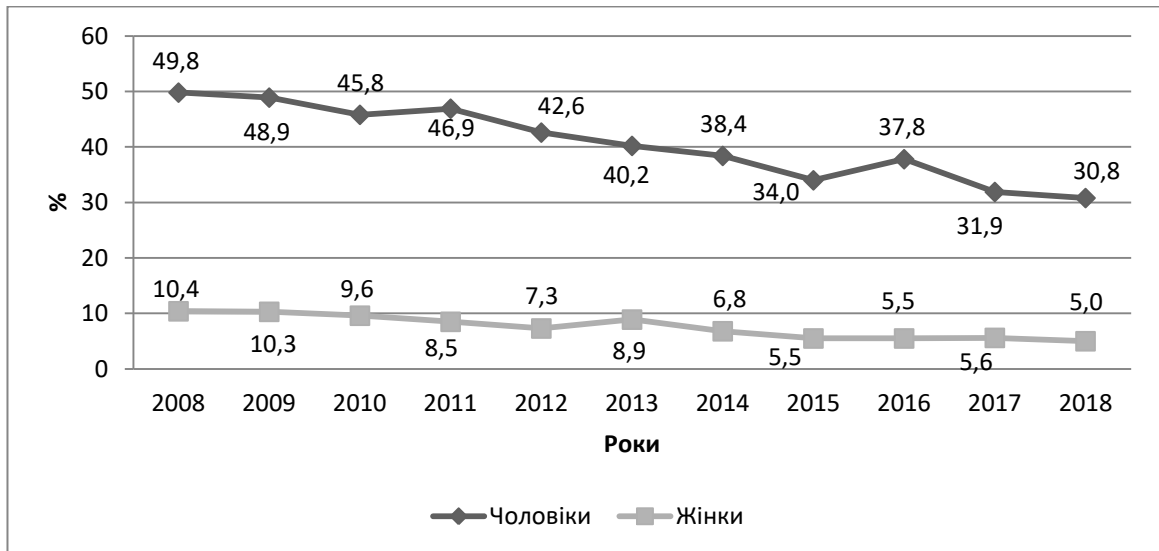

Рисунок 2.22 – Частка чоловіків та жінок, які курять

Несприятливою є ситуація стосовно фінансування охорони здоров'я у державі. За досліджуваний період обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я не тільки не досягав норми 5%, але і знизився із 3,5 % у 2008 р. до 2,6 % у 2018 р. (рис. 2.23).

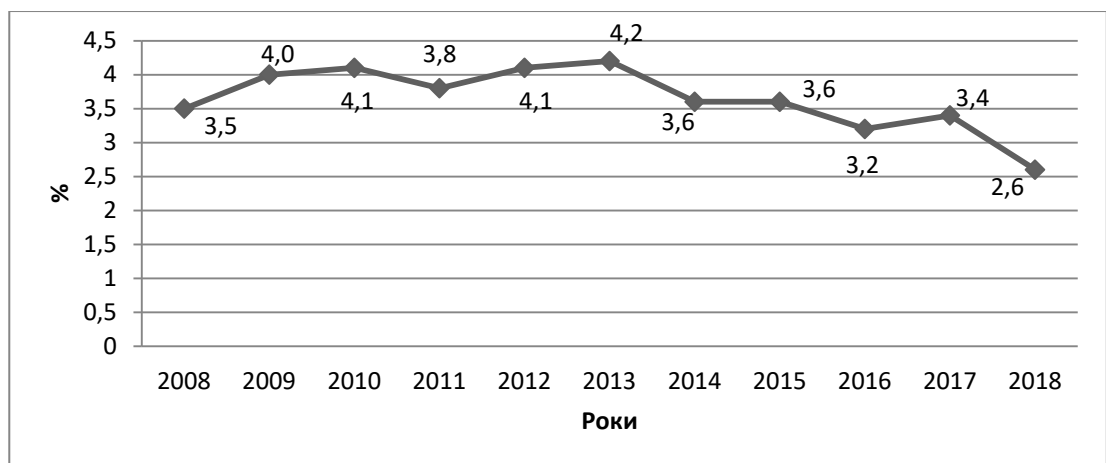

Рисунок 2.23 – Динаміка обсягів бюджетного фінансування охорони здоров'я в Україні, % ВВП

Джерело: [33].

Зазначимо, що в Україні нині здійснюється реформування охорони здоров'я, яке спрямоване на створення системи, орієнтованої на пацієнта, здатної забезпечити медичне обслуговування для всіх громадян України на

рівні розвинутих європейських держав. Загрожує успішному реформуванню: зміна політичного вектора розвитку держави; незавершення структурної перебудови галузі; незабезпечення належного фінансування програм реформування у державному та місцевих бюджетах [39].

Розглянемо загрози соціальній безпеці держави крізь призму показників, які чинять вплив на забезпеченість освітою. Загрозою в забезпеченні освітою може бути будь-яке явище, що наносить шкоду соціальним інтересам. Показники освітньої безпеки мають відповідати наступним вимогам: високому ступеню інформованості; наявності зв'язку показників із суттєвими тенденціями та процесами розвитку освіти й соціально-економічної сфери в цілому; можливості їх застосування у практичній діяльності суб'єктів економічної системи тощо. Адже, на думку дослідників Зелінської Г., Андрусів У., Сімків Л., саме освіта нині стає чинником економічного зростання країни [40].

Викликає тривогу якість освітніх послуг, процеси деградації окремих закладів вищої освіти, прояви академічної недоброчесності, відсутність взаємодії та довіри між стейкхолдерами [41]. Система освіти не відповідає реальним потребам ринку праці, який потребує нині висококваліфікованого конкурентного працівника [42].

Показники, пов'язані із забезпеченістю освітою, представлено в табл. 2.8. Актуальною залишається проблема охопленості дітей віком 3-5 років дошкільними навчальними закладами. Частка таких дітей практично залишилась незмінною і у 2018 р. складала 58 %. Підвищує ризики в забезпеченості освітою зростаюча тенденція частки дітей, які не здобувають повну загальну середню освіту. Їх частка зросла з 0,5 % у 2008 р. до 0,7% у 2018 р. Загрозливою ситуацією є зростання частки учнів, які потребують підвезення до школи. За досліджуваний період цей показник зріс на 1,25%, і нині складає 8,59%. А це означає, що кожного дня 347,2 тис. учнів наражаються на небезпеку.

Таблиця 2.8 – Основні показники, пов’язані із забезпеченістю освітою в Україні

Показники	Роки										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Охопленість дошкільною освітою	54	53	53	55	57	61	55	55	56	59	58
Частка учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів до загальної чисельності постійного населення віком 6–17 років, %	78,6	80,2	79,8	82,0	82,5	83,0	78,4	78,5	78,8	79,1	79,9
Частка учнів, які потребують підвезення до навчального закладу (проживають на відстані більше 3 км від нього)	7,34	7,14	7,51	7,50	7,67	7,86	8,17	8,08	8,24	8,36	8,59
Частка учнів, які навчаються у вечірніх школах, % до заг. кількості	1,82	1,65	1,65	1,56	1,47	1,28	1,04	0,87	0,81	0,71	0,62
Частка випускників, які отримали направлення на роботу, у % до випуску	27,4	27,6	27,8	27,2	27,4	27,2	27,7	21,9	17,6	14,0	12,1

Джерело: складено на основі [2].

Тривожною є тенденція щодо скочення частка випускників, які отримують направлення на роботу. Так, якщо у 2008 р. їх частка складала 27,4 % до випуску, то вже у 2018 р. тільки 12,1%. Таке різке падіння показника пояснюється тим, що з 2017/18 н.р. випускники навчальних закладів вільні у виборі місця праці, а заклади вищої освіти не зобов’язані здійснювати їх працевлаштування. Такі зміни стали відбуватись внаслідок прийняття змін до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо працевлаштування випускників» [43]. Таким чином держава фактично відсторонилася від працевлаштування випускників.

Впродовж досліджуваного періоду спостерігаємо перенасичення випускниками вищих навчальних закладів ринку праці, що призводить до небажаних наслідків, до напруги в соціальному середовищі. При цьому спостерігається дисбаланс між підготовкою фахівців з вищою освітою і

реальними потребами економіки, тобто існує невідповідність масштабів і структури підготовки кадрів із реальною потребою в них. На одного учня професійно-технічних навчальних закладів припадає чотири студенти вищих навчальних закладів. Для зниження соціальної напруги в суспільстві, на ринку праці це співвідношення мало б бути зворотнім [44, с. 39; 45].

Слід враховувати, що саме молодь є найбільш уразлива на ринку праці, адже поступово втрачає кваліфікацію і надію отримати роботу за набутою професією та працевлаштовується не за фахом, переважно в неформальному секторі, або шукає роботу за межами країни. Збереження низького рівня економічної активності молодого покоління на ринку праці є наслідком поєднання проблем розвитку виробничого сектору української економіки та специфіки молодіжного сегменту ринку праці, зокрема: обмежених можливостей працевлаштування за обраною професією, недостатньої якості отриманих професійних знань та практичних вмінь і навичок серед молодих фахівців, неспішному розвитку молодіжного підприємництва, низької дієвості механізмів стимулювання залучення молоді до трудової активності [46]. Те, що випускники закладів вищої освіти не працевлаштовуються за фахом є ознакою помітного розриву між освітніми програмами, які пропонують заклади і реально необхідними знаннями, які необхідні для практичної діяльності фахівця. За матеріалами досліджень в Україні у 2018 р. серед безробітної молоді у віці 25 – 34 років 52 % мають повну, базову або неповну вищу освіту та 24 % – професійно-технічну. Розглядаючи структуру безробітних випускників вищих навчальних закладів 3-4 рівнів акредитації, зазначимо, що третина навчалася у галузі соціальних наук, бізнесу та права, 13 % мали інженерну освіту, 12 % працівники сфери охорони здоров'я, 11 % навчалися у галузі гуманітарних наук та мистецтва. Серед випускників вищих навчальних закладів 1-2 рівнів акредитації в статусі безробітних перебувають 34 % робітники з інструментом, 33 % – працівники сфери торгівлі та послуг. З числа працюючої молоді 52 % працевлаштовані не за фахом. Разом з тим, результати досліджень [47] вказують на труднощі, які

найчастіше виникають у молодих осіб, що активно шукають роботу. Ними виявилось – незначна кількість пропозицій з гідною заробітною платою.

Відсутність роботи у випускників навчальних закладів породжує у них матеріальні проблеми, створює психологічний дискомфорт та спонукає займатися нерегламентованими видами діяльності. Звісно, вони є часто небажаними і небезпечними як для самої особи, так і для держави. Так, у 2018 р. в Україні близько 1,3 млн. молодих осіб працювали на неформальних робочих місцях (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Неформально зайнята молодь за статтю, місцем проживання та віковими групами у 2018 р., тис. осіб

	за віковими групами			Всього молоді
	15 – 24 роки	25 – 29 років	30 – 34 роки	
Всього	344,6	451,9	515,5	1312,0
Жінки	128,7	153,6	187,2	469,5
Чоловіки	215,9	298,3	328,3	842,5
Міські поселення	126,5	212,2	271,7	610,4
Сільська місцевість	218, 1	239,7	243,8	701,6

Джерело: [23].

Матеріали досліджень вказують на те, що кількість зайнятих у неформальному секторі економіки зростає серед старших категорій молоді. Ця тенденція простежується як у чоловіків, так і у жінок та не має відмінностей за видом поселень. Загрозою соціальній безпеці є і те, що майже 10 % населення України через вимушене переміщення в межах і за межами країни не віддають накопичений людський потенціал та капітал на користь країни [48, с.21]. Це актуалізує питання сучасного змісту вищої освіти та її якості. Прискорювачем позитивних змін в освіті нині виступає Національного агентство із забезпечення якості вищої освіти.

Належне забезпечення освітою певною мірою залежатиме від обсягів її фінансування. В цілому за досліджуваний період спостерігається від 5,4 до 7,4%, частки ВВП, що виділяється на ці цілі (рис. 2.24). В європейських країнах витрати на освіту теж знаходяться у цих межах. Так, наприклад, у

2017 р. у Польщі вони склали 4,1 %, Норвегії 6,15 %, Німеччині 6,3% [49]. Проте існуючий рівень бюджетного фінансування освіти в Україні не носить інвестиційний характер, не сприяє модернізації національної системи освіти.

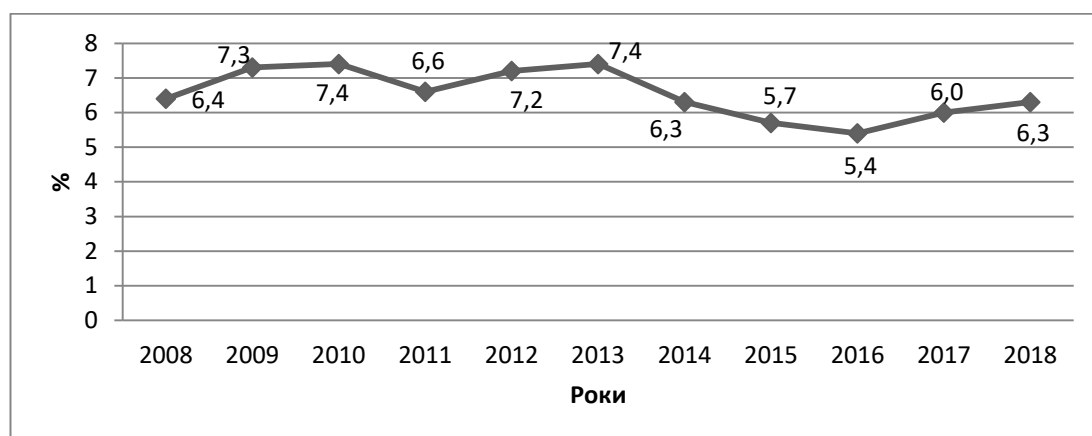

Рисунок 2.24 – Динаміка обсягів витрат зведеного бюджету на освіту, % ВВП

Джерело: [2].

Дуже незначним є обсяг фінансування науки. Відповідно до ст. 48 Закону України «Про наукову та науково – технічну діяльність» [50] фінансування науки повинно складати не менше 1,7 % ВВП. У той же час, у 2008 р. цей показник складав 0,86% від ВВП, а вже у 2018 р. тільки 0,47 % (рис. 2.25).

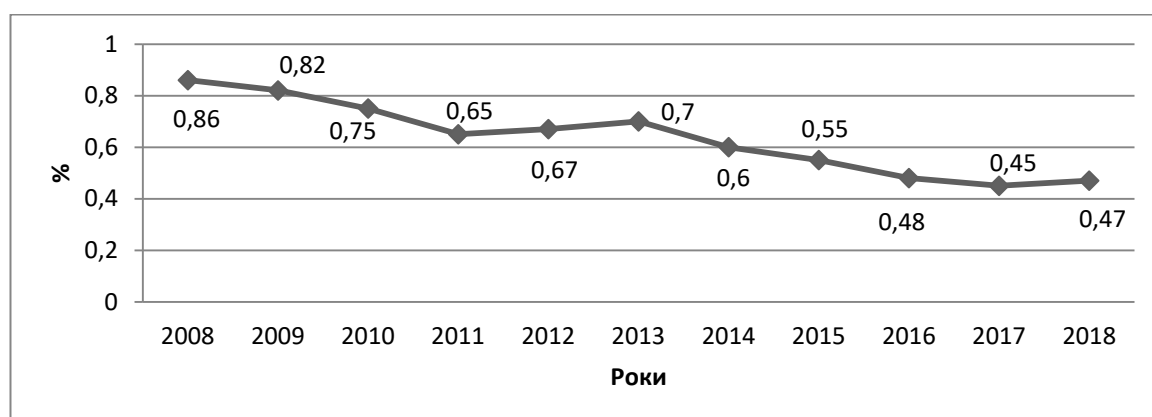

Рисунок 2.25 – Динаміка обсягів витрат зведеного бюджету на науку та освіту, % ВВП

Джерело: [2].

До прикладу, у країнах Європейського Союзу частка витрат на виконання наукових досліджень складає 2,03 % ВВП [51, с.7].

Таким чином, нами виявлено та проаналізовано процеси, які характеризують загрози соціальній безпеці через призму показників, які характеризують безпеку здоров'я та освіти. Визначено зміни основних показників та рівень інтенсивність їх розвитку. З'ясовано, що основними загрозами є: депопуляція населення країни; прояв феномену чоловічої надсмертності, яка у 4 рази перевищує жіночу; відновлення негативних тенденції до розповсюдження важких інфекційних хвороб; зростання тенденцій захворюваності на туберкульоз, ВІЛ-інфекцію, серцево-судинні хвороби; низька охопленість дітей дошкільними навчальними закладами; зростання частки учнів, які потребують підвезення до школи; зниження кількості випускників, які отримують направлення на роботу; низький рівень фінансування науки.

Перейдемо до оцінювання соціальної безпеки держави, застосувавши методику представлену в п.1.3. розділу 1.

2.3 Оцінка соціальної безпеки держави

Виходячи із запропонованого алгоритму оцінювання соціальної безпеки держави здійснимо обчислення та представимо їх результати. Соціальну безпеку держави було запропоновано вимірювати на основі побудови інтегрального показника, у який закладено чотири складові: безпеку життя, економічну захищеність, безпеку здоров'я та освіти. Кожна складова характеризувалася окремим набором показників, охоплювала часовий період 2008-2018 рр., базувалася як на звітних, так і на розрахункових даних.

Зазначимо, що нами здійснено поділ показників на стимулятори та дестимулятори. Так, за складовою безпека життя практично усі показники, взяті для оцінювання, є дестимуляторами, за винятком показника добровільного страхування життя. За складовою забезпеченість охороною здоров'я аналогічна ситуація. Винятком є два показники, а саме: тривалість життя українців та обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я. За

складовою економічною захищеністю дестимулятором служать такі показники: частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму; рівень безробіття населення працездатного віку за методологією МОП; рівень тривалого безробіття у працездатному віці (12 місяців і більше); відношення сум несплаченої заробітної плати станом на кінець місяця до фонду оплати праці на кінець місяця; частка витрат на харчування. Безпеку освіти обумовлюють більшість показників, які є стимуляторами, окрім двох, зокрема: частка учнів, які потребують підвезення (проживають на відстані більше 3 км від закладу) та кількість учнів, які навчаються у вечірніх школах, які є дестимуляторами.

Більшість вихідних показників, взятих для оцінювання соціальної безпеки – це індикатори, що мають різні розмірності. Здійснимо нормування для переведення їх у безрозмірні величини. Для цього обираємо один із методів нормування показників – відносний розмах варіації ($X_{\max} - X_{\min}$), з використанням формул 1.3-1.4 розділу 1.

З метою уникнення недоліку такого методу, який полягає у тому, що «не може в повній мірі охарактеризувати варіацію ознаки, оскільки не враховує всіх значень ознаки, проміжних між максимальним та мінімальним значеннями. Не враховує він і частот» [52, с.27]. Вносимо поправку. Суть її зводиться до того, що $X_j^{\max} - X_j^{\min}$ - граничні значення теоретичного розмаху буде розраховуватись з 20 % відхиленням від найбільшого та найменшого емпіричного значення j-го індикатора відповідно за аналізований період [53, с.185].

Агрегуємо нормовані показники в інтегральну оцінку. Для цього за кожною складовою соціальної безпеки методом адитивної згортки розраховуємо індекси складових соціальної безпеки та визначаємо інтегральний показник. Показники, взяті для обчислень кожної із складових подано в додатку Б.1-Б.4. Розрахункові дані представлено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10 – Динаміка індексів та інтегрального показника соціальної безпеки за 2008-2018 рр.

Рік	Індекси складових соціальної безпеки				Сума	Інтегральний показник соціальної безпеки ($I_{сб}$)
	безпека життя	економічна захищеність	Забезпеченість охороною здоров'я	забезпеченість освітою		
	I_1	I_2	I_3	I_4		
2008	0,436	0,469	0,474	0,517	1,896	0,474
2009	0,494	0,384	0,493	0,560	1,931	0,483
2010	0,416	0,428	0,526	0,536	1,906	0,476
2011	0,428	0,468	0,522	0,512	1,930	0,482
2012	0,468	0,509	0,554	0,550	2,081	0,520
2013	0,562	0,555	0,540	0,592	2,249	0,562
2014	0,556	0,492	0,608	0,504	2,161	0,540
2015	0,639	0,447	0,604	0,457	2,147	0,537
2016	0,684	0,540	0,646	0,418	2,288	0,572
2017	0,717	0,546	0,658	0,424	2,345	0,586
2018	0,718	0,546	0,629	0,425	2,318	0,579
Темп зміни	164,74	116,49	132,61	82,18	122,27	122,27

Розрахункові дані свідчать про те, що інтегральний показник соціальної безпеки впродовж 2009-2018 рр. знаходився в межах від 0,474 до 0,579 (рис. 2.26).

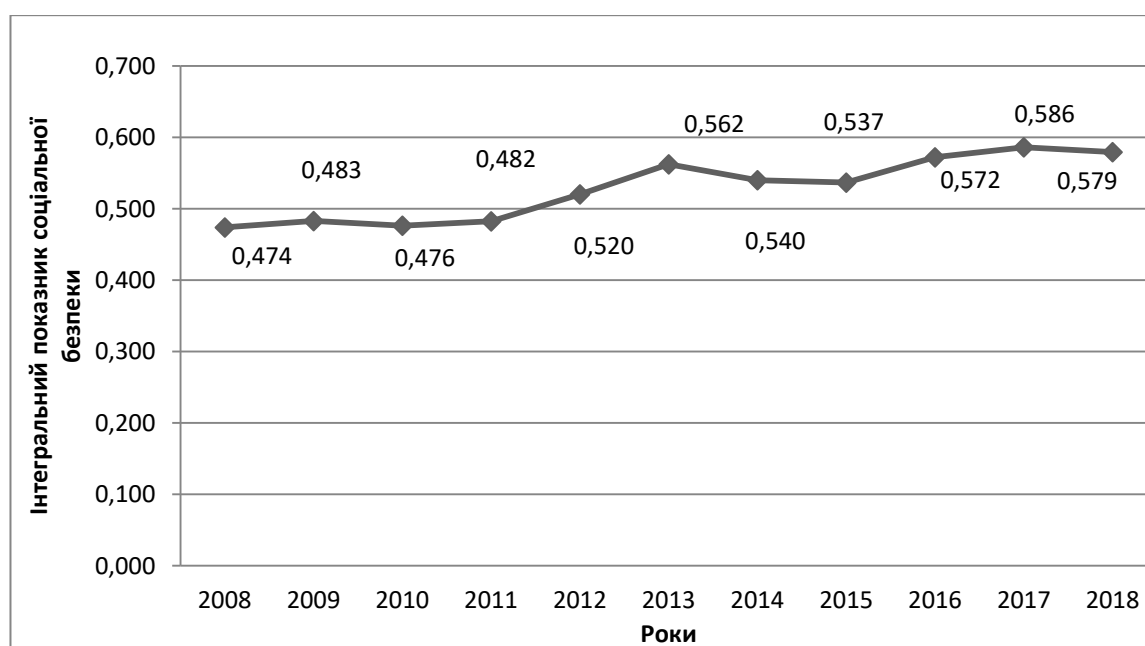

Рисунок 2.26 – Динаміка зміни інтегрального показника соціальної безпеки

Чіткої динаміки не спостерігаємо. Показник соціальної безпеки країни то зростає, то спадає. Тенденцію до покращення спостерігаємо в період з 2011 і до 2013 р. Починаючи з 2014 р. спостерігаємо зниження інтегрального показника, який продовжується 2 роки, і лише в 2016 р. показник є близьким значення 2013 р. до свого падіння. Покращення показника спостерігаємо до 2017 р., але в 2018 р. відбулося його падіння на 1,4 % або втрата 0,007 коефіцієнтного пункту. У цілому показник соціальної безпеки за останні 10 років в країні виріс на 22,27 %, що, безумовно, є добре. Проте, якщо керуватися Методичними рекомендаціями від 29.10.2013 № 1277, у яких вказано градацію розрахункових показників соціальної безпеки, то діапазон розрахованого нами інтегрального показника вказує на те, що в Україні за досліджуваний період він знаходився між небезпечним (0,4) та незадовільним (0,6) рівнями.

Такий низький показник соціальної безпеки є наслідком великої кількості небезпек, і у тому числі, пов'язаних із анексією АР Крим та збройним конфліктом на сході України. Саме події 2014 р. призвели до тривалої нестабільності та змін показників, які чинять вплив на стан соціальної безпеки. Скориставшись методикою оцінки втрат рівня соціальної безпеки внаслідок анексії АР Крим та окупації частини Донбасу [53] нами додатково включено цю складову в інтегральний показник соціальної безпеки і проведено розрахунок.

Можемо припустити, що в середині 2014 р. створилася «точка розриву» (тр). Для врахування даної складової при визначенні інтегрального показника соціальної безпеки (I_{cb}) додатково вводиться структурна змінна $u = \{u_t\}$, $t = \overline{1, 11}$. Вона служить для поділу динамічного ряду на два періоди, а саме: з 2008 р. до точки розриву, тобто до середини 2014 р., і до нинішнього періоду, а також вказує на належність (1) чи неналежність (0) t -го року до конкретного визначеного періоду:

$$u = \begin{cases} 1 & \text{— для 2008 – 2013рр.} \\ 0,5 & \text{— для 2014р.} \\ 0 & \text{— для 2015 – 2018рр.} \end{cases} \quad 2.1$$

Значення $u_t = 0,5$ для 2014 р. пов'язане з тим, що прояви негативного впливу на соціальну безпеку подій у Криму та на сході України почалися у другій половині року. За цих умов інтегральний показник соціальної безпеки розраховується на множині з п'яти індексів:

$$I_{cb} = \frac{1}{5} \sum_{i=1}^5 Z_{ij} \quad 2.2$$

При цьому співставлення його рівнів за 2014-2018 рр. дозволяє визначити, як саме ситуація в цьому періоді впливає на соціальну безпеку держави (табл. 2.11 та рис. 2.27).

Таблиця 2.11 – Значення інтегрального показника соціальної безпеки

Рік	Інтегральний показник соціальної безпеки (I_{cb})		Втрата соціальної безпеки внаслідок подій 2014 р., %
	без урахування подій 2014 р.	з урахуванням подій 2014р.	
2008	0,474	0,474	-
2009	0,483	0,483	-
2010	0,476	0,476	-
2011	0,482	0,482	-
2012	0,520	0,520	-
2013	0,562	0,562	-
2014	0,540	0,532	-1,50
2015	0,537	0,429	-24,18
2016	0,572	0,458	-24,89
2017	0,586	0,469	-24,95
2018	0,579	0,464	-24,78

Наведені розрахунки свідчать, що впродовж 2008-2013 рр. значення інтегрального показника соціальної безпеки держави мало позитивну тенденцію. Проте, у 2014 та 2015 рр. - вже негативну. Згідно проведених розрахунків Україна внаслідок анексії Криму та окупації Донбасу зазнала практично 25 % втрат рівня соціальної безпеки.

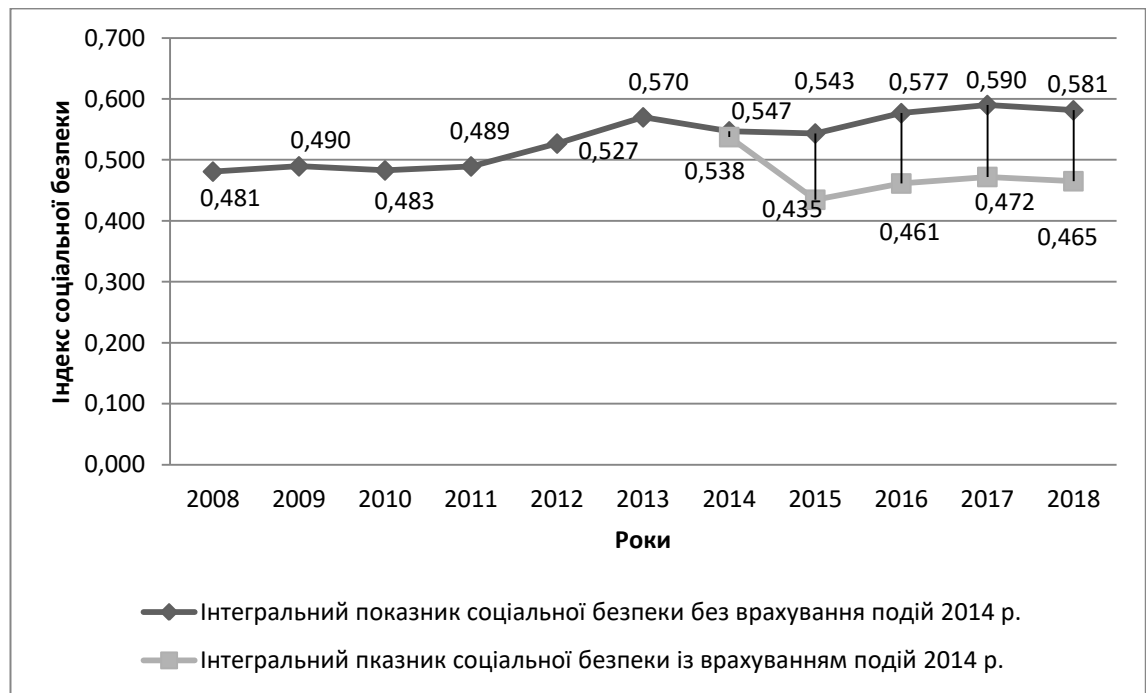

Рисунок 2.27 – Динаміка числового значення інтегрального показника соціальної безпеки України

Проаналізуємо як відбувалися зміни індексів за складовими соціальної безпеки. Найсуттєвіше збільшення, а це майже 65 % відбулося за індексом «безпека життя». Позитивні зрушення відбувалися щороку (виключеннями стали 2010 та 2014 рр.).

Якщо розглядати складову «забезпеченість охороною здоров'я», то приріст за досліджуваний період складає 32,6 %. Не простежується конкретної динаміки. Протягом усього періоду спостерігаються спади та підвищення рівня цієї складової. Зазначимо, що найбільшого показника було досягнуто у 2017 р., а найнижчого у 2008 р.

Що стосується індексу «економічна захищеність», то зміна впродовж 2008-2018 р. склала 16,5 %. Спостерігається зниження в 2009, 2013-2014 та 2018 роках. Розрахунки свідчать про те, що найбільший спад за цією складовою соціальної безпеки відбувся у 2009 р. – майже 17 %, а найбільший приріст у 2016 р. – майже 18 %.

Аналізуючи складову «забезпеченість освітою» зазначимо, що це єдина складова соціальної безпеки, яка втратила свої позиції. Про це свідчить 17,2 % спаду за весь досліджуваний період.

Визначаємо вплив кожної складової соціальної безпеки ($\Delta I_{i, \text{відн}}$) на зміну інтегрального показника. Результати розрахунків демонструє табл. 2.12.

Що ж стосується впливу складових на інтегральний показник соціальної безпеки, то найбільш ваговий внесок у його збільшення вніс індекс «безпека життя» (13,41%). Друге місце займає складова «забезпеченість охороною здоров'я» (7,55%). Третє - «економічна захищеність» (3,96%).

Гальмує розвиток соціальної безпеки індекс «забезпеченість освітою» (-3,85%).

Таблиця 2.12 – Вплив складових на інтегральний показник соціальної безпеки

Рік	Вплив складових ($\Delta I_{i, \text{відн}}$)				Темп зміни інтегрального показника, % до попереднього року
	Безпека життя	Економічна захищеність	Забезпеченість охороною здоров'я	Забезпеченість освітою	
	I_1	I_2	I_3	I_4	
2009	3,077	-4,46	0,991	2,285	1,894
2010	-4,052	2,275	1,691	-1,25	-1,338
2011	0,622	2,107	-0,2	-1,26	1,274
2012	2,077	2,132	1,651	1,972	7,833
2013	4,524	2,22	-0,65	1,998	8,091
2014	-0,256	-2,82	3,009	-3,88	-3,950
2015	3,835	-2,09	-0,19	-2,18	-0,632
2016	2,098	4,361	1,956	-1,82	6,594
2017	1,417	0,258	0,531	0,261	2,467
2018	0,066	-0,02	-1,24	0,034	-1,163
\sum_{2009}^{2018}	13,41	3,96	7,55	-3,85	22,27

Вважаємо, що визначення впливу кожної складової соціальної безпеки на зміну інтегрального показника надає повну ідентифікацію чинників зміцнення соціальної безпеки, що дасть змогу науково обґрунтувати складові організаційно-економічного механізму її забезпечення.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження характеристик та особливостей прояву загроз, пов'язаних із життям, економічною незахищеністю громадян, загроз у забезпеченні охороною здоров'я, освітою та оцінюванням соціальної безпеки загалом, ми прийшли до таких висновків.

1. Наявність значної кількості загроз, пов'язаних із безпекою життя, з бідністю населення, з його майновою диференціацією, обмеженням доступу до послуг освіти, охорони здоров'я порушують процес суспільного розвитку, підривають досягнутий рівень життя населення, а відтак і становлять реальну загрозу соціальній безпеці держави. Суттєвим викликом сьогодення є прояв загроз, які створюють перешкоди на шляху досягнення національних Цілей сталого розвитку до 2030 року.

2. З'ясовано, що передумовою досягнення необхідного рівня соціальної безпеки держави є процеси, які позитивно впливають на зміни основних макроекономічних показників, насамперед, на ті, що виконують роль стабілізаторів стримування чи сприяють уникненню загроз, а також чинники, спроможні вплинути на характер і темпи останніх. Розглянуто особливості економічного розвитку України. Виявлено, що вітчизняна економіка демонструє уразливість до таких викликів, як: енергетична (2006–2007 рр.), світова фінансова (2008–2009 рр.), геополітична (2014–2015 рр.) кризи. Річний темп приросту реального валового внутрішнього продукту на душу населення знизився з 6,87 % у 2000 р. до 2 % у 2018 р. Низький рівень економічного розвитку національної економіки супроводжується проявом значної кількості соціальних загроз.

3. Виявлено загрози крізь призму показників, які впливають на рівень безпечного життя громадян. З'ясовано джерело небезпеки - зниження моральних критеріїв у суспільстві, що проявляється у збільшенні кількості скоєних злочинів. Особливу тривогу викликають злочини скоєні неповнолітніми. Значну загрозу для соціальної безпеки становлять негативні тенденції, пов'язані із травматизмом громадян, які значною мірою залежать

від безпечних умов праці та побуту. Так, упродовж досліджуваного періоду від нещасних випадків на виробництві та у побуті загинуло близько 12,1 тис. і травмовано 93 тис. громадян. Майже третина штатних працівників в Україні зайнята на роботах зі шкідливими умовами праці. Загрозу соціальній безпеці становить зростання кількості осіб з інвалідністю, особливо серед дітей та пенсіонерів, а також збільшення частки дітей, позбавлених сімейного виховання.

4. Розкрито загрози соціальній безпеці крізь призму показників, які впливають на економічну незахищеність як найбільш уразливих верств населення, так і працездатного. Економічно захищеними, на нашу думку, громадяни стануть тоді, коли вони не будуть бідними. З'ясовано динаміку показників бідності в Україні за різними критеріями. Рівень бідності зростає тільки за двома критеріями, а саме: за сукупними еквівалентними витратами особи менше 75 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат та за шкалою еквівалентності Європейського Союзу. Найбільш уразливим є діти, особи пенсійного віку та особи у віці 75 років і старші. Тривожною тенденцією в Україні є факт виникнення нової категорії бідних із числа внутрішньо переміщених осіб. А це понад 1,5 млн. осіб. Досліджено, що подолання бідності є базовим показником досягнення Цілей сталого розвитку України 2030.

5. Економічна захищеність певним чином залежить від тенденцій на ринку праці. Досліджено процеси, які характеризують зміни основних тенденцій в Україні. Загрозою є високий рівень безробіття. За досліджуваний період він зріс на 2,4 %. Деструктивний вплив на соціальну безпеку чинить низький рівень доходів населення. Гарантована державою мінімальна зарплата впродовж тривалого періоду залишалася нижчою за встановлений прожитковий мінімум. Незначною виявилась і допомога у зв'язку з безробіттям. За досліджуваний період вона була нижчою законодавчо встановленого мінімального рівня заробітної плати. Величина сукупних доходів населення чинить вплив на споживання продуктів харчування.

З'ясовано, що частка витрат домогосподарств на харчування дещо знижується. Спостерігаємо недоспоживання основних продуктів харчування.

6. Розглянуто процеси, які характеризують прояв загроз щодо забезпечення охорони здоров'я. З'ясовано, що основні загрози проявляються у високих показниках захворювання населення та смертності. В Україні у 2008 р. чисельність населення становила 46,3 млн. осіб, а вже у 2018 р. тільки 42,4 млн., що на 3,9 млн. менше. Така тенденція поглибила депопуляцію в країні. Особливо чітко проявляється феномен чоловічої надсмертності, яка у 4 рази перевищує жіночу. Великою соціальною небезпекою є відновлення негативних тенденцій щодо розповсюдження важких інфекційних хвороб. Регулярним є поява нових хвороб, невідомих попередньому поколінню, зокрема пташиний, свинячий грип. Викликом сьогодення є вірус Covid-19. Гострою проблемою в Україні є туберкульоз, ВІЛ-інфекція, серцево-судинні захворювання та шкідлива звичка - куріння.

7. Проведено огляд процесів, які чинять загрозу соціальній безпеці держави і залежать від рівня забезпеченості освітою. Виявлено, що загрозою є: низький рівень охопленості дітей віком 3-5 років у дошкільних навчальних закладах; зростання частки учнів, які потребують підвезення до навчального закладу; зниження кількості випускників, які отримують направлення на роботу. Відсутність роботи у випускників породжує у них матеріальні проблеми, створює психологічний дискомфорт та спонукає займатися нерегламентованими видами діяльності. Виявлено, що у 2018 р. в Україні близько 1,3 млн. молодих осіб працювали на неформальних робочих місцях. Неможливість працевлаштуватись породжує у випускників матеріальні потреби, створює психологічний дискомфорт та спонукає займатися нерегламентованими видами діяльності. Виявлено, що в Україні близько 1,3 млн. молодих осіб працювали на неформальних робочих місцях. Небезпечними можуть бути наслідки недофінансування науки, яке є втричі меншим за норму.

8. Здійснено оцінку соціальної безпеки держави на основі побудови інтегрального показника, у який закладено чотири складові: безпеку життя, економічну захищеність, забезпеченість охороною здоров'я та забезпеченість освітою. Значення інтегрального показника соціальної безпеки засвідчує тісний зв'язок із загальними тенденціями соціально-економічного розвитку країни. Загалом за досліджуваний період інтегральний показник соціальної безпеки зріс на 22,7 % в основному завдяки поліпшенню ситуації у 2016-2018 рр. Проте він зафіксований в числовому діапазоні між небезпечним (0,474) та незадовільним (0,579) рівнями.

9. Визначені основні складові соціальної безпеки та індикатори їх вимірювання свідчать про те, що позитивні зрушення пов'язані передусім із підвищенням рівня соціальної безпеки за складовою «безпека життя» – зростання індексу забезпечує 64,7 % приросту інтегрального показника; «економічна захищеність» - 16,5 %; «забезпеченість охороною здоров'я» - 32,6 %. Складова «забезпеченість освітою» виявилась такою, що гальмує розвиток соціальної безпеки, адже за досліджуваний період відбулося зниження цього індексу на 17,8 %.

10. Адитивна функціональна модель інтегрального показника дала змогу додатково внести разом із визначеними індексами структурну змінну для оцінки впливу наслідків анексії АР Крим та окупації частини Донбасу на втрати соціальної безпеки за 2015-2018 рр. Ці втрати становлять щорічно близько 25 % рівня соціальної безпеки.

Результати досліджень, представлені у даному розділі, опубліковані у працях автора [14,27,44,45] переліку літературних джерел.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Шевчук П. І. Соціальна політика: Львів: Світ, 2003. С. 108-109.
2. Статистичний щорічник України за 2019 р: Київ: Держ. ком. стат. України, 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Аналітична доповідь до Щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» / редкол.: В. Горбулін, О. Власюк, О. Ляшенко. К.: НІСД, 2017. 928 с.
4. World Economic Outlook Database, April 2019, International Monetary Fund. Database updated in April 2019. Accessed on 12 April 2019.
5. The Inclusive Development Index 2018 http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf (дата звернення: 16.03.2020).
6. Україна втратила 100 мільярдів доларів від агресії Росії – звіт Андерса Ослунда URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29114712.html> (дата звернення: 18.03.2020).
7. Громадяни України про безпеки: особисту, національну та її складові. Результати другого загальнонаціонального соціологічного дослідження: Київ, 2017: DCAF, Центр Разумкова, Видавництво «Заповіт», 2017. 90 с.
8. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році»: К. : НІСД, 2018. 688 с.
9. Закон України Про охорону праці URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
10. Куценко В.І., Удовиченко В.П. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку: Чернігів:Видавець Лозовий В.М., 2010. 652 с.
11. Соціальний захист населення України. Державна служба статистики України: К., 2019. 205 с.

12. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-ryнку-Ukrainy.html>

13. Розкіш чи нові можливості: кому доступно страхування життя URL: <https://mind.ua/openmind/20204464-rozkish-chi-novi-mozhливosti-komu-dostupno-strahuvannya-zhittya>

14. Ставнича Н.І. Екологізація як необхідна умова переходу суспільства до моделі сталого розвитку. *Сучасні управлінські технології в умовах трансформації соціально-економічних відносин*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 19-20 квітня 2018 р.)

15. Цілі сталого розвитку України на 2016–2030 URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

16. Про стратегію подолання бідності: Указ Президента України від 15.08.2001 № 637/2001. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/637/2001>.

17. Методика комплексної оцінки бідності: Наказ Міністерства соціальної політики України № 827 від 18.05.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/>

18. Аналітична записка «Комплексна оцінка бідності та соціального відчуження в Україні за 2016-2018 роки» https://idss.org.ua/arhiv/Year_2018_Pov.pdf

19. Бідність – головна загроза безпеці громадян у 2017 році: аналіт. доп.; Український інститут дослідження екстремізму URL: http://uire.org.ua/wp_content/uploads/2017/02/bidnist.pdf (дата звернення: 19.03.2020).

20. Новікова О.Ф., Сидорчук О. Г., Панькова О.В. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія. Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Інститут економіки промисловості. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.

21. Економічна активність населення України у 2008 році. Державна служба статистики України: К., 2009. 215 с.
22. Базилевич В., Попов В., Базилевич К. Економічна теорія. Політекономія – 8-ме вид., переробл. і доповн. К.: Знання, 2012. –702 с
23. Економічна активність населення України 2018 / Державна служба статистики України. К., 2019. 205 с.
24. Eurostat: URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
25. Диха М. В. Соціальна сфера України в контексті забезпечення соціальної безпеки *Сучасні питання економіки і права: зб. наук. праць. Серія економічні науки*. К.: КиМУ, 2020. Випуск 1 (11). С. 119–128.
26. Новосельцева А.М. Тенденції змін у харчуванні залежно від доходів споживачів та цін на продукти харчування *Ефективна економіка*, №9, 2011 URL <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=709>
27. Дзьоба О.Г., Ставнича Н.І. Соціальна безпека як передумова сталого розвитку українського села. *Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації*: матеріали міжнародної науково-практичної студентської конференції (м. Київ, Україна, 14 листопада 2018 року). К.: НУБіП України, 2018.с. 190-192.
28. Dykha M. Key problems and challenges in Ukraine, solutions and approaches: the social aspect . Globalization: economic and social aspects: . collective monograph. Kyiv – London: NEI «National Academy of Management», 2017. P. 101–112.
29. Зелінська Г.О. Інноваційність ринку праці в контексті соціальних викликів як складова забезпечення сталого розвитку України. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія „Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості”*. Випуск 1(21). ІФНТУНГ, 2020. С.156-163.
30. Остафійчук Я.В. Соціальна безпека в умовах цифровізації економіки *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного*

університету нафти і газу. (Серія „Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості”). 2020. Випуск №1(21), с.57-68.

31. Значення індексу здоров'я Україна за 2019 URL: <http://health-index.com.ua/>

32. Рейтинг-2015 ефективності систем охорони здоров'я від агентства Bloomberg URL: <https://tamaraprawdina.livejournal.com/207321.html> (дата звернення 21.03.2020)

33. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення в Україні 2018 році/стат збірник, К.2019 с.88

34. 130 зі 160 тисяч випадків ВІЛ-інфікування в Європі припадають на Східну Європу, найбільше в РФ — дослідження URL: <https://cutt.ly/qjUlw8R>

35. ТСН URL: <https://tsn.ua/svit/v-sviti-zhive-35-mln-lyudey-yaki-hvori-na-vil-snid-392704.html>

36. Цент громадського здоров'я МОЗ України URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/tuberkuloz/statistika-z-tb/analitichno-statistichni-materiali-z-tb>

37. Статистика онкологічних захворювань в Україні URL: <http://uozter.gov.ua/ua/news-1-0-223-statistika-onkologichnih-zahvoryuvan-v-ukraini>

38. Поширеність куріння в Україні не зменшилась – антитютюнові закони на часі! URL: <http://tobaccocontrol.org.ua/news/poshirienist-kurinnia-v-ukrayini-nie-zmienshilas-antitiutiunovi-zakoni-na-chasi>

39. Реформування та розвиток системи охорони здоров'я в Україні URL: https://rpr.org.ua/wpcontent/uploads/2019/04/Fin_11.Toronto_Ohorona_zdorovyva.pdf

40. Zelinska H., Andrusiv U, Simkiv L. Knowledge economy: trends in the world and analysis of Ukraine. *Journal of Eastern European and Central Asian Research*. 2020. Vol. 7. No.1 (2020). p. 30-37.

41. Стратегія національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р. URL: <https://cutt.ly/ijxdPFL>
42. Зелінська Г.О. Регулювання зайнятості населення на ринку праці України. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. Випуск 2(20). Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019. С.103-111.
43. Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо працевлаштування випускників URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1662-19>
44. Stavnycha N., Jasińska. J. Fourth industrial revolution and its influence on social security of the state. *Word Scientific News*. 2018. 104 , 34-44
<http://www.worldscientificnews.com/wp-content/uploads/2018/07/WSN-104-2018-34-44.pdf>
45. Stavnycha N. (2017) Identyfikacji źródeł zagrożeń społecznych społeczeństwa ukraińskiego. *Filozoficzne i psychospołeczne obrazy ludzkiej egzystencji* Sophia, Katowice, Sekcja 5, s.43-48
46. Проблеми молодіжної зайнятості в Україні та шляхи їх подолання URL: Incorrect link or contains illegal characters (дата звернення 20.03.2020)
47. «Молодь України-2015» - аналіз соціального розвитку молоді України. III «ГФК ЮКРЕЙН». 2015. 30 с. URL:: http://www.un.org.ua/images/documents/3685/Molod_Ukraine.pdf
48. Новікова О.Ф., Сидорчук О.Г., Панькова О.В. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія . Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Інститут економіки промисловості. К.; Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.
49. Як реформувати українську освіту — рекомендації Світового Банку. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-reformuvaty-ukrayinsku-osvitu-rekomendatsiyi-svitovogo-banku/>

50. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність»
URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

51. Котикова О.І., Скора Л.Р. Наукова діяльність України у Європейському вимірі, *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6159>

52. Харазішвілі Ю.М., Дронь Є.В. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі; аналіт. Доп. К.: НІСД, 2014. 117 с.

53. Сидорчук О. Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення: монографія. Львів: ЛРІДУНАДУ, 2018. 492 с.

РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІЦНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

3.1 Інтеграція соціальної безпеки у стратегічне національне управління

Перспективи сталого розвитку України лежать у площині відповідальності національного уряду за реалізацію Порядку денного на XXI століття. Ця позиція в широкому аспекті передбачає «визначення загальнодержавних особливостей, напрямів і засобів забезпечення, що, у свою чергу, потребує креативних підходів до вибору шляхів системного розв'язання складних питань сталості в Україні» [1, с.12].

Серед таких складних питань нами обрано соціальну безпеку, на яку, за нашими дослідженнями, направлено 28 завдань та 35 індикаторів Цілей сталого розвитку України. Це зумовлює доречність інтеграції соціальної безпеки в стратегічне управління на рівні держави. Саме держава є найбільш підготовленою формою організації, покликаною забезпечити соціальну безпеку [2]. Адже їй властиво через свої органи приймати закони та інші нормативні акти, забезпечувати їх реалізацію за рахунок різних методів, у тому числі адміністративних. Держава має значні матеріальні та фінансові ресурси, формує в суспільстві певну економічну мотивацію, заохочуючи й розвиваючи одні види діяльності та обмежує інші [3]. Окрім цього, така інтеграція соціальної безпеки в стратегічне управління на рівні держави видається необхідною через те, що з'являються нові, більш складні завдання, а також є високою ціна помилок від неправильних рішень.

Основним інструментом стратегічного забезпечення соціальної безпеки є державна політика. Проведемо систематизацію стратегічних документів, які направлені на зміцнення соціальної безпеки в контексті досягнення Цілей сталого розвитку. Відібрано та проаналізовано 28 документів [4-31] (Додаток В).

Взявши за основу Аналітичну доповідь Інституту суспільно-економічних досліджень стосовно огляду Цілей сталого розвитку адаптованих для України до 2030 року, ми доповнили список таких

документів, проаналізували їх та адаптували результати в контексті тематики нашого дослідження. Результати аналізу представлено в табл. 3.1. Зроблено такі висновки:

- зміщення акценту державної політики щодо соціальної безпеки із соціально-гуманітарного напрямку забезпечення на військово-політичний;

- переважна більшість досліджуваних документів – це середньострокові програмні документи;

- більшість завдань ЦСР відображені в чинних документах. Цілком відтворені усі завдання ЦСР 1, 2, 6, 8, 9, 10, 11, 17. Погоджуємося з думкою науковців, що мають місце проблеми в системі стратегічного планування в Україні, зокрема неякісна підготовка цих документів (недостатнє аргументування проблематики, визначення соціально-економічних наслідків і результатів та необхідних ресурсів для їх досягнення, узгоджених із реальними можливостями), відсутність взаємозв'язків, наскрізної пріоритизації цілей, фактичне системне недофінансування, неузгодження з бюджетним плануванням та фінансуванням цілей і завдань ДСД, а також недостатня системність щодо координації й аналізу результативності державної політики [32, с.15]. Це дає підстави стверджувати, що державні стратегічні документи є формальними і носять декларативний характер.

- кожна ідентифікована нами ЦСР, яка направлена на зміцнення соціальної безпеки, відображається у стратегічних документах державної політики України.

- є такі документи, у яких найширше враховані ЦСР направлені на зміцнення соціальної безпеки. Ними є: Стратегія сталого розвитку України 2020, Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду на період до 2020 року, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року.

- є документи, які не вирішують жодного завдання ЦСР в контекстів зміцнення соціальної безпеки. Це - Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року, Національна

Таблиця 3.1 - Профілювання комплексної оцінки ЦСР України направлених на зміцнення соціальної безпеки

№	Назва програми	Ціль 1		Ціль 2		Ціль 3					Ц4	Ціль 5			Ц6	Ціль 8			Ціль 9			Ціль 10			Ціль 11		Ціль 16		Ц17
		1.1	1.3	2.1	2.4	3.1	3.2	3.3	3.6	3.8	4.2	5.2	5.5	6.1	8.1	8.3	8.5	9.5	9.6	9.7	10.1	10.2	10.5	11.5	11.6	16.1	16.8	17.3.	
1	Стратегія сталого розвитку України на період до 2020 р		-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	1	
2	План пріоритетних дій Уряду до 2020 р	1	-	1	1	-	-	1	1	-	1	1	-	1	1	-	1	-	1	1	-	1	-	-	-	-	-	1	
3	Стратегія національної безпеки України до 2020 р.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	
4	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року	-	-	1	-	-	1	-	-	-	1	-	-	2	-	4	-	1	1	-	-	-	1	1	1	-	1	-	
5	Стратегія подолання бідності (до 2020 року)	3	1	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	
6	Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 рр.	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	
7	Засади внутрішньої і зовнішньої політики	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	1	-	-	1	1	1	1	1	-	-	
8	Державна цільова соціальна програма "Молодь України" на 2016-2020 роки	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
9	Державна цільова програма "Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів" на період до 2020 р	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
10	Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» проект	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	

21	Загальнодержавна соціальна програма поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014-2018 роки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22	Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року. Проект	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
24	Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на період 2017 – 2021 років.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Транспортна стратегія України на період до 2020 р.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
26	Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація»	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	Всього	5	2	6	4	0	3	3	1	1	4	4	0	6	5	9	2	7	3	4	2	3	4	12	4	4	1	4

*документи, які не містяться у цій таблиці не вирішують жодного завдання ЦСР в контекстів зміцнення соціальної безпеки.

стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні, Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я, Угода між Україною та Європейським Союзом;

- виявлено дві державні соціальні програми, які направлені на зміцнення соціальної безпеки і вирішують одне завдання ЦСР. Це - Програма протидії торгівлі людьми на період до 2020 року та Програма покращення стану безпеки, гігієни праці і виробничого середовища на 2014–2018 роки;

- виокремлено складову-лідера, на яку спрямовано найбільшу кількість стратегічних документів. Це «економічна захищеність», що можна пояснити мультисекторальним виміром її досягнення;

- терміни виконання більшості державних стратегічних документів закінчуються переважно 2020 роком;

- 13 завдань ЦСР не мають індикаторів виконання, а саме: 3,7; 4,3; 4,4; 4,7; 6,1; 10,1; 10,2; 11,5; 11,6; 16,1; 16,8; 16,9; 17,3 (рис. 3.1.):

- не охоплене в чинній державній політиці завдання ЦСР 3.1. Знизити материнську смертність.

Заважають досягненню ЦСР такі проблеми та обмеження, як: відсутній цикл аналізу соціальної політики в Україні; недостатнє залучення громадськості / бізнесу / донорів до процесів визначення найнагальніших проблем, які викликають занепокоєння громадськості, а також до пошуку відповідних рішень; відсутність інституційного механізму інкорпорації ЦСР у державну політику [32, с.31-33].

Нами складено декомпозицію взаємозв'язків між показниками, які обрано для оцінювання соціальної безпеки та ЦСР (табл. 3.2). Побудова цієї матриця стане основою визначення сучасних пріоритетів державної політики, направлених на зміцнення соціальної безпеки.

Встановлено, що найбільше на соціальну безпеку буде впливати реалізація 4, 3, 10, 1, 2 та 9 ЦСР (табл. 3.3).

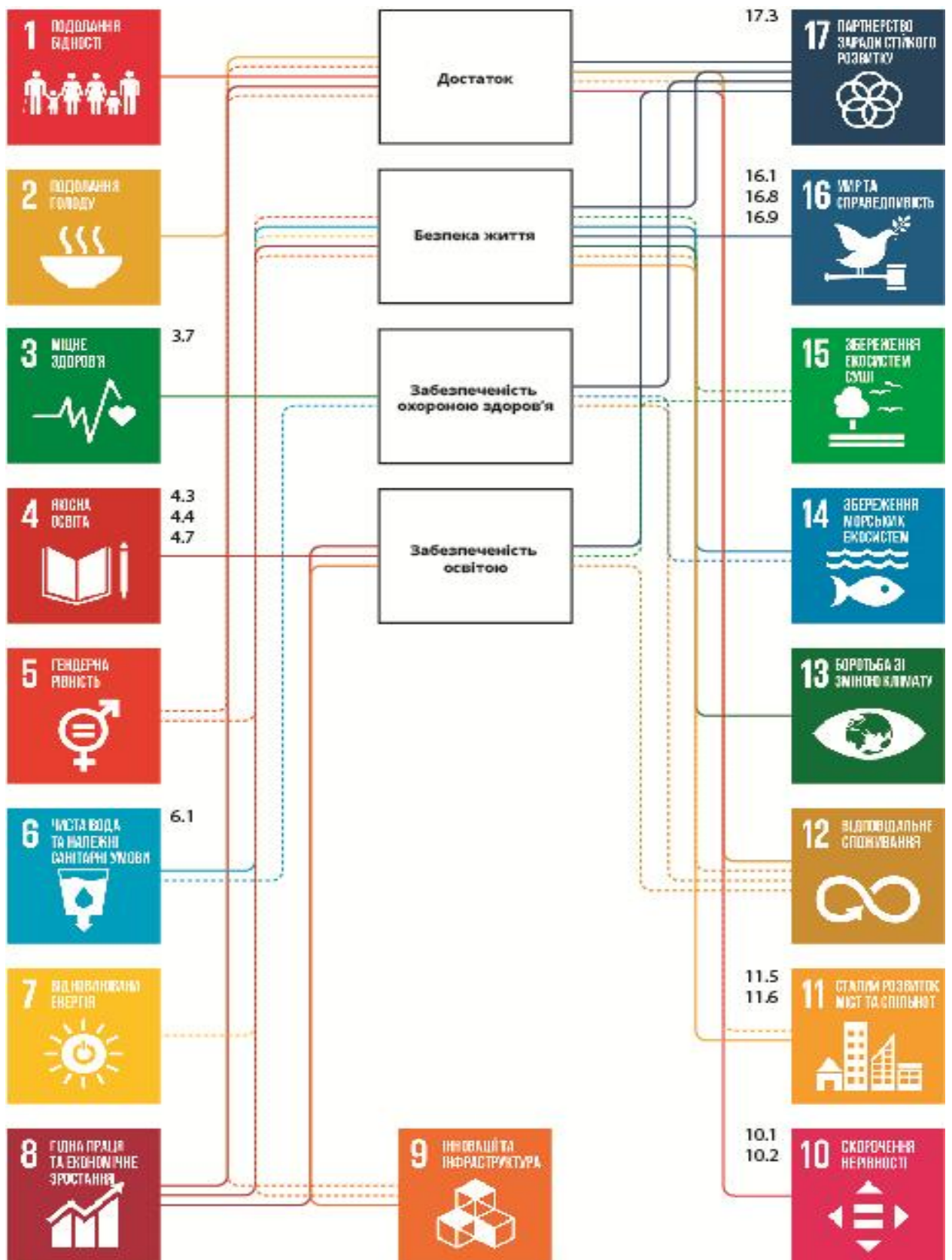

Рисунок 3.1 – Завдання ЦСР України, для яких не визначено індикатори виконання

Джерело: узагальнено автором

Таблиця 3.2- Матриця взаємозв'язків між показниками, які обрано для оцінювання соціальної безпеки та ЦСР

Показники \ ЦСР	1	2	3	4	5	6	8	9	10	11	16	17
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Безпека життя												
Кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві, тис			+				+			+		
Кількість загиблих на виробництві, тис										+		
Штатні працівники, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, % до облікової кількості штатних працівників			+							+		
Загальний рівень інвалідності у розрахунку на 1000 населення			+							+		+
Кількість дітей- інвалідів на 10 тис.дітей віком 0-17 років			+							+		
Кількість дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування на 10тис.дітей	+	+	+	+						+	+	+
Рівень злочинності, кількість злочинів на 100 тис. осіб населення;	+			+			+		+		+	
Кількість неповнолітніх, засуджених за скоєння злочинів на 10000 неповнолітніх	+			+			+		+		+	
Кількість неповнолітніх, які перебувають на обліку кримінальної поліції у справах дітей на 10000 неповнолітніх	+			+							+	
Кількість навмисних вбивств на 100 тис. населення, осіб				+							+	
Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення (на 1 особу, кг)							+		+		+	+
Добровільне страхування життя (застраховано протягом року) на 10000 нас.	+		+	+			+					
Кількість смертей у наслідок ДТП на 100 000 чол.									+		+	
Всього	5	1	6	6	-	1	4	5	2	8	5	3

Продовження табл. 3.2												
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Економічна захищеність												
Питома вага видатків на соціальний захист, % до ВВП	+	+	+	+					+			+
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму	+	+	+	+			+		+			
Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму для працездатної особи,разів	+	+	+	+			+		+			
Співвідношення середнього розміру пенсії до прожиткового мінімуму;	+	+	+									
Рівень безробіття населення працездатного віку за методологією МОП, % до економічно активного населення	+	+		+			+	+			+	+
Рівень тривалого безробіття у працездатному віці	+	+		+			+	+			+	+
Питома вага кількості штатних працівників, яким нарахована зарплата в межах прожиткового мінімуму для працездатної особи, %	+	+		+					+			
Відношення сум невиплаченої заробітної плати станом на кінець місяця до фонду оплати праці на кінець місяця, %	+	+		+					+			
Рівень зайнятості у працездатному віці	+	+		+			+	+				+
Частка витрат на харчування	+	+	+	+					+	+	+	
Споживання м'яса 1 особою в рік (кг)	+	+	+	+					+	+	+	
Споживання молока 1 особою в рік (кг)	+	+	+	+					+	+	+	
Споживання фруктів 1 особою в рік (кг)	+	+	+	+					+	+	+	
Питома вага житлової площі обладнані водопроводом,% до заг. житлової площі, у т.ч. міське населення							+		+		+	
- сільська місцевість	+						+		+		+	
Співвідношення середнього розміру пенсії та середньої заробітної плати в економіці, %	+	+	+									
Річний темп приросту реального ВВП на душу населення	+	+	+	+			+	+	+	+	+	+
Всього	16	15	10	13	-	2	6	6	10	7	7	5

Продовження табл. 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Забезпеченість охороною здоров'я												
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП.	+	+	+				+	+	+		+	+
Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб, осіб на 100 тис. осіб населення	+		+	+				+	+			+
Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб нас.	+		+	+				+	+			+
Чисельність хворих на серцево-судинні захворювання на 100 тис. осіб населення, які діагностувалися вперше	+		+	+				+	+		+	+
Чисельність хворих на онкологічні захворювання на 100 тис. осіб населення.	+		+	+				+	+			
Середня тривалість життя для новонароджених	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
Материнська смертність			+					+	+			
Смертність дітей до 5 років на 1000 живонароджених	+	+	+					+			+	
Частка осіб, які курять			+									
Всього	8	3	10	6	1	1	2	9	8	1	4	4
Забезпеченість освітою												
Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, % ВВП;	+	+		+				+	+		+	+
Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, % до заг.чис. пост. нас.у віці 6 – 17 р.	+	+	+	+			+	+	+	+		
Кількість учнів, які потребують підвезення	+		+	+			+		+	+		+
Кількість випускників, які отримали направлення на роботу (у % до випуску)	+	+		+	+		+	+	+		+	+
Кількість учнів, які навчаються у вечірніх школах (у % до заг. кількості)	+			+	+				+			
Обсяг видатків зведеного бюджету на науку, у % до ВВП		+	+	+		+	+	+	+	+	+	+
Охопленість дошкільною освітою	+			+					+		+	+
Всього	6	4	3	7	2	1	4	4	7	3	4	5
Разом	25	23	29	32	3	5	16	24	27	19	20	17

Джерело: складено автором

Таблиця 3.3 - Вплив показників, взятих для оцінювання соціальної безпеки, на досягнення ЦСР

Цілі	Назва	Кількість показників
4	Якісна освіта	32
3	Міцне здоров'я	29
10	Скорочення нерівності	27
1	Подолання бідності	25
9	Інновації та інфраструктура	24
2	Подолання голоду	23
16	Мир та справедливість	20
11	Сталий розвиток міст та спільнот	19
7	Відновлювальна енергія	17
8	Гідна праця та економічне зростання	16
6	Чиста вода та гідні санітарні умови	5
5	гендерна рівність	3

У результаті проведеного дослідження ми прийшли до висновку, що серед проаналізованих стратегічних документів відсутні ті, які направлені на вирішення ключових проблем, що впливають на рівень соціальної безпеки, а саме

- протидії ВІЛ-інфекції в Україні. Нині вкрай необхідною є розробка переконливих заходів, спрямованих на подолання поширенню цієї хвороби. З метою зменшення чисельності хворих на серцево-судинні захворювання потребує розробки Державна програма запобігання та лікування серцево-судинних захворювань. Слід сказати, що нині діє «Державна програма запобігання та лікування серцево-судинних і судинно-мозкових захворювань на 2006-2010 роки», яка на рівні держави не фінансується, а стає чинником розробки аналогічних регіональних програм;

- спрямовані на профілактику і виявлення онкозахворювань. За нашими дослідженнями, з липня 2019 р. була запланована реалізація програми «Безкоштовна діагностика», яка передбачала безкоштовні діагностичні обстеження (УЗД, мамографію, рентгенографію, ехокардіографію серця тощо) за направленням сімейного лікаря у лікарнях, які підписали договори з Національною службою здоров'я [33]. Однак програму відклали оскільки

виявилось, що медичні заклади ще не готові (недостатній рівень технологічного забезпечення);

- вирішення проблем із довозенням школярів на навчання в школи. Згідно наших досліджень, має місце закриття малокомплектних шкіл (в сільській місцевості) та труднощі в організації підвезення учнів до опорних навчальних закладів. Частка учнів, які потребують підвезення за досліджуваній період має тенденцію до зростання. Найбільше таких учнів у Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Львівській та Рівненській областях. Зазначимо, що процес оптимізації шкіл розпочався у 2016 р. Згідно Закону України «Про освіту» [34] сільські школи, де в класах навчається менше 5 осіб, мають закритися. У такому випадку за кошти місцевого бюджету має організовуватися безкоштовне довозення до найближчої опорної школи та у зворотному напрямку. Щоб право дітей, які проживають у сільській місцевості, на освіту не порушувалось, села мають продовжувати об'єднання в ОТГ, створювати опорну школу [35]. Вирішення проблеми з довозенням школярів є нагальним, адже у багатьох віддалених населених пунктах ця проблема належно не вирішена, отже порушуються їх права на доступ до освітніх послуг. Вагомою перешкодою фізичної доступності дошкільної та середньої освіти залишається незадовільний стан сільських автошляхів, що зумовлює систематичні пошкодження та швидку зношуваність шкільних автобусів. Безпека учнів та викладачів буде забезпечено за умови зменшення ризику виникнення дорожньо-транспортних пригод, загибелі та травмування дітей при перевезеннях шкільним автобусом. Окрім цього, учні, діти та педагогічні працівники будуть забезпечені безкоштовним підвезенням до місця навчання та додому;

- страхування життя громадян. Вважаємо, що за рахунок страхування громадяни мають змогу здійснювати довгострокове фінансове планування, яке надає їм впевненості у майбутньому та забезпечує соціальну стабільність в державі. Доречність страхування життя нами розглядається як:

- 1) можливість зменшити негативні наслідки таких ризиків, як втрата доходу внаслідок втрати працездатності особи або смерті годувальника сім'ї,
- 2) можливість накопичення коштів на пенсію та реалізацію планів у майбутньому.
- 3) страхові фонди, нагромаджені компаніями зі страхування життя стають джерелом інвестицій в економіку держави.

Таким чином, аналіз документів засвідчив, що наразі забезпечення соціальної безпеки з використанням стратегічного управління за інтегрованим принципом потребує удосконалення. Відсутній системоутворюючий та інтегруючий документ - розроблена та затверджена до виконання Державна стратегія соціальної безпеки, яка дозволить, на нашу думку, інтегрувати різні напрями її зміцнення, узгодить процес управління на різних рівнях, а також визначатиме механізм забезпечення.

3.2 Механізм забезпечення управління соціальною безпекою держави

За нашими дослідженнями соціальна безпека в Україні знаходиться у межах між небезпечним та незадовільним рівнями. З метою її зміцнення слід розробити та впровадити механізм, який би систематизував та надав цілісне уявлення про елементи системи управління, методи та засоби впливу на соціально-економічні процеси з метою їх регулювання та забезпечення соціальної безпеки. У загальному розумінні поняття «механізм» означає «систему, що визначає порядок певного виду діяльності» та характеризує «послідовність станів і процесів, які складають будь-яку дію» [36, с. 354]. Згідно Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» наша держава прагне до європейських стандартів життя. Задля цього рух уперед здійснюватиметься за такими векторами як [4]:

- вектор розвитку, що передбачає проведення структурних реформ, які сприятимуть підвищення стандартів життя;

- вектор безпеки, що передбачає гарантування безпеки держави, бізнесу та громадян;
- вектор відповідальності - гарантує кожному громадянину доступ до якісної освіти, медицини та інших послуг;
- вектор гордості передбачає повагу та толерантність, гордості за Україну, її історію, культуру, спорт тощо.

Ці вектори розвитку України ми розглядаємо крізь призму забезпечення соціальної безпеки, адже два з них, предметно акцентують увагу саме на ній (рис. 3.2).

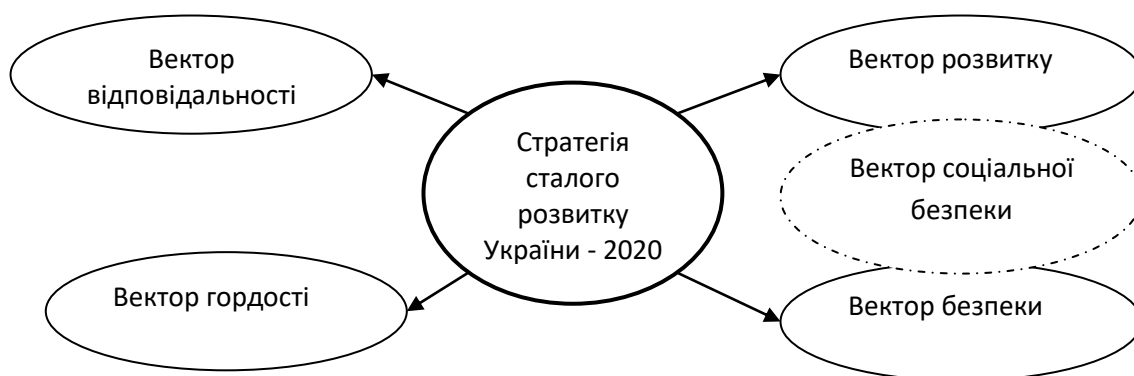

Рисунок 3.2 – Місце вектора соціальної безпеки у «Стратегії сталого розвитку Україна 2020»

Джерело: адаптовано автором на основі [4].

Спробуємо запропонувати структурний механізм зміцнення соціальної безпеки (рис. 3.3). Важливим у її формуванні та реалізації є досягнення Цілей сталого розвитку України до 2030 року. Цьому, на нашу думку, буде сприяти прийняття Державної стратегії соціальної безпеки. Варта погодитися з результатом дослідження Дихи М. [37, с.20], що перетворення в суспільстві супроводжуються змінами в уявленні про роль держави в її економічному і соціальному розвитку, у ступені й формах втручання держави в економіку, у засобах державного регулювання соціально-економічних процесів.

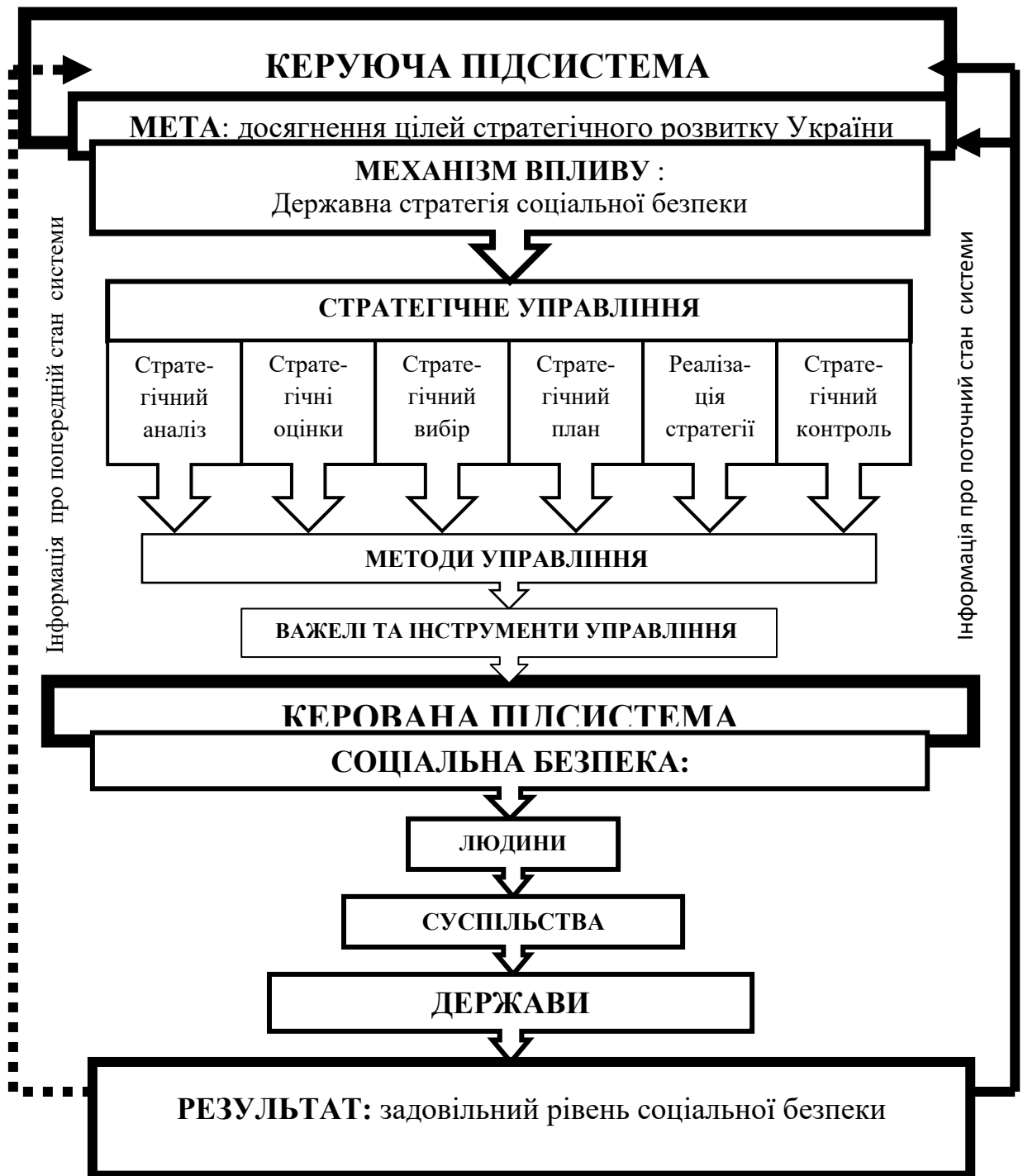

Рисунок 3.3 – Структурна схема взаємодії керуючої і керованої підсистем системи управління соціальною безпекою населення держави Україна

Класичним підходом у формуванні стратегій є їх розроблення відповідно до основних пріоритетів і цілей загальної стратегії розвитку. Зважаючи на те, що «в національній парадигмі сталого розвитку...необхідно зробити нові акценти, поставивши, з одного боку, у центр розвитку людину та її інтереси в конкретному середовищі життєдіяльності, а з іншого – забезпечити її потужним економічним інструментарієм, адекватним потребам виробництва і вимогам сталого розвитку» [1], тим самим підтверджується актуальність зміщення акценту на соціальну безпеку.

Стратегія соціальної безпеки у сучасних умовах передбачає [1] :

- змістовні орієнтири стратегічних змін у національному суспільстві;
- створення умов для процесів перетворень;
- забезпечення взаємодії факторів стратегічного розвитку з урахуванням концепції людського розвитку;
- параметричні зміни, які характеризують стан соціальної безпеки держави;
- функціональні орієнтири, які забезпечують досягнення Цілей сталого розвитку;
- часові орієнтири стратегічних змін в контексті зміцнення соціальної безпеки.

Стратегія виокремлює узагальнену модель дій, які спрямовані на досягнення мети за рахунок координації дій, ефективному використанні ресурсів, систему правил та методів реалізації стратегічної концепції розвитку об'єкта. Спрямування стратегії соціальної безпеки демонструє рис. 3.4.

Механізм забезпечення соціальної безпеки передбачає формування інституційного середовища, під яким слід розуміти сукупність правил, норми та санкції, що утворюють політичні, соціальні і юридичні рамки взаємодій між людьми та визначають контекст, в якому відбувається економічна діяльність [38].

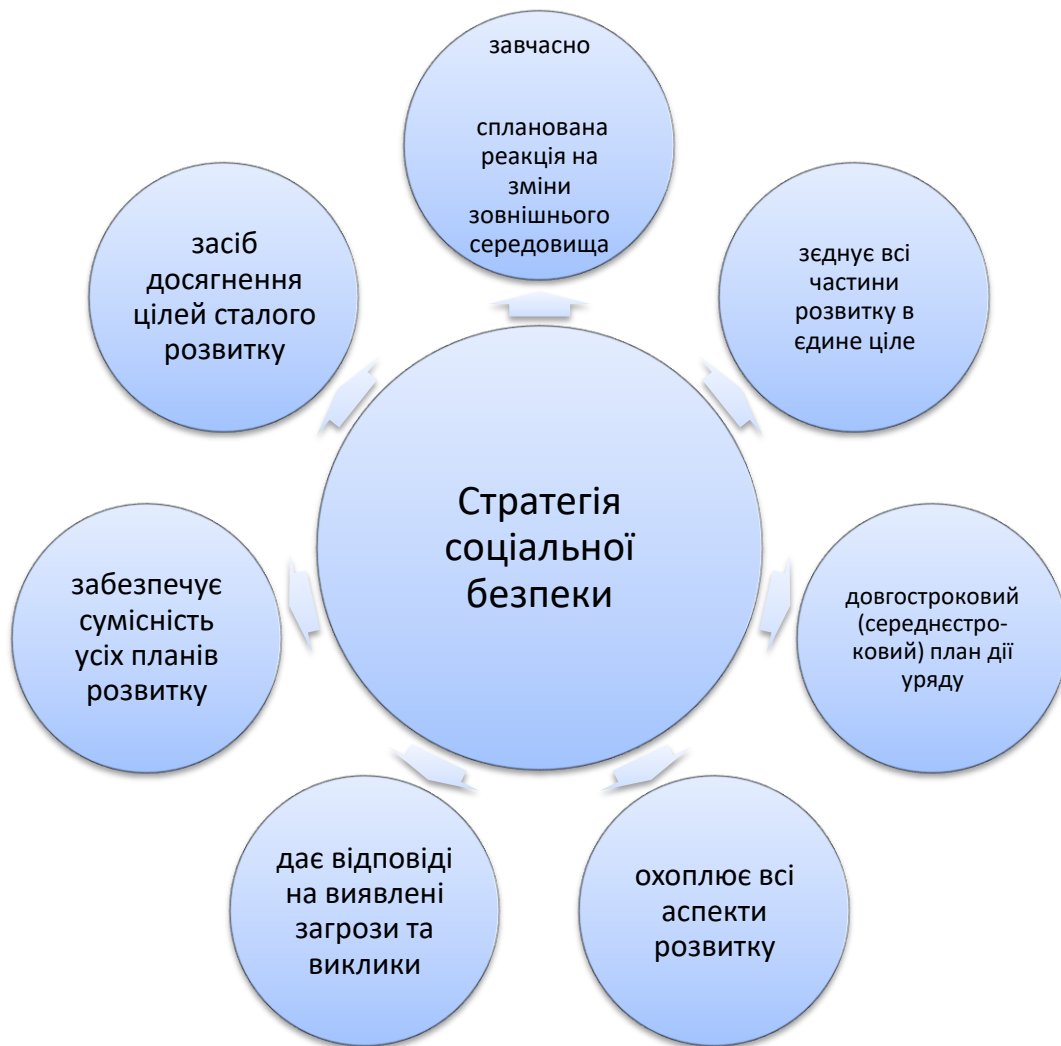

Рисунок 3.4 - Основне спрямування стратегії соціальної безпеки

Джерело: запропоновано автором

Чинне місце в механізмі відводимо стратегічному управлінню. Основними елементами стратегічного управління є: стратегічний аналіз, стратегічна оцінка, стратегічний вибір, реалізація стратегії, стратегічний контролінг. Стратегічний аналіз передбачає обґрунтування стратегічних альтернатив досягнення, які залежать від результатів діагностики і можуть передбачати стратегії, які: попереджують можливі загрози; усувають існуючі загрози; відновлюють рівень безпеки. У нашому випадку це має бути *стратегія, що попереджує прояв небезпек*. Стратегічна оцінка базується на такому підході: легше запобігти негативним тенденціям суспільства на стадії планування, ніж виявляти та ліквідовувати негативні наслідки на стадії впровадження стратегічної ініціативи.

Стратегічний вибір фокусується на виокремленні стратегічної альтернативи забезпечення соціальної безпеки. Стратегічні альтернативи це вибір різних стратегій, які дозволять досягнути Цілі сталого розвитку. Розрізняють наступні види стратегічних альтернатив:

- альтернативи поступового удосконалення, які передбачають корегування стратегії розвитку у відповідному сегменті економіки;
- альтернативи оновлення, які базуються на суттєвій зміні стратегії розвитку;
- інноваційні альтернативи, які призводять до радикальних змін стратегії під впливом науково-технічного прогресу.

Зазначимо, що у нашому дослідженні, ми будемо вишукувати альтернативи поступового удосконалення.

Стратегічний контролінг дасть змогу виявити як система, що самоорганізовується адаптується до умов середовища. Таким чином, стратегічне управління передбачає перетворення стратегії соціальної безпеки на поточні плани, програми і проекти. Стратегічне управління поєднує стратегічний підхід до постановки задач і програмноцільовий підхід до їх реалізації. Стратегічний контролінг слугує координаційно-контролюючою й аналітично-інформаційною підсистемою стратегічного управління соціальною безпекою.

Стратегічне управління повинно здійснюватись на загальновідомих принципах, які можна об'єднати у такі групи: законодавчі, орієнтуючі, технічні, управлінські, організаційні. Законодавчі принципи – це ті, які регулюють найважливіші відносини у системі соціальної безпеки шляхом встановлення загальнообов'язкових правил. Орієнтуючі принципи – спрямовані на пошук та втілення рішень. Вони слугують як методологічною, так й інформаційною основою забезпечення соціальної безпеки. До цієї групи принципів відносимо:

системність – закон діалектики, що обумовлює взаємний зв'язок явищ, причин та наслідків і зв'язків;

запобігання виникненню небезпеки – усунення найбільш небезпечних елементів в даній системі;

зниження ризику небезпеки – зменшення граничних значень певних параметрів;

інформованість – забезпечення знань про навколишню реальність.

Принцип нормування орієнтує на забезпечення певного значення показника. Управлінські принципи визначають відносини та взаємозв'язок між окремими стадіями й етапами процесу забезпечення соціальної безпеки. До них належать: відповідальність за прийняті рішення, контроль, безперервність управління, зворотний зв'язок, добір та відбір кадрів, мотивація тощо. Організаційні принципи сприяють реалізації науково обґрунтованих рішень. Серед них виділяємо: поєднання централізації та децентралізації, законності, плановості, об'єктивності, оптимальності, ефективності, регламентації завдань і функцій та ін.

Стратегічне управління направлене на зміцнення соціальної безпеки та має ґрунтуватись і на спеціальних принципах. Результати проведеного експертного дослідження свідчать про те, що основними принципами забезпечення соціальної безпеки за пріоритетністю нині є: додержання балансу соціальної справедливості та економічної ефективності; попередження виникнення соціальних загроз, ризиків, небезпек; соціальна відповідальність; підвищення соціальної свідомості у людини щодо самозбереження, самозахисту, саморозвитку; забезпечення безпеки соціального розвитку; перевага переговорним та мирним процесам у вирішенні конфліктів; інформаційна відкритість та прозорість [39] (рис. 3.5).

Розкриємо сутність цих принципів. *Додержання балансу соціальної справедливості та економічної ефективності.* Принцип соціальної справедливості втілюється за рахунок рівного доступу населення країни до всіх видів ресурсів, перерозподілу доходів у суспільстві та прояву турботи стосовно непрацездатних його членів.

Рисунок 3.5 – Пріоритетність принципів забезпечення соціальної безпеки

Джерело: складено на основі [39, с.140].

Ефективність вимагає концентрації ресурсів і результатів виробництва в обмеженій кількості найефективніших суб'єктів. «Водночас існують зони перетину вимог ефективності і справедливості. З одного боку, економічна ефективність ґрунтується на використанні широкого кола суспільних активів, що мають ціннісне інституційне походження і пов'язані з соціальною справедливістю (соціальний капітал, довіра, соціальна консолідація та стійкість суспільства до шоків, сукупна схильність до прийняття ризику). Тому довгострокова ефективність економіки, що функціонує і еволюціонує в умовах невизначеності, не може бути забезпечена без певного рівня соціальної справедливості. З іншого боку, ресурси, які суспільство виділяє і витрачає за критерієм соціальної справедливості, завжди обмежені наявним рівнем економічної ефективності, і суспільство у кожний момент часу має знаходити оптимальне співвідношення ефективності й справедливості. Для концептуального обґрунтування стратегії формування та розвитку соціальної ринкової системи в Україні необхідно розглядати економічну ефективність і

соціальну справедливість як спряжені сутності у контексті локальних та глобальних трансформацій» [40].

Попередження виникнення соціальних загроз. Позиція експертів є такою – необхідно діяти на попередження прояву небезпек і орієнтувати на це систему державного управління, а не на подолання негативних наслідків їх дії [39, с. 137]

Соціальна відповідальність. Зміцнення соціальної безпеки великою мірою залежить від того, чи є суб'єкти бізнесу соціально відповідальними. Поділяємо думку науковців, які вважають, що «поступово змінюється сприйняття працівниками справедливості винагороди за працю, ефективності використання власних знань, досвіду і навичок. Зростає значення позитивного іміджу підприємства, підвищується інтерес потенційних інвесторів до інформації про відповідність політики компаній етичним імперативам» [41, 42]. Актуальним є аналіз та оцінки корпоративною соціальною відповідальністю бізнесу [43] та успішне управління такою діяльністю.

Підвищення соціальної свідомості у людини щодо самозбереження, самозахисту, саморозвитку. Цього можна домогтися за рахунок таких багатогранних складових духовного життя людини і суспільства, як: духовне виробництво, духовна діяльність, духовне споживання, зокрема соціальних цінностей. Доцільність використання такого принципу пов'язуємо з такими процесами, як: поглиблення розколотості суспільства за системою світоглядно-ціннісних орієнтацій; посилення суперечностей у системі базисних суспільних, соціальних цінностей, зокрема між системою радянських цінностей у сфері соціального, духовного життя та новою системою ціннісних орієнтацій, які формуються у суспільстві; суперечності розвитку нового освітнього простору, пов'язані, зокрема, зі зниженням можливості доступу до освіти дітей, молоді з обмеженими матеріальними можливостями; зниження ролі науки, наукової діяльності; кризові явища в розвитку культури, зумовлені як зміною базових цінностей в системі

духовної культури, так і залишковим принципом фінансування тощо [44, с.53]. Погоджуємося з Куценко В., яка у своїй праці [45] , висловила думку, що ідеологічною основою забезпечення сталого розвитку є людиноцентрична система цінностей, яка передбачає створення ефективних каналів соціальної взаємодії та механізмів формування людського і соціального капіталів, умов для максимальної реалізації інтелектуального, культурного, творчого потенціалу людини і соціуму в цілому. Вважаємо, що така ідеологія повинна бути реалізована в ході реалізації запропонованого механізму.

Перевага переговорним та мирним процесам у вирішенні конфліктів. Створення мирного середовища є умовою розвитку держави та орієнтиром зміцнення соціальної безпеки. Враховуючи сучасний етап розвитку необхідно змінювати уявлення про шляхи вирішення конфліктів. Суттєвою є проблема мирного врегулювання конфліктів щодо повернення анексованих АР Крим та частини Сходу країни.

Інформаційна відкритість та прозорість. Відкритість визначається реальною діяльністю конкретних органів публічної влади з метою широкого інформування громадськості про свою роботу. Використання даного принципу надасть такі переваги: забезпечить ефективність управління, оскільки вона сприяє налагодженню зворотного зв'язку; сприяє зростанню довіри до влади. Важливість такого принципу полягає в тому, що він є інструментом забезпечення верховенства права та захисту інтересів сприяє розвитку громадянського суспільства в Україні. Згідно зі Стратегією сталого розвитку «Україна — 2020», серед довгострокових очікуваних результатів її впровадження є і забезпечення відкритості органів влади. Прозорість постає важливою характеристикою соціальних комунікацій органів влади, засобів масової інформації, громадян та громадських організацій тощо.

Вважаємо доцільним розширити чисельність принципів. Зокрема, пропонуємо, щоб механізм забезпечення соціальної безпеки ґрунтувався і на таких:

- пріоритетності, передбачає включення до механізму найбільш вагомих напрямів зміцнення соціальної безпеки, визначенні проблемних аспектів в кожній її складовій, реалізація яких дасть змогу найсуттєвіше нівелювати загрози;

- компетентності, спрямований на *зміцнення соціальної безпеки з чітким делегуванням повноважень компетентним органам управління;*

- домінування цінності людського життя, підкреслює пріоритети безпеки життя та захищеності людини, оскільки людське життя є джерелом особистої активності та суспільного співжиття, фундамент усіх благ людини. Досягти вершини, реалізувати задуми, розкрити свій потенціал людина може лише тоді, коли повноцінно живе;

- гармонізації суспільних та особистісних інтересів, яка повинна відбуватися за рахунок становлення та розвитку громадянського суспільства покликаного сприяти добробуту людини і дотримання високих стандартів життя. Саме громадянське суспільство є посередником між людиною і державою. Важливо, щоб кожен член суспільства був учасником різних добровільних об'єднань. Це сприятиме налагоджуванню співпраці з іншими членами суспільства або з державою. Результатом такої співпраці стане інтеграція власних інтересів та поглядів людини у суспільну мережу.

- ситуаційності, яка передбачає адекватну реакцію на зміни та вчасне перетворення. Розвиток економіки нині супроводжується мінливістю, невизначеністю та нестабільністю. Зовнішнє середовище впливає на її розвиток через призму незліченної кількості чинників прямої чи побічної дії, урахування яких вимагає відповідної реакції органів управління. Такою реакцією може бути впровадження необхідних змін з метою зміцнення соціальної безпеки. Зміна головним чином стосується системи управління, її структури, зокрема структури інформаційних процесів, процесів регулювання, прийняття стратегічних і поточних рішень. Наявність змін може призвести до проблем ефективного управління ними. Для того, щоб зміни відбувалися ефективно, ними потрібно керувати. Тому актуальним є

управління з урахуванням системного та ситуативного підходів. Реалізація цього принципу сприятиме адаптуванню запропонованої структури механізму до змін, і тим самим, сприятиме її мобільності.

Практична реалізація принципів та функцій управління процесами забезпечення соціальної безпеки передбачає застосування методів управління. Методи управління це – способи впливу суб'єктів управління на об'єкти управління. Основними з них є: адміністративно-розпорядчі, правові, організаційні, економічні та соціально-економічні. Всі вони органічно пов'язані між собою і орієнтують кожного з виконавців (трьох гілок влади) на розробку заходів зміцнення соціальної безпеки, їх виконання та контроль.

Основними важелями у структурі механізму є важелі організаційного та економічного спрямування. До організаційного спрямування відносимо: інституційний чинник, нормативно-правове забезпечення, інформаційне забезпечення та соціальну політику. До важелів економічного спрямування: постійний моніторинг та оцінка соціальної безпеки, ресурсне забезпечення (фінансові, трудові, матеріальні), програмно-цільовий підхід до реалізації цільових установок.

Впровадження стратегічного управління, на нашу думку, оптимально сприятиме досягненню обумовлених індикаторів Цілей сталого розвитку України. Особливістю є те, що в процесі розвитку системо утворюючим фактором служить часова складова, яка змінює оптимально вектор розвитку як цілої системи соціальної безпеки, так і окремих її складових. При цьому зазначимо, що категорія «оптимальність» має віртуальні та нечіткі ознаки. На наш погляд, для соціальної безпеки альтернативою оптимальності є цільова функція отримання позитивного синергетичного ефекту - перехід від меж небезпечного та незадовільного рівня до меж задовільного та оптимального. Синергетика відображає спільні дії та підкреслює узгодження функціонування взаємопов'язаних частин, що в кінцевому випадку впливає на поведінку системи соціальної безпеки в цілому. Синергетичні ефекти формують механізми стратегічних змін.

Ймовірність виникнення таких ефектів у системі соціальної безпеки збільшується за умови зменшення соціальних загроз. Цінність синергетичних ефектів ми пояснюємо тим, що вони виконують роль механізмів подолання бар'єрів. Для досягнення позитивних синергетичних ефектів у системі соціальної безпеки необхідна гармонійна система міжсекторальної координації внутрішньогалузевих цілей розвитку. У нашому дослідженні це: здоров'я, освіта, сільське господарство, транспорт, пенсійне забезпечення, соціальний захист, зайнятість, культура, спорт.

Перевага стратегічного підходу полягає у тому, що він не пристосовується до соціально-економічної динаміки, а формує у своїй системі адекватну цілеспрямовану своєчасну реакцію на відповідні зміни у середовищі з урахуванням його динаміки, що перетворює управління у гнучку, високо адаптивну, релевантну, результато-орієнтовну господарську систему. Таким чином, вважаємо за доречне застосовувати системний підхід до стратегічного управління соціальною безпекою.

Оскільки соціальна безпека в Україні знаходиться у межах між небезпечним та незадовільним рівнями, то це вимагає цілеспрямованого механізму до виваженої державної соціальної політики.

3.3 Прогнозування та перспективи зміцнення соціальної безпеки держави

Нині будь яка соціально-економічна система, у тому числі і система соціальної безпеки, не може покращуватися без передбачення майбутнього. Адже чим вищим є ступінь розроблення прогнозів, чим достовірнішими вони є, тим результативнішим є процес управління соціальною безпекою держави. Це, у свою чергу, приводить до стабільного розвитку та функціонування системи соціальної безпеки в цілому, що дає змогу адекватно реагувати на нові виклики та загрози. Прогноз – це ймовірне, науково обґрунтоване судження про майбутнє. Процедура розроблення прогнозів вважається прогнозуванням

Здійснюючи процедуру економічного прогнозування рівня соціальної безпеки ми виходимо з гіпотези, що ті тенденції, які мали місце за період 2008-2018 рр. певною мірою збережуться до 2025 року. Це дозволить нам встановити її стан за інерцією від сучасного моменту часу до горизонту прогнозу.

У контексті зміцнення соціальної безпеки прогнозування – це наукове передбачення, яке використовується як функція та метод управління з метою напрацювання ефективних рішень щодо перспектив управлінських процесів.

Наукове прогнозування будемо здійснювати дотримуючись таких принципів:

- наукової обґрунтованості, який передбачає, що прогнозування базуватиметься на знаннях щодо закономірності стану соціальної безпеки, враховує реалії соціально-економічного й політичного життя країни, використовує нову методику і методи;

- системності й цілісності, за допомогою якого соціальна безпека розглядається, з одного боку, як цілісний об'єкт, а з іншого – як сукупність напрямів (блоків) прогнозування;

- адекватності, який використовуватиметься як теоретична модель, яка має достовірно та всебічно відображати реальні процеси сучасності;

- адаптивності, який передбачає можливість коригування прогнозу в залежності від впливу факторів зовнішнього середовища;

- відповідності прогнозування його меті, так як слід врахувати цільові орієнтири прогнозування при виборі методичної бази його проведення, змістовне наповнення, часові терміну охоплення і т.ін.;

- інформаційної єдності, що базується на застосуванні необхідної та достатньої інформаційної бази для прогнозування соціальної безпеки;

- визначеності у часі – прогноз формується на конкретний період часу.

У теорії та практиці економічного управління для прогнозування використовуються різні методи. Їх вибір залежить від певних факторів, зокрема: від параметрів прогнозування, доцільності та доступності

інформації, бажаного ступеня точності, періоду прогнозування. Залежно від співвідношення зазначених чинників обирається конкретний метод прогнозування. Нами обрано кількісні методи, які ґрунтуються виключно на застосуванні статистичної інформації щодо стану та динаміки соціальної безпеки в минулому. Це означає, що результати прогнозу будуть залежати від тенденцій, що спостерігалися за період з 2008 до 2018 роки.

Прогнозування соціальної безпеки держави передбачає формування підсистеми забезпечення. Основними складовими цієї підсистеми, на нашу думку, виступає інформаційна та програмна. Визначальну роль відіграє інформаційна складова, яка суттєво впливає на результативність цього процесу. Процес формування інформаційного забезпечення прогнозування передбачає реалізацію наступних етапів:

- визначення мети прогнозування та його об'єкту (метою є визначення рівня соціальної безпеки за умови досягнення ЦСР);

- встановлення основних показників, які чинять вплив на соціальну безпеку (параметри визначено та використано для обчислення (пит. 2.3.), аналогічні параметри використані для прогнозу);

- визначення основних джерел та періоду формування інформації (джерелами слугують статистичні дані, а також прогнозні значення окремих показників, які подані в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна»;

- виявлення умов та обмежень при формуванні інформаційної бази (оскільки в Національній доповіді представлено цільові орієнтири показників на 2020 р. та 2025 р., прогноз показника соціальної безпеки буде здійснено на цей період);

- збір та систематизація одержаної інформації;

- представлення інформації щодо прогнозних даних у формі, придатній для аналізу.

Програмна складова підсистеми забезпечення прогнозування соціальної безпеки включає використання спеціалізованого програмного забезпечення.

Нами застосовано пакет «Аналіз даних» MS Excel, який спрощує та пришвидшує процес прогнозування. Результати прогнозу даних для обчислення соціальної безпеки представлено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4 – Прогнозні дані для розрахунку інтегрального показника соціальної безпеки України

Безпека життя	Прогнозоване значення	
	2020	2025
1	2	3
Кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві, тис. осіб	1,8	0,5
Кількість загиблих на виробництві, тис. осіб	0,11	0,08
Штатні працівники, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, % до облікової кількості штатних працівників	28,3	28,63
Загальний рівень інвалідності населення у розрахунку на 1000 населення	65	69
Кількість дітей- інвалідів на 10 тис.дітей віком 0-17 років	265	327
Кількість дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування на 10 тис.дітей	81	61
Рівень злочинності, кількість злочинів на 100 тис. осіб нас.	1419	1618
Кількість неповнолітніх, засуджених за скоєння злочинів на 10000 неповнолітніх	1,3	0,2
Кількість неповнолітніх, які перебувають на обліку кримінальної поліції у справах дітей на 10000 неповнолітніх	0,2	0,1
Кількість навмисних вбивств на 100 тис. нас., осіб	5,4	5,2
Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря (на 1 особу, кг)	26,35	19,0
Добровільне страхування життя (застраховано протягом року) на 10000 нас.	590	794
Кількість смертей у наслідок ДТП на 100 000 чол.	7,5	4,9
Економічна захищеність		
Питома вага видатків на соціальний захист, % до ВВП	9,91	10,6
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму	2,8	0,24
Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму для працездатної особи, разів	4,56	5,49
Співвідношення середнього розміру пенсії до прожиткового мінімуму	1,38	1,39
Рівень безробіття населення працездатного віку за методологією МОП, % до економічно активного населення	9,79	10,82
Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних)	0,51	0,2
Питома вага кількості штатних працівників, яким нараховано зарплату в межах прожиткового мінімуму для працездатної особи, %	4,23	3,32

Продовження табл. 3.4

1	2	3
Відношення сум несплаченої заробітної плати станом на кінець місяця до фонду оплати праці на кінець місяця, %	3,59	3,21
Рівень зайнятості у працездатному віці	64,53	63,72
Частка витрат на харчування, %	50	48,94
Споживання м'яса 1 особою в рік (кг)	53,38	54,11
Споживання молока 1 особою в рік (кг)	204	200
Споживання фруктів 1 особою в рік (кг)	58	62
Питома вага житлової площі обладнані водопроводом, % до заг. житлової площі, у т.ч. міське населення	78,2	78,4
сільська місцевість	41,01	48,1
Співвідношення середнього розміру пенсії та середньої заробітної плати в економіці, %	28,16	17,49
Річний темп приросту реального ВВП на душу населення	1,31	2,99
Індекс споживчих цін	117,4	119,94
Забезпеченість охороною здоров'я		
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, % ВВП	2,95	2,5
Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб, осіб на 100 тис. осіб нас.	377,2	443,6
ВІЛ- уперше	41,77	40,57
Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб нас.	49,41	38,76
Чисельність хворих на серцево-судинні захворювання на 100 тис. осіб населення, які діагностувалися вперше	3793	3091
Чисельність хворих на онкологічні захворювання на 100 тис.нас.	863	840
Середня тривалість життя для новонароджених, роки	72,98	74,47
Материнська смертність	28,14	24,9
Смертність дітей до 5 років на 1000 живонароджених	7,4	5,6
Частка осіб, які курять, чоловіки	28,84	16,97
жінки	3,5	0,5
Забезпеченість освітою		
Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, % ВВП	5,6	5,0
Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6 – 17 років.	79,3	78,8
Кількість учнів, які проживають на відстані більше 3 км від закладу і потребують	8,81	9,49
Кількість випускників, які отримали направлення на роботу (у % до випуску)	12,5	4,7
Кількість учнів, які навчаються у вечірніх школах (у % до заг. кіл-ті)	0,32	0,2
Обсяг видатків зведеного бюджету на науку, у % до ВВП	0,35	0,14
Охопленість дошкільною освітою, %	59	62

Джерело: розраховано автором

Використавши дані таблиці 3.5 спрогнозуємо інтегральний показник соціальної безпеки держави (табл. 3.5).

Таблиця 3.5– Прогнозна динаміка субіндексів та інтегрального показника соціальної безпеки

Рік	Субіндекси за складовими соціальної безпеки				Сума	Інтегральний показник соціальної безпеки ($I_{сб}$)
	безпека життя	економічна захищеність	забезпеченість охороною здоров'я	забезпеченість освітою		
	I_1	I_2	I_3	I_4		
2008	0,436	0,469	0,474	0,517	1,896	0,474
...
...
...
2020	0,709	0,496	0,569	0,440	2,213	0,553
2025	0,732	0,511	0,654	0,420	2,317	0,579
Темп зміни	167,89	108,98	137,97	81,24	122,15	122,15

Джерело: розраховано автором

Прогнозні дані свідчать про те, що до 2025 р. інтегральний індекс соціальної безпеки ймовірно буде знаходитися в межах від 0,553 у 2020 р. до 0,579 у 2025 р. (рис. 3.6).

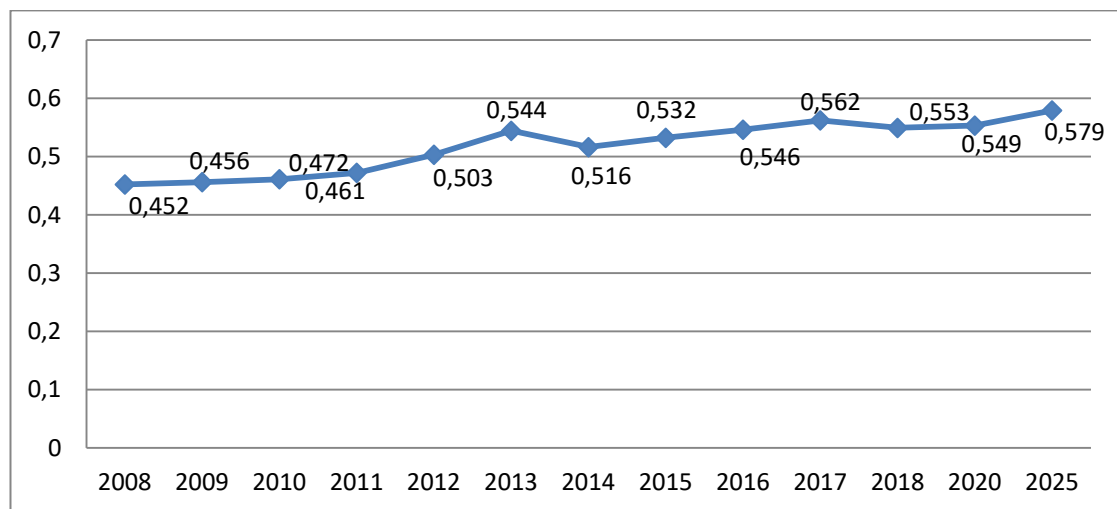

Рисунок 3.6 – Динаміка зміни інтегрального показника соціальної безпеки

*з урахуванням прогнозних показників складових соціальної безпеки

Оскільки наше дослідження спрямоване на розгляд соціальної безпеки в контексті сталого розвитку, то спробуємо для прогнозу інтегрального показника соціальної безпеки використати інформаційне забезпечення з використанням числових значень показників - цільових орієнтирів

досягнення Цілей сталого розвитку України (Додаток В). Розрахунок представимо в табл. 3.6

Таблиця 3. 6 – Прогнозна динаміка субіндексів та інтегрального показника соціальної безпеки до 2025 року

Рік	Субіндекси за складовими соціальної безпеки				Сума	Інтегральний показник соціальної безпеки ($I_{сб}$)
	безпека життя	економічна захищеність	забезпеченість охороною здоров'я	забезпеченість освітою		
	I_1	I_2	I_3	I_4		
2008	0,436	0,469	0,474	0,517	1,896	0,474
...
...
...
2020	0,727	0,534	0,652	0,497	2,411	0,603
2025	0,770	0,614	0,699	0,550	2,633	0,658
Темп зміни	176,61	130,92	147,47	106,38	138,87	138,87

Джерело: розраховано автором

Прогнозні дані свідчать про те, що за умови досягнення Україною індикаторів Цілей сталого розвитку, інтегральний індекс соціальної безпеки у 2020-2025 рр. ймовірно буде знаходитися в межах від 0,603 у 2020 р. до 0,658 у 2025 р. (рис. 3.7).

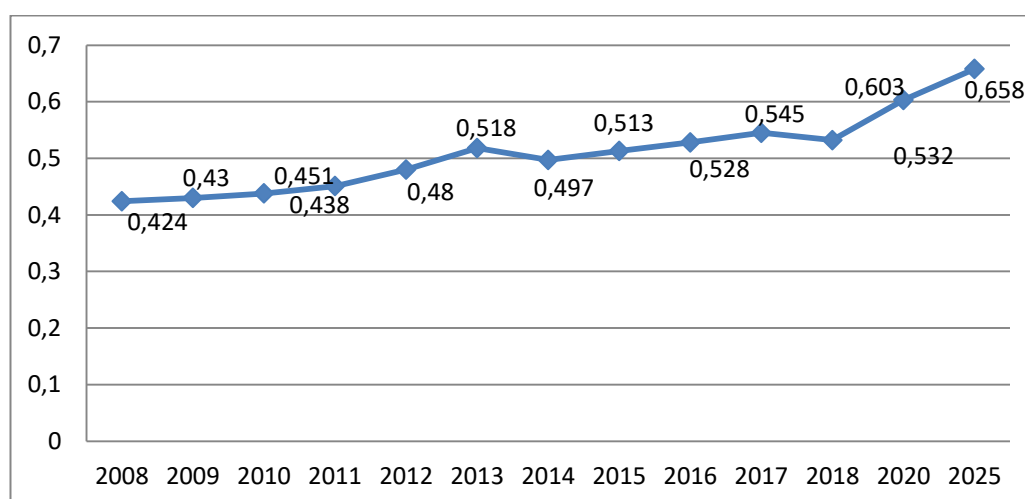

Рисунок 3.7 – Прогнозна динаміка зміни інтегрального показника соціальної безпеки

*з урахування досягнення показників ЦСР

Результати прогнозу інтегрального показника соціальної безпеки свідчать про те, що за умови досягнення Цілей сталого розвитку даний показник буде знаходитись у межах задовільного рівня безпеки, що безумовно є значно краще.

Сформуємо напрями зміцнення соціальної безпеки за визначеними нами складовими, а саме: безпека життя, економічна захищеність, забезпеченість охороною здоров'я та забезпеченість освітою (рис. 3.8). Більш детально охарактеризуємо ці напрями.

Розбудова миру в Україні є нагальною потребою, адже сьогодні в державі практично йде війна, під час якої можуть обмежуватись певні гарантії та свободи громадян. Пріоритетами сучасності є відновлення базової інфраструктури та соціальних установ, надання засобів для існування і економічного відновлення, підвищення безпеки громад, зміцнення соціальної згуртованості серед уразливих груп та громад, які постраждали від конфлікту на Сході України.

Збільшити кількість зайнятих осіб, охоплених соціальним страхуванням. Передбачає активізацію органів місцевого самоврядування щодо створення нових робочих місць, адже 60 % податку на доходи з фізичних осіб залишається у місцевому бюджеті. Разом із цим податком сплачується єдиний соціальний внесок, який є основою для виплати пенсій. Значна частина громадян працездатного віку не є учасниками страхування (кількість платників єдиного внеску є меншою, а ніж пенсіонерів). Таким чином, збільшення кількості зайнятих осіб, охоплених соціальним страхуванням дасть змогу підвищити рівень пенсійного забезпечення нинішніх пенсіонерів, а також пенсійне майбутнє тих осіб, які працюють і сплачують соціальний внесок.

Збільшення кількості громадян, які добровільно застрахували своє життя. Актуальність такого напрямку зміцнення соціальної безпеки полягає у тому, що медичне страхування є свого роду прикриттям від ризиків, що

Рисунок 3.8 - Напрями зміцнення соціальної безпеки за складовими
Джерело: запропоновано автором

загрожують здоров'ю та життю людини. Адже воно гарантує медичну допомогу у випадку хвороби людини та у факті нещасного випадку. Усвідомлення громадянами такої необхідності дозволить істотно заощадити витрати у цих ситуаціях. Потребує формування певної культури, яка спрямована на те, щоб громадяни піклувалися про своє життя і планували майбутнє.

Розширення допомоги сім'ям, які опинилися у складних життєвих умовах. Зазначимо, що до таких сімей (осіб) належать ті, які не можуть самостійно мінімізувати негативний вплив таких обставин, як: жорстке поводження з дитиною у сім'ї; ухилення батьків від належного виконання своїх батьківських обов'язків; особи та сім'ї, в яких існує проблема інвалідності; наміри жінок відмовитися від новонародженої дитини; сім'ї, в яких діти перебувають дитячих будинках чи школах-інтернатах; сім'ї, де її члени частково або повністю не можуть самостійно піклуватися про особисте життя (алкогольна, наркотична залежність, тубінфікування, ВІЛ-інфекція) тощо. Нині в органах місцевого самоврядування створені відділи (центри) соціальних служб, які надають інформаційні, психологічні, соціально-медичні та юридичні послуги.

Доречним, на нашу думку, є як налагодження ширшого інформування населення щодо видів допомоги, які надають ці служби, так і розробка нового напрямку соціальної підтримки — допомога на випадок непередбачуваних обставин (наприклад, обставини, які виникли внаслідок пандемії COVID-19). В цих умовах зростають вимоги до персоналу соціальних служб, який повинен володіти високими моральними якостями, відрізнитись готовністю до сприйняття і розуміння страждань людей, здатним допомагати людям в ситуаціях виникнення проблем і невдач.

Профілактична діяльність щодо протидії насильству. Пропонуємо: участь у різних проектах, спрямованих на обізнаність протидії насильства; проведення різноманітних тренінгів для представників засобів масової інформації стосовно висвітлення проблем насильства; кінопокази як

протидіяти кібербулінгу; квести з цієї тематики за участю учнів/студентів закладів освіти; ширше інформування громадськості стосовно того, куди звертатися у випадку насильства, інформування про наявність безкоштовних «гарячих ліній» тощо.

Проведення активної політики зайнятості, яка включає: професійне навчання безробітних, пошук і підбір роботи, оплачувані громадські роботи, зайнятість соціально незахищеної категорії громадян, сприяння переміщенню громадян в місцевості, де вірогідність знайти роботу вища, розвиток у безробітних підприємницьких вмінь та навичок з метою відкриття ними власної справи. Важливим, на нашу думку, створення нових робочих місць. На думку експертів, малий і середній бізнес в Україні приносить 55% валового внутрішнього продукту в економіку країни, зокрема частка малого бізнесу 16 % ВВП [46]. Пріоритетними сферами підприємництва є промисловість, сільське господарство та фермерство. Передбачався запуск «Програми з підтримки малого та середнього підприємництва», яка повинна була стартувати з лютого 2020 р. Дана програма була спрямована на видачу кредитів (під 7 % річних) на розвиток підприємницької діяльності на термін до п'яти років. Причому, під 5 % розміром до 1,5 млн грн. (виручка до 25 млн грн.. і створюються мінімум два робочі місця). Проте, реалізація цієї програми у зазначений термін не розпочалася.

Погоджуємося з результатами дослідження [47], що рекомендують розробляти програми молодіжного підприємництва; надавати безкоштовну юридичну та інформаційну підтримку на етапі відкриття власного бізнесу та пільгового кредитування та оподаткування з метою мінімізації безробіття серед молоді.

Сприяння зайнятості літніх людей. Оскільки в Україні має місце старіння населення, яке певним чином впливає на перспективи економічного розвитку, зростає роль використання потенціалу літніх людей. Трудове законодавство України нині не містить норм, які гарантують захист осіб літнього віку, відсутні стимули і гарантії створення гнучкої зайнятості для

цих осіб. Існує проблема, яка полягає у тому, що «немала частка літніх людей відчуває себе самотніми, непотрібними, а низький рівень суспільної інтеграції є чинником їхньої соціально-психологічної дезадаптації. Відповідно, одна з проблем політики й соціальної практики в нашій країні полягає у необхідності формування ставлення до старшого населення як до важливого ресурсу, а не соціального навантаження, використання можливостей людського капіталу літнього населення, яке збільшується [46, с.57]. Доцільним є стимулювання приватного сектору до зайнято сі осіб старшого віку. Це можуть бути такі стимули: субсидії на виплату частини заробітної плати; зменшення процентів за кредит на розвиток підприємництва, за умови працевлаштування таких осіб; фінансова допомога підприємству, яка працевлаштовує, чи дозволяє працювати значну частку працівників пенсійного віку тощо.

Забезпечувати підвищення продуктивності праці в усіх сферах економічної діяльності. Важливими напрямками підвищення продуктивності праці в Україні є такі:

- посилення значення інтенсивних важелів економічного зростання, що призводитиме до зменшення частки товарно-матеріальних витрат в операційних витратах;

- стимулювання роботодавців до впровадження енергозберігаючих технологій та технічних нововведень з метою збільшення частки витрат на робочу силу у структурі операційних витрат;

- реструктуризація зайнятості у напрямі збільшення частки інноваційної праці, що передбачає необхідність систематичного підвищення продуктивності праці, на противагу зайнятості за малопродуктивними формами економічної діяльності;

- зменшення частки «тіньової» економіки, протидія тінізації доходів;

- забезпечення відтворювальної та стимулюючої функції заробітної плати [48].

Підвищення рівня грошових доходів. Цього можна досягнути за рахунок: змін державного соціального стандарту (збільшення розміру прожиткового мінімуму), а також основних державних соціальних гарантій (збільшення мінімального розміру заробітної плати, пенсії за віком та інші соціальні виплати).

Посилення адресності соціальної допомоги. Сьогодні адресна соціальна політика зосереджує свої зусилля переважно на людях, які потребують особливого додаткового захисту. Це: малозабезпечені й багатодітні сім'ї; самотні матері; особи з інвалідністю з дитинства; діти з інвалідністю; особи, які не мають права на пенсію; внутрішньо переміщені особи тощо. В Україні більше ніж 130 категорій одержувачів соціальних виплат, які мають право на понад 120 видів пільг. На нашу думку, посилити адресність соціальної допомоги можна за допомогою розробки та впровадження універсальних програм. У той же час, «досвід соціально-благополучних країн демонструє факт приділення належної уваги саме профілактиці негативних соціально-економічних явищ, сутність яких полягає в запобіганні виникненню складних життєвих обставин, формами реалізації яких є, зокрема, соціальна реабілітація, інтеграція, реінтеграція тощо, тоді як в Україні систему надання соціальних послуг намагаються використовувати не як інструмент виведення осіб зі складних життєвих обставин чи недопущення потрапляння соціальних груп в складні життєві обставини, а як інструмент боротьби з бідністю» [49].

Впровадження недержавного пенсійного забезпечення. Зазначимо, що в Україні набрав чинності Закон «Про недержавне пенсійне забезпечення», який визначив структуру системи пенсійного забезпечення в Україні, яка складається з трьох рівнів, а саме: загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (солідарна система та накопичувальна); недержавного пенсійного забезпечення. Мета системи недержавного пенсійного забезпечення - забезпечити гідний рівень життя після виходу на пенсію. За оцінкою експертів «систему індивідуальних пенсійних заощаджень можна запроваджувати лише за наявності певних передумов.

По-перше, населенню треба добре розуміти недержавні фінансові установи та інструменти й довіряти їм. По-друге, мають бути надійні фінансові інструменти та фінансові ринки для стимулювання внутрішніх інвестицій і створення робочих місць. По-третє, зважаючи на високі адміністративні вимоги накопичувальної системи, приватний сектор повинен мати значний адміністративний потенціал. Наразі система недержавного пенсійного забезпечення не заохочує населення до ефективних заощаджень на пенсію. Вона надто дорога й не забезпечує належного інвестиційного доходу. Участь населення в ній мізерна, сприйняття більшістю громадян – негативне» [50].

Необхідним є: запровадження неоподатковуваних, добровільних, індивідуальних ощадних пенсійних рахунків у банках; для розміщення заощаджень пенсіонерів запровадити фінансові стимули; підвищувати фінансову обізнаність громадян шляхом поінформованості про пенсійні заощадження та варіанти підвищення рівня їхнього фінансового добробуту після досягнення пенсійного віку.

Покращити доступ до ринку праці осіб, які з різних причин відсторонені від суспільного життя. Ними є особи з інвалідністю. Для залучення цих людей до ринку праці необхідно: пристосувати робочі місця під потреби осіб з інвалідністю; розвивати гнучкі форми зайнятості (надомна праця, гнучкий робочий час тощо); сприяти вільному доступу до програм професійної орієнтації та професійного навчання; усунути дискримінації людей з інвалідністю при працевлаштуванні шляхом ліквідації поділу вакансій на «загальні» та «для інвалідів» [51, с.110].

Робота фахівців центру зайнятості з особами з інвалідністю потребує відповідного ставлення до цих осіб. Фахівці повинні вміння вислухати та намагатися допомогти у працевлаштуванні на такі види робіт, що враховують стану здоров'я осіб з інвалідністю. Це, в свою чергу, передбачає не лише дотримання вимог етикету і коректності в спілкуванні, але й емоційної участі у долі людини.

Створення внутрішньої системи безпечності харчових продуктів. В Україні з 20 вересня 2015 року набув чинності Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [52], який передбачає впровадження європейської моделі системи гарантування безпеки і якості продуктів харчування. Дана модель охоплює такі основні процеси як: належне планування виробничих, допоміжних і побутових приміщень з метою уникнення перехресного забруднення; чіткі вимоги до стану цих приміщень, обладнання та побутових комунікацій; захист харчових продуктів від забруднення тощо. Якості та безпечності харчових продуктів сприятиме: розвиток екологічно чистого аграрного виробництва; екологізація агровиробництва, яка спрямована на відновлення агроресурсного потенціалу землі, збереження довкілля й виробництво якісних та безпечних продуктів харчування [53, с. 53–59]; адаптація досвіду з виробництва, оброблення, зберігання, перевезення, реалізації харчових продуктів; екологічно безпечного землекористування; гігієнічне нормування і дотримання санітарно-епідеміологічних вимог до харчових продуктів; ветеринарно-санітарні вимоги та експертиза продовольчої сировини; удосконалення державного контролю за екологічним станом харчової продукції та здійснення державного контролю за обігом харчових продуктів; розвиток системи сертифікації сільськогосподарського виробництва тощо.

Впровадження нових технологій очищення стічних вод. Даний напрям зміцнення соціальної безпеки є актуальним, адже вода є основою здоров'я людини. Враховуючи те, що в Україні всі очисні споруди водоканалів були збудовані у 50–70 рр. минулого століття, то вони технологічно не придатні для очищення води. Нагальною є реконструкція чи заміна практично усіх очисних споруд. Пошук водоканалами джерел фінансування на ці потреби зводиться до змін тарифів на водопостачання та водовідведення. Важливим є адекватна реакція на зміни, що матимуть місце на різних ринках, зокрема: електроенергії, паливно-мастильних матеріалів, реагентів тощо.

Підвищення рівня знань щодо профілактики, тестування та лікування ВІЛ-інфекції. З цією метою нагальною видається схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на перспективи, проект якої був розроблений ще у 2018 році. Дана концепція передбачає:

- розвиток підходу громадського здоров'я для надання послуг, пов'язаних з ВІЛ;
- розроблення та затвердження місцевих цільових соціальних програм протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу з урахуванням специфіки та окремих потреб міст і областей;
- відновлення та підсилення практичної роботи клінік, дружніх до молоді, передбачивши можливість надання послуг для дітей та підлітків, які вживають психоактивні речовини за направленнями від суб'єктів, що надають соціальні послуги;
- включення до програм підготовки та підвищення кваліфікації лікарів первинної медичної допомоги комплексу питань щодо ВІЛ-інфекції та соціально небезпечних захворювань;
- запровадження системи постійного удосконалення професійних навичок та підвищення кваліфікації, в тому числі через ознайомлення з міжнародним досвідом та кращими практиками, медичного персоналу, який здійснює облік та лікування ВІЛ-позитивних осіб;
- вдосконалення існуючих освітніх програм з розвитку життєвих навичок для учнів, зокрема з предмету «Основи Здоров'я»;
- розроблення та запровадження освітніх заходів щодо профілактики ВІЛ, сексуального виховання та формування безпечної сексуальної поведінки серед підлітків і молоді [54].

Підвищення ефективності надання медичних послуг. Цьому сприятиме розпочата медична реформа, яка і направлена на досягнення кращих результатів у галузі охорони здоров'я. Згідно звіту ВООЗ та Світового банку успіх реформи буде залежати від [55]:

- успішного використання діючої моделі отримання доходів та пулінгу (концентрація інвесторів) ресурсів;
- належного бюджетного планування, яке має вирішальне значення для забезпечення фінансової дисципліни та сталості реформ;
- узгодження місцевого фінансування з національними пріоритетами та процесами реформ;
- розвитку потенціалу та механізмів для просування спільного розуміння пріоритетних цілей, підходів та рішень, а також розподіл обов'язків між Міністерством охорони здоров'я, НСЗУ, Міністерством фінансів та місцевими органами влади для досягнення високоефективного фінансування охорони здоров'я.

Погоджуємося з результатами досліджень Запухляк І., Ромашко О.[56], які чинником зміцнення безпеки здоров'я населення вбачають у розвитку управлінських компетенцій керівників медичних закладів.

Популяризація та утвердження здорового та безпечного способу життя та культури здоров'я. Цьому сприятимуть різні заходи, а саме: організація дозвілля населення на свіжому повітрі, популяризація зимових видів спорту та пропаганда активного дозвілля дітей та підлітків, залучення всіх вікових груп до занять фізичною культурою та спортом, проведення різноманітних турнірів з волейболу, баскетболу (інших видів спортивних змагань) серед ветеранів спорту; заходи, які спонукають батьків на особистому прикладі заохочувати дітей до систематичних занять фізичною культурою та спортом, зміцнення психологічних та емоційних стосунків в сім'ї шляхом об'єднання зусиль для досягнення спільних цілей; організація активного дозвілля дітей та підлітків в канікулярний період за місцем проживання; популяризація велосипеда, як екологічно чистого транспорту тощо. Погоджуємося з результатами досліджень [57], де актуалізується роль мас-медіа в управлінні змінами, покликаними гарантувати соціальну безпеку суспільства.

Ефективне функціонування системи охорони громадського здоров'я. Суть цієї системи полягає у тому, що вона є основою профілактичної медицини, яка направлена на зміцнення здоров'я. Системи охорони громадського здоров'я покликана змінити як державні підходи, так і свідомість кожної людини. Для цього слід поширювати правдиву інформацію про якість продуктів харчування, чистоту повітря, водойм, медичні послуги, які потрібні щоб зберегти здоров'я. Оцінити ефективність функціонування системи громадського здоров'я дозволить аналіз соціально-економічних показників, а саме: демографічних, інвалідизації населення, рівнів захворюваності, фізичного розвитку. Зазначимо, що в Україні відсутній закон, який регулює сферу громадського здоров'я. Згідно проекту закону України «Про систему громадського здоров'я» [58] функціями громадського здоров'я є: епідеміологічний нагляд; моніторинг та здатність реагувати на небезпечні чинники та надзвичайні ситуації щодо погіршення громадського здоров'я; захист здоров'я населення, в тому числі збереження навколишнього середовища, охорона праці і гарантування безпечності продуктів харчування; зміцнення здоров'я населення; профілактика хвороб; стратегічне керівництво в інтересах здоров'я та благополуччя; кадрове забезпечення системи громадського здоров'я; організаційне та фінансове забезпечення; налагодження комунікацій в інтересах здоров'я населення; наукове забезпечення системи громадського здоров'я.

Підвищення якості освітніх послуг. Гарантувати якість освіти мають передусім самі ж заклади освіти. Нині в Україні розбудовується загальнонаціональна система забезпечення якості вищої освіти. Функціонує Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти та незалежні установи оцінювання. Розбудовуються внутрішні системи якості вищої освіти. Якість вищої освіти залежить від стану матеріально-технічного та методичного забезпечення. Важливим є широка участь в інноваційних міжнародних проєктах [59]. Актуальним є широке *впровадження новітніх інформаційних технологій у навчальний процес*, які створюють умови для

оновлення змістовно-цільових та технологічних сторін навчання, змінюють схему передачі знань і методи навчання, результатом якого стає вища якість як навчального процесу, так і якість освіти загалом. Потребує розробки, створення та впровадження освітньо-професійних програм, які сприятимуть адаптації студентів до життя в інформаційному суспільстві. Важливим у вищій школі є дотримання стандартів освіти, оцінювання її з використанням критерію зайнятості випускників; організація навчання за такими спеціальностями та спеціалізація ми, які б максимально задовольняли сучасний ринок праці; налагодження тіснішої співпраці ЗВО з ринком праці з метою зменшення кількості безробітних з вищою освітою. Пріоритетним напрямом підвищення якості вищої освіти є практична підготовка молодих фахівців.

Активізація наукової діяльності в закладах вищої освіти. В контексті зміцнення соціальної безпеки така активізація є доречною оскільки сприятиме розвитку економіки, яка потребує збільшення об'ємів, розширення тематики та підвищення якості наукових досліджень. Саме в університетах України зосереджено основний потужний інтелектуальний і науковий потенціал держави, який і слід раціонально використовувати.

Основна проблема - це обмежене фінансування наукових досліджень. У більшості університетів основним джерелом фінансування останнім часом є фінансування досліджень за рахунок бюджету Міністерства освіти і науки України та профільних Міністерств інших відомств. Пошук додаткових джерел фінансування – одне з основних завдань колективів університетів. Одним із напрямів збільшення фінансування наукових досліджень в університетах є участь науковців у конкурсах на отримання міжнародних грантах.

Сприятиме зміцненню безпеки освіти буде і те, що на рівні держави вирішиться питання *одержання вищої освіти обдарованими, але незаможними громадянами* (наприклад, за рахунок надання повної або часткової фінансової допомоги).

Консолідація освітньої мережі в сільській місцевості. Закон України «Про освіту» посилює процеси децентралізації освіти. Загальна середня освіта фінансується з використанням субвенції з державного бюджету, які надходять до районних органів влади та безпосередньо об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Обсяги такої субвенції є зазвичай меншими, ніж проєктовані витрати. Тому для фінансування загальноосвітніх навчальних закладів місцеві органи влади змушені використовувати власні фінансові ресурси, що спонукає їх до перегляду освітньої мережі. Видатки на малокомплектні школи, які є в сільській місцевості, суттєво перевищують обсяги субвенції. Закриття малокомплектної школи та переведення учнів до сусідньої школи зменшує видатки місцевого самоврядування, проте не зменшує кошти, виділені в рамках освітньої субвенції (оскільки чисельність учнів залишається незмінною). У такий спосіб органи місцевого самоврядування можуть використовувати заощаджені ресурси для поліпшення умов навчання в інших загальноосвітніх навчальних закладах.

Консолідація шкільної мережі потребує першочергової реалізації таких заходів:

- перегляду штатних нормативів відповідно до вимог часу, зокрема, нормативи повинні враховувати фактичну спроможність фінансування місцевими органами влади технічного персоналу навчальних закладів;

- освітня субвенція повинна враховувати кошти для підвищення кваліфікації педагогічних працівників, оскільки з року в рік підвищуються вимоги до їх рівня підготовки;

- у випадку створення опорних шкіл необхідно забезпечувати створення округу опорної школи в межах ОТГ з її філіями. Потребує вдосконалення нормативно-правова база створення та функціонування опорних шкіл.

Нагальними є вирішення питань щодо визначення принципів, процедури відбору, територіального розташування та специфіки фінансування опорних закладів.

Формування у кожного громадянина потреби постійного підвищення свого освітнього рівня. Даний напрям можна реалізувати за рахунок освітньої складової соціальної безпеки, яка повинна орієнтувати зміст освітніх програм відповідно до поставлених ЦСР. Саме на освіту покладено організація і проведення екологічного навчання, забезпечення особистісного розвитку кожного громадянина. Переорієнтація освіти на засади сталого розвитку відбуватиметься за рахунок введення в навчальний процес питань сталого розвитку, пропаганди екологоцентричного способу життя, раціонального споживання і виробництва, забезпечення прав людини і гендерної рівності, не насильства, культурного розмаїття. Реалізація цих завдань залежатиме від змін масової свідомості населення. Рух суспільства до сталого розвитку формує потребу постійного переосмислення відомих і набуття нових знань. Члени суспільства повинні опановували ці знання та набувати навичок життєдіяльності в сучасному швидкозмінному світі. Людина повинна здобувати нові знання впродовж усього життя, а система освіти - гарантувати їй такі перспективи.

Таким чином, успішна реалізація запропонованих напрямів сприятиме як зміцненню соціальної безпеки, так і сталому розвитку країни.

Висновки до розділу 3

Дослідивши аспекти інтеграції соціальної безпеки у стратегічне національне управління, розглянувши структуру механізму забезпечення управління соціальною безпекою держави, прогнозування та формування напрямів її зміцнення, ми дійшли наступних висновків.

1. Перспективи зміцнення соціальної безпеки лежать у площині інтеграції у стратегічне національне управління. Запропоновано вважати інструментом стратегічного забезпечення соціальної безпеки – проактивну державну політику. Систематизовано та проаналізовано стратегічні документи національного масштабу, які спрямовані на зміцнення соціальної

безпеки з урахуванням досягнення Цілей сталого розвитку України до 2030 року. Дійшли таких висновків: зміщено акцент державної політики з напряму соціально-гуманітарного до військово-політичного; переважна більшість досліджуваних документів є середньостроковими (закінчуються у 2020 р.) та відображають завдання ЦСР; кожна ідентифікована нами ЦСР, яка спрямована на зміцнення соціальної безпеки, відображається у цих документах; є документи, які не вирішують жодного завдання ЦСР в контексті зміцнення соціальної безпеки; виокремлено складову-лідера – «економічну захищеність», на яку спрямовано найбільшу кількість стратегічних документів; певні завдання ЦСР не мають індикаторів виконання.

2. Складена матриця взаємозв'язків між показниками, які обрано для оцінювання соціальної безпеки та ЦСР, дала змогу встановити, що найбільше на соціальну безпеку буде впливати реалізація 4, 3,10, 1, 2 та 9 Цілі сталого розвитку. Не охоплено в чинній державній політиці такі завдання: зниження материнської смертності, протидія ВІЛ-інфекції, профілактика і виявлення онкозахворювань, вирішення проблем із довозенням школярів на навчання в школи. Зроблено висновок, що забезпечення соціальної безпеки з використанням стратегічного управління за інтегрованим принципом потребує удосконалення.

3. З метою зміцнення соціальної безпеки висловлено пропозицію розробити та впровадити механізм забезпечення, який надав би логічне та цілісне уявлення про елементи системи управління, методи та засоби впливу на соціально-економічні процеси з метою їх регулювання. Запропоновано структуру цього механізму, в основі якого закладено виважену державну соціальну політику. Акцентовано увагу на розробленні та затвердженні Державної стратегії соціальної безпеки, яка спрямована на запобігання проявам небезпек. Виважена стратегічна орієнтація стає необхідною умовою функціонування механізму.

4. У запропонованому механізмі забезпечення управління соціальною безпекою чинне місце відведено стратегічному управлінню. Окреслено його основні елементи, а саме: стратегічний аналіз, стратегічна оцінка, стратегічний вибір, реалізація стратегії, стратегічний контролінг. У структурі механізму акцентовано на важелях організаційного та економічного спрямування. Підкреслено важливість виникнення синергетичних ефектів у системі забезпечення управління соціальною безпекою, які здатні формувати механізми стратегічних змін. Для досягнення позитивних синергетичних ефектів необхідна гармонійна система міжсекторальної координації внутрішньогалузевих цілей розвитку.

5. Здійснено процес прогнозування інтегрального показника соціальної безпеки України з використанням кількісних методів, які базуються на використанні статистичної інформації, а також прогнозованих значень цільових орієнтирів досягнення Цілей сталого розвитку України 2025 року. Прогнозні дані свідчать про те, що за умови досягнення Цілей сталого розвитку до 2025 р. Інтегральний індекс соціальної безпеки, ймовірно, сягне проміжку від 0,603 у 2020 р. до 0,658 у 2025р. Цифрові значення вказують, що такий показник є задовільним рівнем безпеки, що, безумовно, є значно краще, аніж за період з 2008 по 2018 роки.

6. Нами сформовано напрями зміцнення соціальної безпеки за визначеними складовими. З метою зміцнення безпеки життя запропоновано: розбудову миру в країні; збільшити кількість зайнятих осіб, охоплених соціальним страхуванням, а також тих, які добровільно застрахували своє життя; розширення підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; активізація інформаційної політики, спрямованої на допомогу найбільш вразливим та найуразливішим верствам населення; ширшу профілактичну діяльність щодо протидії насильству. З метою зміцнення економічної захищеності запропоновано: проводити активну політику зайнятості; сприяти зайнятості літніх працівників; забезпечувати підвищення продуктивності праці; підвищувати рівень грошових доходів населення; посилювати

адресність надання соціальної допомоги; впроваджувати недержавне пенсійне забезпечення; розвивати підприємництво (пріоритет - сфера промисловості, сільське господарство, фермерство); покращити доступ до ринку праці осіб, які з різних причин відсторонені від суспільного життя.

7. З метою кращої забезпеченості охороною здоров'я та забезпеченості освітою запропоновано: створити внутрішню систему контролю за безпечністю харчових продуктів; впровадити нові технології очищення стічних вод; підвищити обізнаність громадян стосовно профілактики, тестування та лікування ВІЛ-інфекції; посилити потенціал та підвищити ефективність системи надання медичних послуг; популяризувати та утверджувати здоровий та безпечний спосіб життя та культуру здоров'я; сприяти ефективному функціонуванню системи охорони громадського здоров'я.

Результати досліджень, представлені у даному розділі, опубліковані у працях автора [2,41,59] переліку літературних джерел.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. Б. Є. Патона. 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2016. 72 с.
2. Ставнича Н.І. Інтеграція соціальної безпеки у стратегічне національне управління. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конферен. (Івано-Франківськ 28-29 квітня 2020 р.). ІФНТУНГ, 2020. С. 112-114.
3. Губарева І. О. Теоретичне визначення змісту поняття «економічна безпека» *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутрішніх справ*. Львів : Вид-во Львів.держ. ун-ту внутр. справ, 2009. № 2. с. 1 – 11.
4. Стратегія сталого розвитку України на період до 2020 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
5. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249935442>
6. Стратегія національної безпеки України до 2020 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
7. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
8. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
9. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80>
10. Стратегія подолання бідності до 2020 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248898080>

11. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
12. Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016- 2020 р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>
13. Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF>
14. Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016>
15. Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні URL: <https://moz.gov.ua/strategija>
16. Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80>
17. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
18. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80>
19. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF>
20. Загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4836-17>
21. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>
22. Національна стратегія у сфері прав людини (до 2020 року). URL <https://www.kmu.gov.ua/npas/248740679>

23. Загальнодержавна соціальна програма поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 роки . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/178-18#Text>

24. Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF>

25. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80>

26. Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/902-2014-%D1%80>

27. Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-%D1%80>

28. Національна стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

29. Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#n8>

30. Загальнодержавна цільова соціальна програма протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1708-18>

31. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні (2013-2020) . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>

32. Аналіз державних стратегічних документів щодо врахування адаптованих для України Цілей Сталого Розвитку до 2030 рок: Аналітична доповідь. К: Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 84 с.

33. Які послуги увійдуть у програму «Безкоштовна діагностика» з липня 2019 року, – МОЗ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yaki-poslugi-uvijdut-u-programu-bezkoshtovna-diagnostika-z-lipnya-2019-roku-moz>

34. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
35. Учителів не забагато, це просто неоптимізовані школи. Ганна Новосад. URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/uchyteliv-ne-zabagato-ce-prosto-neoptymizovani-shkoly-ganna-novosad>
36. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. М.: Азбуковник, 1999. 944 с.
37. Dykha M. V. Economic mechanism toolkit for state regulation of socioeconomic processes. *Actual Problems of Economics*. 2016. № 5 (179). P. 20–29
38. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Б. Є. Патона. К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН», 2012. 72 с.
39. Новікова О. Ф., Сидорчук О. Г., Панькова О. В. та ін. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія. Київ ; Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.
40. Економічна ефективність vs соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи : кол. моногр. / НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. 350 с.
41. Ставнича Н.І. Корпоративна соціальна відповідальність як інноваційний чинник розвитку сфери послуг. *Стратегічно-інноваційний розвиток суб'єктів економічної системи в умовах глобалізації*: матеріали Міжнар. науково-практичної інтернет-конференції, (Кременчук, 16-18 листопада 2016 року). Кременчук, КрНУ, 2016. с. 248-249.
42. Грішнова О.А., Никитюк Т.О. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. Социально-экономические аспекты промышленной политики. *Актуальные проблемы управления человеческими ресурсами и маркетинга в контексте стратегии развития Украины*: Сб. науч. тр. Т.1 . НАН Украины, Ин-т экон. пром-ти; Донецьк, 2007. С. 23—32.

43. Dykha M., Cheban Y., Bilyk O., Siryk Z., Khytra O. and Dudnyk A. Management of Corporate Social Activity in the Organization. *International Journal of Management*. 2020. Volume 11 (5). pp. 97–107.
44. Скуратівський В.А. Трощинський П.К., Ситник П.К. Управління соціальними гуманітарним розвитком: навч. посіб. К. : НАДУ, 2009. Ч. 1. - 456 с.
45. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку. К.: НВО "Видавництво "Наукова думка" НАН України", 2010. С. 64–66.
46. .Проблеми малого та середнього бізнесу: погляд експерта URL: <https://appu.org.ua/main-news/problemi-malogo-ta-serednogo-biznesu-poglyad-eksperta/>
47. Novikova O., Ostafiichuk Y., Khandii O. Social justice and economic efficiency of the modern labor market . *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. № 3. P. 145-151.
48. Лісогор Л.С. Продуктивність праці в Україні: проблеми та перспективи підвищення. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/14/14.pdf>
49. Миськевич Т. Реформування системи надання соціальних послуг в Україні. *Громадська думка про правотворення*. 2019. № 4 (169). С. 12–16. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/4.pdf>.
50. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: оцінка та рекомендації. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/07/Voluntary_Private_Pensions_in_Ukraine-Assessment_jul2019_ua.pdf
51. Національна доповідь “Про становище інвалідів в Україні” . URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=66E488AA523D0FE189AEC1682352A3B5?art_id=84421&cat_id=95432.
52. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T141602.html

53. Лобозинська С. М., Назаркевич О. Б. Стимулювання екологізації агровиробництва у формуванні продовольчої безпеки України. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 3 (31). С. 53–59

54. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2019-2023 роки. URL: https://moz.gov.ua/uploads/1/5670-pro_20180621_1.pdf

55. Україна: огляд реформи фінансування системи охорони здоров'я 2016–2019. URL: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0018/425340/who-wb-joint-report_ukr_full-report_web.pdf?ua=1

56. Запухляк І. Б., Ромашко О. М. Розвиток управлінських компетенцій керівників медичних закладів як чинник зміцнення безпеки здоров'я населення *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (серія: Економіка та управління в нафтогазовій галузі)*, 2020 (1 (21)), 35-48

57. Гандір Хатем, Кісь С. Я., Петренко В. П. Роль мас-медіа в управлінні змінами, покликаними гарантувати соціальну безпеку суспільства *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. (Серія „Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості”)*. Випуск (21), 2020. С.143-155.

58. Проект Закону України «Про систему громадського здоров'я». URL: https://moz.gov.ua/uploads/1/5636-pro_20180620_1.pdf

59. Petryna M. , Stavnycha N. , Tarayevska L., Rishchuk L. and Kushlyk O. «A methodological approach to the evaluation of the effectiveness of innovative projects». *International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters*, Kryvyi Rih, 2020, Vol.166.

ВИСНОВОК

Проведені у дисертаційній роботі дослідження дали змогу зробити висновки та сформулювати пропозиції теоретичного та науково-практичного спрямування щодо розв'язання наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних та науково-методичних засад і розробленні практичних рекомендацій щодо зміцнення соціальної безпеки з позицій досягнення Цілей сталого розвитку України. Отримано такі результати:

1. Узагальнення теоретичних положень щодо забезпечення соціальної безпеки в контексті сталого розвитку суспільства дало змогу розробити теоретико-методичний підхід до її дослідження, основою якого є запропонована модель системи соціальної безпеки держави, до структурних елементів якої включено безпеку людини, в основі якої – праця чи соціальний захист, а також стійке функціонування інститутів охорони здоров'я й освіти, що служить концептуальним інструментом удосконалення процесу забезпечення соціальної безпеки та сприяє реалізації Цілей сталого розвитку України. Використання запропонованого теоретико-методичного підходу дало змогу сформулювати інформаційне забезпечення, виявити взаємозв'язок та вплив соціальної безпеки на досягнення Цілей сталого розвитку.

2. Удосконалено понятійно-категоріальний апарат дослідження, шляхом уточнення змісту понять: «безпека», яку розглядаємо як стан держави, що дає можливість підтримувати соціально-економічний розвиток у напрямі досягнення стратегічних цілей, і водночас сприяє протидіяти наявним та потенційним загрозам; «соціальна безпека», яку розглядаємо як такий рівень захищеності людини, що дає змогу використовувати її потенціал завдяки створенню безпечних умов життя та можливості задовольняти потреби, серед яких найважливішими є: доступ до засобів існування, здоров'я та довголіття; доступ до знань, - усе це сприятиме забезпеченню сталого розвитку суспільства.

3. На базі існуючих наукових розробок удосконалено методичний підхід до визначення інтегрального показника рівня соціальної безпеки держави, у структурі якого агрегуються індекси безпеки життя, економічна захищеність, забезпеченість охороною здоров'я та забезпеченість освітою, враховані показники детерміновані в контексті досягнення Цілей сталого розвитку України, що дало змогу оцінити існуючий рівень соціальної безпеки, тенденції його зміни, визначити та кількісно оцінити вплив кожного індексу на зміну рівня соціальної безпеки. Запропонований підхід має інноваційний характер та виступає інструментом комплексної оцінки стану соціальної безпеки держави в контексті сталого розвитку.

4. Встановлено, що передумовою забезпечення соціальної безпеки держави є процеси, які характеризують зміни основних макроекономічних показників. Виявлено загрози соціальній безпеці крізь призму показників, які чинять вплив на безпеку життя громадян, їхню економічну захищеність, забезпеченість охороною здоров'я та забезпеченість освітою. З'ясовано, що загрозами є: зниження моральних критеріїв у суспільстві; негативні тенденції, пов'язані із травматизмом громадян та інвалідністю; зменшення частки дітей, позбавлених сімейних форм виховання; зростання рівня бідності; високий рівень безробіття; зниження витрат домогосподарств на харчування; високі показники захворювання населення та смертності; відновлення негативних тенденції до розповсюдження важких інфекційних хвороб; поява невідомих захворювань; низький рівень охопленості дітей віком 3-5 років дошкільними навчальними закладами; зростання частки учнів, які потребують підвезення до школи; зниження кількості випускників, які отримують направлення на роботу; збереження негативних тенденцій фінансування науки.

5. З'ясовано, що інтегральний показник соціальної безпеки засвідчує тісний зв'язок із загальними тенденціями соціально-економічного розвитку країни. Загалом за 2008-2018 рр. він перебуває в числовому діапазоні між небезпечним (0,474) та незадовільним (0,579) рівнями.

Загальний приріст показника соціальної безпеки складає 22,7 % в основному завдяки поліпшенню ситуації впродовж 2016-2018 рр. Визначені основні складові та індикатори їх вимірювання свідчать про те, що позитивні зрушення, пов'язані із підвищенням рівня соціальної безпеки за складовою «безпека життя» – зростання індексу забезпечує 64,7 % приросту інтегрального показника; «економічна захищеність» - 16,5 % та «забезпеченість охороною здоров'я» - 32,6 %. Складова «забезпеченість освітою» виявилась такою, що гальмує розвиток соціальної безпеки держави. Оцінено вплив наслідків анексії АР Крим та окупації частини Донбасу на втрати соціальної безпеки за 2015-2018 рр., які щорічно становлять близько 25 % рівня соціальної безпеки держави.

6. Запропоновано розглядати перспективи зміцнення соціальної безпеки крізь призму її інтеграції у стратегічне національне управління. Систематизація та аналіз стратегічних документів національного масштабу, спрямованих на зміцнення соціальної безпеки з урахуванням досягнення Цілей сталого розвитку України, дав змогу дійти таких висновків: переважна більшість документів є середньостроковими та відображають завдання ЦСР; кожна ідентифікована ЦСР відображена у цих документах; є документи, які не вирішують жодного завдання ЦСР в контексті зміцнення соціальної безпеки; тринадцять завдань ЦСР не мають індикаторів виконання; виокремлено складову лідера, це - «економічна захищеність», на яку спрямовано найбільшу кількість стратегічних документів. Складена матриця взаємозв'язків між показниками, які обрано для оцінювання соціальної безпеки та ЦСР. Побудова цієї матриці стала основою визначення сучасних пріоритетів державної політики, спрямованих на зміцнення соціальної безпеки.

7. Запропонована структурна схема взаємодії керуючої і керованої підсистем системи управління соціальної безпекою населення держави Україна, особливістю якої є виважена державна соціальна політика, яка направлена на попередження прояву небезпек. Акцентовано увагу на

основних її елементах та принципах реалізації. Підкреслено важливість врахування синергетичних ефектів у системі забезпечення управління соціальною безпекою. Реалізація запропонованого забезпечення сприятиме формуванню дієвих заходів щодо зміцнення соціальної безпеки у довгострокових стратегіях на державному та регіональному рівнях.

8. Прогнозування інтегрального показника соціальної безпеки України на перспективу проведено з урахуванням виявлених тенденцій попереднього періоду, а також числових значень показників - цільових орієнтирів досягнення Цілей сталого розвитку України. Виходячи з результатів прогнозування, окреслено пріоритетні напрями зміцнення соціальної безпеки держави за визначеними складовими.

Додаток А

Моніторинг досягнення Цілей Сталого розвитку України в контексті забезпечення соціальної безпеки

	2015	2016	2017	2018	Цільовий орієнтир	
					2020	2025
Ціль 1. Подолання бідності						
Завдання 1.1. Скоротити в 4 рази рівень бідності, зокрема шляхом ліквідації її крайніх форм						
1.1.1 *, %	58,3	58,6	47,3	43,2	30,0	20,0
1.1.2 * %	2,4	2,0	1,9	1,8	0,5	0
Завдання 1.2. Збільшити охоплення бідного населення адресними програмами соціальної підтримки						
1.2.1 *, %	63,0	70,3	73,6	70,9	65,0	75
Завдання 1.3. Підвищити життєстійкість соціально вразливих верств населення						
1.3.1. *рази	1,5	1,4	1,6	1,5	1,6	1,4
1.3.2. *, %	54,6	51,4	49,6	49,4	50,0	40,0
Ціль 2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства						
Завдання 2.1. Забезпечити доступність збалансованого харчування на рівні науково обґрунтованих норм для всіх верств населення						
2.1.1. *, кг/рік	50,9	51,4	51,7	52,8	61,0	71,0
2.1.2 *, кг/рік	209,9	209,5	200,0	197,7	270,0	320,0
2.1.3. *кг/рік	50,9	49,7	52,8	57,8	65,0	78,0
Знизити волатильність цін на продукти харчування						
2.4*%	144,0	108,5	113,4	111,5	105,0	105,0
Ціль 3. Міцне здоров'я і благополуччя						
Завдання 3.1. Знизити материнську смертність						
3.1.1. *, на 100 000 живонароджених	15,1	12,6	9,1	12,5	11,8	11,4
Завдання 3.2. Мінімізувати смертність, якій можна запобігти, серед дітей віком до 5 років						
3.2.1. *, випадків на 1000 живонароджених	9,3	8,8	8,9	8,3	8,5	7,5
Завдання 3.3. Зупинити епідемії ВІЛ/СНІДу та туберкульозу, у тому числі за рахунок використання інноваційних практик та засобів лікування						
3.3.1. *, на 100 000 населення	37,0	40,0	42,8	42,8	30,9	24,9
3.3.2. *, на 100 000 населення	55,9	54,7	51,9	50,5	51,7	45,4
Завдання 3.6. Знизити рівень отримання тяжких травм і смертності внаслідок ДТП, у тому числі за рахунок використання інноваційних практик реанімування, лікування та реабілітації постраждалих унаслідок ДТП						
3.6.1. *, на 100 000 населення	12,6	12,4	12,1	10,5	11,0	11,0-10,0
Завдання 3.8. Знизити поширеність тютюнокуріння серед населення з використанням інноваційних засобів інформування про						

негативні наслідки тютюнокуріння						
3.8.1. *%	5,0	5,1	5,2	4,8	4,5	4,0
3.8.2. *, %	31,4	34,4	28,9	27,9	27,0	23,0
Завдання 3.9.	Здійснити реформу фінансування системи охорони здоров'я					
3.9.1. *, %	48,78	52,29	47,45	40,0	35,0
Ціль 4 Якісна освіта						
Завдання 4.2	Забезпечити доступність якісного дошкільного розвитку дітей					
4.2.1. *, %	55,	57,0	59,0	58,0	80,0	90,0
Ціль 6 Чиста вода та належні санітарні умови						
Завдання 6.1	Забезпечити доступність якісних послуг з постачання безпечної питної води, будівництво та реконструкцію систем централізованого питного водопостачання					
6.1.1. *, %	34,3	35,4	36,6	37,4	70,0	95,0
6.1.3 *, %	77,8	77,8	78,0	78,1	95,0	100,0
Ціль 8 Гідна праця та економічна зростання						
Завдання 8.1	Забезпечити стійке зростання ВВП на основі модернізації виробництва, розвитку інновацій, підвищення експортного потенціалу, виводу на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості					
8.1.1. *%					104,0	106,0
Завдання 8.3	Підвищити рівень зайнятості населення					
8.3.1. *, %	64,4	64,2	64,5	66,1	66,0	68,0
Завдання 8.5	Сприяти забезпеченню надійних та безпечних умов праці для всіх працюючих, зокрема шляхом застосування інноваційних технологій у сфері охорони праці та промислової безпеки					
8.5.1. *, % до рівня 2015 р	4,4	4,4	4,4	4,4	3,3	2,64
8.5.2. *, % до рівня 2015 р	0,3	0,3	0,3	0,3	0,21	0,15
8.5.3. *, %	29,5	26,0	26,0	28,4	22,0	17,0
Ціль 9 Промисловість, інновації та інфраструктурв						
Завдання 9.5	Створити фінансову та інституційну системи (інноваційну інфраструктуру), що забезпечуватимуть розвиток наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок					
9.5.1. *, %	0,55	0,48	0,45	0,47	1,5	2,0
Ціль 10 Скорочення нерівності						
Завдання 10.5	Провести реформу пенсійного страхування на засадах справедливості та прозорості					
10.5.1. *%	39,5	34,4	34,6	29,8	35,0	37,0
Ціль 11 Сталий розвиток міст та громад						
Завдання 11.5	Зменшити негативний вплив забруднюючих речовин, у т. ч. на довкілля міст, шляхом використання інноваційних технологій					
11.5.1, *% до рівня 2015 р	66,7	72,1	60,8	59,0	Дані очікуються	
Ціль 16 Мир, справедливість та сильні інститути						
Завдання 16.1	Скоротити поширеність насильства					
16.1.1. *у розрахунку на 100 000 осіб	8,2	8,0	7,8	7,7	7,5	6,0

*- детальний опис завдань ЦСР Україна 2020 подано у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» URL: file:///C:/Users/Asus/Desktop/SDG%20leaflet%20ukr_F.pdf

Показники, що формують індекс «Безпека життя»

Рік	Кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві, тис	Кількість загиблих на виробництві, тис	Штатні працівники, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, % до облікової кількості штатних працівників	Чисельність інвалідів у розрахунку на 1000 населення	Кількість дітей-інвалідів на 10 тис. дітей віком 0-17 років	Кількість дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування на 10 тис. дітей	Рівень злочинності, кількість злочинів на 100 тис. осіб населення;	Кількість неповнолітніх, засуджених за скоєння злочинів на 10000 неповнолітніх	Кількість неповнолітніх, які перебувають на обліку кримінальної поліції у справах дітей на 10000 неповнолітніх	Кількість навмисних вбивств на 100 тис. населення, осіб	Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення (на 1 особу, кг)	Добровільне страхування життя (застраховано протягом року) на 10000 нас.	Кількість смертей у наслідок ДТП на 100 000 населення.
2008	16,5	0,9	26,3	53	61	124	829	12	35	6	155,9	214	13
2009	12,8	0,6	26,3	53	48	123	942	10	27	5	139,9	100	13
2010	12,2	0,6	27,8	58	195	121	1100	13	25	5	145,6	146	13
2011	10,9	0,6	27,8	59	206	120	1141	11	21	5	150,5	155	13
2012	9,7	0,6	28,9	61	208	116	983	11	18	5	149,6	296	13
2013	8,3	0,5	28,9	61	209	114	1242	7	10	4	94,4	390	12
2014	5	0,4	29,5	63	210	105	1169	6	7	11	77,9	284	11
2015	4,4	0,3	29,5	60	198	96	1322	6	6	7	66,7	362	11
2016	4,4	0,3	26,0	61	202	93	1391	5	5	4	72,1	324	8
2017	4,4	0,3	26,0	61	205	92	1235	4	6	4	60,8	361	8
2018	4,4	0,3	28,4	62	209	90	1187	4	5	5	59	715	9

Показники, що формують індекс «Економічна захищеність»

Рік	Питома вага видатків на соціальний захист, % до ВВП	Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму	Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму для працездатної особи, разів	Співвідношення середнього розміру пенсії до прожиткового мінімуму;	Рівень безробіття населення працездатного віку за методологією МОП, % до економічно активного населення	Рівень тривалого безробіття у працездатному (кількість безробітних 12 міс і більше/на заг кількість безробітних)	Питома вага кількості штатних працівників, яким нараховано зарплату в межах прожиткового мінімуму для працездатної особи, %	Відношення сум несплаченої заробітної плати станом на кінець місяця до фонду оплати праці на кінець місяця, %	Рівень зайнятості у працездатному віці	Частка витрат на харчування	Споживання м'яса 1 особою в рік (кг)	Споживання молока 1 особою в рік (кг)	Споживання фруктів 1 особою в рік (кг)	Питома вага житлової площі обладнані водопроводом, % до загальної житлової площі		Співвідношення середнього розміру пенсії та середньої заробітної плати в економіці, %	Річний темп приросту реального ВВП на душу населення	Індекс споживчих цін
														Міське нас.	Сільське нас.			
2008	7,8	7,1	2,88	1,43	6,4	7,42	6,1	3,4	67,3	52,6	51	214	44	77,3	23,3	49,7	2,69	122,3
2009	8,6	5,8	2,72	1,43	8,8	6,83	8,2	5,3	64,7	53,4	50	212	46	77,5	25,2	52,4	-14,78	112,3
2010	9,3	8,8	2,56	1,28	8,1	6,39	7,1	6,2	65,6	52,5	52	206	48	77,9	27,1	50,1	0,71	109,1
2011	7,8	7,8	2,76	1,28	7,9	6,4	5,5	4,3	66,5	53,6	51	205	53	78,0	29,0	46,4	5,97	104,6
2012	8,6	9,1	2,9	1,37	7,5	5,11	5,2	2,9	67,1	51,5	54	215	53	78,2	30,4	47,3	0,74	99,8
2013	9,5	8,3	2,93	1,33	7,2	1,85	4,9	3,0	67,4	52,6	56	221	56	78,5	31,5	45,5	0,49	100,5
2014	8,7	8,6	2,96	1,31	9,3	3,69	4,4	2,1	64,5	53,5	55	223	54	77,6	33,4	44,1	-6,07	124,9
2015	8,9	6,4	3,42	1,35	9,1	2,65	2,7	7,0	64,4	56,4	51	210	51	77,8	34,3	39,5	-9,32	143,3
2016	10,8	3,8	3,73	1,29	9,3	2,69	2,8	4,4	64,2	51,4	51	210	50	77,8	35,4	34,4	2,95	112,4
2017	9,6	2,4	4,43	1,53	9,5	2,82	6,6	3,4	64,5	49,6	52	200	53	78,0	36,6	34,6	3,02	112,7
2018	8,7	2,2	4,61	1,38	8,8	2,43	7,2	3,4	66,1	47,7	53	198	58	78,1	37,4	29,8	2,0	109,8

Показники, що формують індекс «Забезпеченість охороною здоров'я»

Рік	обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП.	чисельність ВІЛ-інфікованих осіб, осіб на 100 тис осіб населення;	Чисельність осіб, яким діагностували ВІЛ вперше	чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення;	чисельність хворих на серцево-судинні захворювання на 100 тис. осіб населення, які діагностувалися вперш	чисельність хворих на онкологічні захворювання на 100 тис. осіб населення. Які діагностувалися вперше	середня тривалість життя для новонароджених	Материнська смертність	Смертність дітей до 5 років на 1000 живонароджених	Частка осіб які курять	
										Чол.	Жін.
2008	3,5	199,7	41,2	78	5377	882	68,27	37,9	12,2	49,8	10,4
2009	4,0	221,2	43,3	72,9	5282	888	69,29	54,7	11,3	48,9	10,3
2010	4,1	242,3	44,9	68,5	5230	915	70,44	23,5	11	45,8	9,6
2011	3,8	264,6	46,6	67,3	5153	928	71,02	16,9	10,7	46,9	8,5
2012	4,1	284,9	45,8	68,2	5103	953	71,15	12,5	10,2	42,6	7,3
2013	4,2	308,8	47,8	68,0	4979	971	71,37	13,5	9,4	40,2	8,9
2014	3,6	323,0	45,1	59,6	4389	847	71,37	15,2	9,3	38,4	6,8
2015	3,6	297,6	37,2	56,0	4321	859	71,38	15,1	9,3	34,0	5,5
2016	3,2	313,8	40,2	54,8	4296	868	71,68	12,6	8,8	37,8	5,5
2017	3,4	335,4	43,1	52,0	4208	866	71,98	9,1	8,9	31,9	5,6
2018	2,6	336,5	42,8	62,3	4185	874	71,76	12,5	8,3	30,8	5,0

Показники, що формують індекс «Забезпеченість освітою»

Рік	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту відсотків ВВП;	Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6 – 17 років.	Кількість учнів, які проживають на відстані більше 3 км від закладу і потребують підвезення (можна у % до загальної кількості)	кількість випускників, які отримали направлення на роботу (у % до випуску)	Кількість учнів, які навчаються у вечірніх школах (у % до загальної кількості)	Обсяг видатків зведеного бюджету на науку у відсотках до ВВП.	Охопленість дошкільною освітою, %
2008	6,4	78,6	7,34	27,4	1,82	0,86	54
2009	7,3	80,2	7,14	27,6	1,65	0,82	53
2010	7,4	79,8	7,51	27,8	1,65	0,75	53
2011	6,6	82,0	7,5	27,2	1,56	0,65	55
2012	7,2	82,5	7,67	27,4	1,47	0,67	57
2013	7,4	83,0	7,86	27,2	1,28	0,7	61
2014	6,3	78,4	8,17	27,7	1,04	0,6	55
2015	5,7	78,5	8,08	21,9	0,87	0,55	55
2016	5,4	78,8	8,24	17,6	0,81	0,48	57
2017	6,0	79,1	8,34	14,0	0,71	0,45	59
2018	6,3	79,9	8,59	12,1	0,62	0,47	58

Додаток В

Перелік документів, направлених на забезпечення соціальної безпеки

Назва документ	Дата прийняття, законодавчий акт, яким затверджено	Основні цілі
1	2	3
Стратегія сталого розвитку України на період до 2020 року	Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015	Визначає мету, вектори розвитку, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України.
Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р	Запровадження інтегрованого середньострокового бюджетного планування спрямованого на ефективне фінансування стратегічних напрямів діяльності, реформ та чіткий взаємозв'язок обсягів фінансування з результатами реалізації відповідної політики
Стратегія національної безпеки України (до 2020 року)	Указ Президента України від 6 травня 2015 року №287	Спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки
Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами	Закон України № 1678-VII від 16.09.2014	Посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод;
Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року	Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 (зі змінами та доповненнями)	Визначає цілі державної регіональної політики та основні завдання центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, спрямовані на досягнення зазначених цілей, а також передбачає узгодженість державної регіональної політики з іншими державними політиками, які спрямовані на територіальний розвиток
Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р	Сфокусовано на поліпшенні всіх аспектів життя громадян шляхом досягнення таких цілей: економічне зростання; ефективне врядування; розвиток людського капіталу; верховенство права і боротьба з корупцією; безпека та оборона.

Продовження табл.		
1	2	3
Стратегія подолання бідності (до 2020 року)	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 161-р	Спрямована на розв'язання проблем подолання бідності та зменшення нерівності, підвищення рівня життя та забезпечення доступу до базових послуг для всіх верств населення, розвиток соціальної інфраструктури та розширення можливостей для самореалізації в безпечному середовищі
Про засади внутрішньої і зовнішньої політики	Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI (зі змінами та доповненнями)	Визначаються засади внутрішньої політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки і оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, в екологічній сфері та сфері техногенної безпеки, а також засади зовнішньої політики України.
Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016- 2020 роки	Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 148	Направлена на створення сприятливих умов для розвитку і самореалізації української молоді, формування її громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості.
Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року»	Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 № 706	Забезпечення реалізації прав і задоволення потреб осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами, поліпшення умов їх життєдіяльності згідно з Конвенцією про права осіб з інвалідністю
Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 р. «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація»	Указ Президента України від 09.02.2016 № 42/2016	Створення сприятливих умов для зміцнення здоров'я громадян як найвищої соціальної цінності, забезпечення реалізації права особи на оздоровчу рухову активність
Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні	Рішення МОЗ України від 3 серпня 2014 р.	Надає поштовх реформі галузі за допомогою нових стратегічних підходів до підвищення якості та доступності медичної допомоги та зменшення фінансових ризиків для людей
Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1013-р	Пропонується модель державного солідарного медичного страхування, яка враховує кращі сучасні практики та досвід трансформації систем охорони здоров'я у світі
Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року	Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013	Визначає мету, стратегічні напрями та основні завдання, на виконання яких має бути спрямована реалізація державної політики у сфері освіти.

Продовження табл.		
1	2	3
Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року	Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р	Стратегія визначає основні напрями покращення якості надання транспортних послуг, передбачає наближення рівня їх надання та розвитку інфраструктури до європейських стандартів, підвищення рівня безпеки та зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище, реагує на необхідність поліпшення системи управління, проведення адміністративної реформи та децентралізації повноважень центральних органів виконавчої влади, запровадження антикорупційної політики, корпоративного управління у державному секторі економіки.
Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки	Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № № 554	Активізація соціально-економічного, науково-технічного, екологічного, культурного розвитку суб'єктів транскордонного співробітництва
Загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року	Закон України від 24.05.2012 № 4836-VI	Визначення основних напрямів державної політики у сфері водного господарства для задоволення потреби населення і галузей національної економіки у водних ресурсах, збереження і відтворення водних ресурсів, впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом, відновлення ролі меліорованих земель у продовольчому та ресурсному забезпеченні держави, оптимізація водоспоживання, запобігання та ліквідація наслідків шкідливої дії вод
Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 № 806-р	Спрямована на формування ефективного, соціально спрямованого аграрного сектору економіки, що повинен задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції у світі на основі його багатокладності та пріоритетності підтримки господарств, власники яких проживають у сільській місцевості, поєднують право на землю із працею на ній, а також власні економічні інтереси із соціальною відповідальністю перед громадою
Національна стратегія у сфері прав людини (до 2020 року)	Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015) та План дій, Розпорядження КМУ від 23.11.2015 № 1393р	Спрямована на забезпечення належних гарантій захисту права на життя і механізмів ефективного розслідування порушень права на життя

Загальнодержавна соціальна програма поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 роки	Закон України від 04.04.2013 р. № 178-VII	Спрямовані на поліпшення економічного стану держави, зниження ризику виробничого травматизму, професійних захворювань та аварій на виробництві
Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року	Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 № 115	Визначення провідної ролі фізичної культури і спорту як важливого фактору здорового способу життя, профілактики захворювань, формування гуманістичних цінностей, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприяння досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявлення резервних можливостей організму, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного іміджу держави
Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р	Передбачає, що до 2025 року здебільшого буде завершено реформування енергетичного комплексу України, досягнуто першочергових цільових показників з безпеки та енергоефективності, забезпечено його інноваційне оновлення та інтеграцію з енергетичним сектором ЄС
Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1228-р	Спрямована на використання відновлюваних джерел енергії є одним із найбільш важливих напрямів енергетичної політики України, спрямованої на заощадження традиційних паливно-енергетичних ресурсів та поліпшення стану оточуючого природного середовища
Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 № 11258-р	Розроблені заходи із енергоефективності до 2020 року
Національна стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки	Указ Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016	Метою Стратегії є створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади, органами місцевого самоврядування на засадах партнерства, забезпечення додаткових можливостей для реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, задоволення суспільних інтересів з використанням різноманітних форм демократії участі, громадської ініціативи та самоорганізації.
Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року	Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII	Спрямована на досягнення доброго стану довкілля забезпечення права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля

Загальнодержавна цільова соціальна програма протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки	Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1708-VII	Метою Програми є зниження рівня захворюваності і смертності від ВІЛ-інфекції/СНІДу, надання якісних і доступних послуг з профілактики та діагностики ВІЛ-інфекції
Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні (2013-2020)	розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р	Визначає мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні
Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року	Законом України від 21 квітня 2011 року № 3268-VI	Забезпечення нагальних потреб у мінеральних ресурсах без ризику позбавлення майбутніх поколінь у забезпеченні їх потреб.
Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на період 2017 – 2021 років. <i>Проект</i>	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1017-р	Спрямована на створення сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації; розвиток послуг з підтримки бізнесу та торгівлі; удосконалення навичок і компетенцій підприємств для участі в міжнародній торгівлі.
Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року	розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 482 - р	Спрямування зусиль держави і суспільства на формування та реалізацію державної міграційної політики, яка б позитивно впливала на консолідацію української нації та безпеку держави, прискорювала соціально-економічний розвиток, сприяла уповільненню темпів депопуляції, стабілізації кількісного та якісного складу населення, задоволенню потреб економіки в робочій силі
Стратегією розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року	розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 № 504 - р)	Сприяння розвитку підприємництва в Україні, створення сприятливих умов для відкриття, ведення і зростання малого і середнього підприємництва шляхом консолідації зусиль усіх заінтересованих сторін, що забезпечить соціально-економічний розвиток країни та підвищить рівень життя населення.

Джерело: складено автором

Список публікацій здобувача

Монографія:

1. Stavnycha N. (2017) Identyfikacji źródeł zagrożeń społecznych społeczeństwa ukraińskiego. Filozoficzne i psychospołeczne obrazy ludzkiej egzystencji - Sophia, Katowice, Sekcja 5, s. 43-48.

Стаття у зарубіжному науковому виданні:

2. Stavnycha N., Jasińska. J., (2018). Fourth industrial revolution and its influence on social security of the state. *World Scientific News*, 104 , 34-44. URL: <http://www.worldscientificnews.com/wp-content/uploads/2018/07/WSN-104-2018-34-44.pdf>

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

3. Дзьоба О.Г. Ставнича Н.І. Теоретичні аспекти дефініції «Соціальна безпека держави». *Економічний форум*. 2018. № 2. с.339-343.

4. Ставнича Н.І. Використання системно-синергетичного підходу для дослідження соціальної безпеки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. №3. Т.1., с. 217-220.

5. Ставнича Н.І. Людські ресурси як фактор забезпечення соціальної безпеки України в сучасних умовах. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (серія: Економіка та управління в нафтогазовій галузі)* , 2019 (1 (19)), 124-132.

6. Дзьоба О.Г., Ставнича Н.І. Методичні засади оцінювання соціальної безпеки держави *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. №7(26). С. 56-62.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Ставнича Н.І. Корпоративна соціальна відповідальність як інноваційний чинник розвитку сфери послуг. *Стратегічно-інноваційний розвиток суб'єктів економічної системи в умовах*

глобалізації: матеріали Міжнар. науково-практичної інтернет-конференції, (Кременчук, 16-18 листопада 2016 р.). Кременчук, КрНУ, 2016. с. 248-249

8. Ставнича Н.І. Інноваційна спрямованість освіти як чинник соціальної безпеки держави. *Сучасні тенденції розвитку світової економіки*. Матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 26 травня 2017 р.). Харків, 2017. с. 180-181.

9. Дзьоба О.Г., Ставнича Н.І. Соціальна безпека у структурі національної безпеки. *Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ 11-13 жовтня 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. с. 55-57.

10. Ставнича Н.І. Екологізація як необхідна умова переходу суспільства до моделі сталого розвитку. *Сучасні управлінські технології в умовах трансформації соціально-економічних відносин*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Івано-Франківськ, 19-20 квітня 2018 р.). с. 65-68

11. Дзьоба О.Г., Ставнича Н.І. Соціальна безпека як передумова сталого розвитку українського села. *Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14 листопада 2018 р.). К.: НУБіП, 2018. с. 190-192.

12. Ставнича Н.І. Проблеми та ризики соціалізації особистості в українському суспільстві. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конферен. (м. Івано-Франківськ 11-12 квітня 2019 р.). ІФНТУНГ, 2019. С. 93-94.

13. Ставнича Н.І. Інтеграція соціальної безпеки у стратегічне національне управління. *Економіко-управлінські аспекти*

трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Івано-Франківськ 28-29 квітня 2020 р.). ІФНТУНГ, 2020. С. 112-114.

14. Petryna M. , Stavnycha N. , Tarayevska L., Rishchuk L. , and Kushlyk O. «A methodological approach to the evaluation of the effectiveness of innovative projects». *The International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters*, Kryvyi Rih, 2020, Vol.166, DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016613018> (*Scopus*)

Додаток Д

Довідки про впровадження результатів дисертації

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційної роботи Ставничої Н.І.
«Соціальна безпека в контексті забезпечення сталого розвитку України»**

Матеріали дисертаційної роботи Ставничої Наталії Ігорівни на тему «Соціальна безпека в контексті забезпечення сталого розвитку України» знайшли практичне застосування в діяльності Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, а саме запропонований методичний підхід до оцінювання стану соціальної безпеки, у якому враховано індикатори досягнення Цілей сталого розвитку держави, який може бути використано з метою моніторингу існуючого рівня соціальної безпеки та тенденцій його змін.

Основні засади вищезазначених наукових досліджень використовувались під час підготовки слухань у Комітеті на тему: «Соціальна політика України на 2020-2024 роки», які відбулися 08 листопада 2019 року, та парламентських слухань на тему: «Проблеми формування прожиткового мінімуму в Україні», що відбулися у Верховній Раді України 18 грудня 2019 року.

Результати розгляду пропозицій, які містяться у дисертаційній роботі, визначено позитивно та визнано доцільність їхнього практичного використання.

**В.о. керівника секретаріату
Комітету Верховної Ради України
З питань соціальної політики
та захисту прав ветеранів**

Д. БОНДАР

УКРАЇНА
УПРАВЛІННЯ ПРАЦІ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

76004, м. Івано-Франківськ, вул. Грушевського, 21 тел. (0342) 551890, 551978; e-mail: mvk.pracya@gmail.com

10.06.2020 № 13/38-11/17в

Управління праці Івано-Франківської міської ради повідомляє, що матеріали доповідної записки «Характеристика та особливості прояву загроз пов'язаних із життям та економічною незахищеністю громадян», підготовленою в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу здобувачем ступеня доктора філософії Ставничою Наталією Ігорівною використані під час семінару-круглого столу на тему «Легалізація та охорона праці – соціальна захищеність кожного працюючого».

Начальник управління

Наталія Дмитраш

Виконавчий комітет ІФМР
ВІХ № 13/38-11/17в від 10.06.2020

16 0007

Україна

**Виконком Івано-Франківської міської ради
ДЕПАРТАМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ**

76000 м. Івано-Франківськ вул. Грушевського, 29

тел. 552083

12.06.2020 № 1719/45.11-11/23в

Довідка

Департамент соціальної політики виконкому Івано-Франківської міської ради повідомляє, що рекомендації викладені в доповідній записці «Діагностика та оцінювання соціальної безпеки України», підготовленої здобувачем третього рівня вищої освіти Ставничою Н.І. та її науковим керівником доктором економічних наук, професором Дзьобом О.Г. використані при підготовці теоретичних та практичних рекомендацій щодо вирішення суспільно-економічних проблем соціального захисту населення.

Директор департаменту

Василь СеманюкВиконавчий комітет ІФМР
ВНХ № 1719/45.11-11/23в від 12.06.2020

Затверджую
 Проректор з наукової роботи
 Івано-Франківського національного
 технічного університету нафти і газу
 проф. Чудик І.І.

2020 р.

Довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи

видана аспірантці Інституту економіки та менеджменту Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу *Ставничій Наталії Ігорівні* про те, що результати її дисертаційної роботи на здобуття третього (освітньо-наукового) рівня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» отримані за рахунок досліджень в межах держбюджетної теми «Наукові та прикладні засади управління розвитком галузевих та регіональних суспільних систем» (017U003830), де автором проаналізовано науково-методичні підходи до оцінювання соціальної безпеки держави, узагальнено методи, які найчастіше використовуються, запропоновано ієрархічну модель інтегрального показника та методику його оцінювання.

Теоретичні положення, методичні розробки, узагальнення та висновки, що містяться в дисертаційній роботі використовуються у навчальному процесі Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу при викладанні дисциплін: «Економіка в умовах сталого розвитку», «Соціально-економічна безпека», «Обґрунтування господарських рішень і оцінка ризиків» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освітньо-професійної програми «Економіка бізнесу» спеціальності 051 «Економіка».

Директор Інституту
 економіки та менеджменту
 д.е.н., професор

О.Г. Дзьоба

Завідувач кафедри
 прикладної економіки
 к.е.н., доцент

У.Б. Бережницька

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ НАФТИ І ГАЗУ
БУРШТИНСЬКИЙ ЕНЕРГЕТИЧНИЙ КОЛЕДЖ

77111, м. Бурштин, вул. Калуська 4, Івано-Франківська обл.; тел. 4-53-71
УДКС в Галицькому районі ЄДРПОУ 33859679
Розрахунковий рахунок UA598201720313201004202016746 Державна КСУ м.Київ
E-mail: technikumbek@gmail.com

№ 144/01-03 від 03.06 2020 2020р.

**Довідка про впровадження
результатів дисертаційної роботи,**

видана викладачеві Бурштинського енергетичного коледжу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Ставничій Наталії Ігорівні про те, що теоретичні положення, методичні розробки, узагальнення та висновки, які містяться в дисертаційній роботі на тему « Соціальна безпека в контексті сталого розвитку України», представленої на здобуття третього (освітньо-наукового) рівня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка», використовуються в освітньому процесі Бурштинського енергетичного коледжу ІФНТУНГ при викладанні дисципліни «Соціально-економічна безпека» для здобувачів вищої освіти за ОПП « Економіка» першого (бакалаврського) рівня.

Директор

О.Д. Джура

Завідувач відділення

Н.Я. Денис